

Latvijas Kultūras akadēmija
Starpkultūru komunikācijas un svešvalodu katedra

**NORAS IKSTENAS STĀSTĀ “AMARIĻĻI” IZMANTOTO
FRAZEOLOĢISMU, KULTŪRAS ZĪMJU UN SIMBOLU
TULKOŠANAS PROBLEMĀTIKA TURKU VALODĀ**

Bakalaura darbs

Autore:
Akadēmiskās bakalaura studiju programmas “Mākslas”
Starpkultūru sakari Latvija - Turcija apakšprogrammas
4. kursa studente Evika Muizniece
(ID Nr. 20114109)

Darba vadītājs/a:
Doc. Ingrīda Keviša
Konsultane:
Lekt. Dace Jurjāne-Turkere

/paraksts/

Rīga
2015

SATURS

IEVADS	3
1. LITERĀRU DARBU TULKOŠANAS TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	9
1.1. Tulkojuma ekvivalences jēdziens.....	11
1.2. Tulkošanas metodes	12
1.3. Netulkojamības jautājums	15
2. LATVIEŠU UN TURKU KULTŪRU UN VADODU ATŠĶIRĪBAS	17
2.1. Vēsturiskais aspekts	17
2.2. Mentālais aspekts	23
2.3. Būtiskākās turku un latviešu valodu atšķirības	31
3. FRAZEOLŌĢISMU TEORĒTISKAIS APSKATS UN TULKOJUMA ANALĪZE	37
3.1. Stāstā “Amariļļi” izmantoto frazeolŌģismu un to tulkojumu turkuvalodā analīze.....	41
4. KULTŪRAS ZĪMES UN SIMBOLA DEFINĪCIJA, NOZĪME TEKSTA IDEJAS ATKLĀSMĒ, TULKOJUMA IESPĒJAS UN ANALĪZE	49
4.1. Mentālās un vēsturiskās kultūras zīmes	51
NOBEIGUMS	60
KOPSAVILKUMS.....	62
ABSTRACT	64
ÖZET.....	66
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	68
PIELIKUMI	71

IEVADS

Frazeoloģismi, kultūras zīmes un simboli ir neatņemama valodas sastāvdaļa, kas tiek izmantota visās valodās gan ikdienas runā, gan daiļliteratūras tekstos, palīdzot runātājam/rakstītājam savu domu izteikt skaidrāk, emocionālāk un raisīt ar to starpniecību asociācijas lasītājā.

Ir daudz un atšķirīgu definīciju, kas uzsver frazeoloģisma, kultūras zīmes vai simbola izpratni un funkcionalitāti tekstā, taču viena no svarīgākajām pazīmēm, kas tos saista, – tie ir dziļākie valodas slāņi, kas ietver informāciju par kādas kultūras tradīcijām, valodas un uzvedības likumbām, tāpēc tieši frazeoloģismu slāņa izpēte literārā darbā, tekstā vispār, ir ļoti nozīmīga. Jau viduslaikos tika pierādīts, ka kultūras iezīmes, tai skaitā frazeoloģija, gan mērķa, gan oriģinālvalodā nedrīkst tikt ignorētas.

Dzīvojot informācijas un globalizācijas laikmetā, svarīgi apjaust kultūru un valodu mijiedarbi un likumsakarības, tādā veidā tuvojoties ne vien pašu, bet arī citu kultūru un valodu izpratnei. Runājot par turku un latviešu valodām un kultūrām, turku kultūras gadījumā gan vēsture, gan kultūra ir pietiekami plaši pazīstama un pētīta, jo turku vēsture ir ļoti sena un turki ir Osmaņu impērijas pēcteči, un tai bijusi milzīga ietekme gan Eiropā, gan Āzijā. Turku un Osmaņu kultūra vēl joprojām glabā nenovērtējamus kultūras un mākslas priekšmetus. Arī tulkošanas procesā tas ir svarīgi, tas dod zināmas priekšrocības, tulkojot tekstus no turku valodas, jo lasītājam ir vismaz attāls priekšstats par šo valsti un kultūras tradīcijām tajā. Sarežģītāka situācija ir ar latviešu valodu un Latviju vispār, kas gan pēdējo gadu laikā ir parādījusies arī plašākā Eiropas, pasaules kontekstā, piemēram, ar sporta, mūzikas jomu panākumiem, tomēr mūsu valsts kultūras un tradīcijas svešautiešiem lielākoties ir svešas, kas ievērojami apgrūtina arī tulkošanas un kultūras kodu skaidrošanu citā valodā un kultūrā

Ļoti nozīmīgs valodas attīstības avots ir daiļliteratūra, kas ir katras kultūras bagātība. Daiļliteratūra ir īpašs literatūras veids, kurš būtiski atšķiras no zinātniskās, profesionālās, izglītojošās u.c. literatūras gan ar dziļo simbolisko nozīmi, gan izklaidējošo raksturu, ko palīdz pastiprināt frazeoloģismi, kultūras zīmes un simboli, kas daiļliteratūras oriģinālvalodas lietotājam lielākoties ir skaidri saprotami. Daiļliteratūras tulkojumu skaits strauji pieaug autoru un cittautu lasītāju abpusējās ieinteresētības dēļ. Ir arī būtiski uzlabojusies tulkojumu kvalitāte. To ietekmējuši daudzi faktori: gan starpkultūru sakari, lielākas iespējas kultūrapmaiņai, tulkošanai pieejamie resursi, datorrīki un tehnikas, arī

tulkošanas teorijas koncepciju izstrāde, kas vienlaikus dažādo tulkotāja iespējas, uzliek lielāku atbildību un ļauj pievērst uzmanību pat smalkākajām valodas vienībām¹. Tomēr joprojām liekas neiespējami radīt tulkojumu, kas pārnes oriģinālteksta domu pilnībā, tādēļ ka pastāv krasas kultūras, tradīciju, vēsturiskās un nacionālās atšķirības. Šīs atšķirības ir arī viena no galvenajām cilvēka identitātes sastāvdaļām, kas nedrīkst tikt ignorētas tulkojumā². Tulkošanas teorija ir tulkošanas zinātnes sadaļa, kas pēta tulkojuma veidus (mākslinieciskais un speciālais tulkojums), formas (rakstiskā un mutiskā tulkošana) un metodes³. Tulkošanas teorijas divi galvenie pētniecības virzieni ir kopējā un speciālā tulkošanas teorija, kur kopējā tulkošanas teorijā tiek skatīti un analizēti jautājumi, kas attiecas uz visām valodām, kamēr speciālā tulkošanas teorija ir attiecināma vai nu uz kāda konkrēta teorētiska veidotu tulkošanas sistēmu, vai konkrētu valodu pāru tulkošanas specifiku un metodēm. Bakalaura darba ietvaros tiek skatītas globālās un lokālās tulkošanas metodes, to specifika un izvēle Noras Ikstenas stāsta “Amariļļi” tulkojumā, kā arī kultūrspecifisko elementu tulkošanas metodes un to sintēzes iespējas. Tiek apskatīts arī tulkojuma ekvivalences definīcijas jautājums⁴ un tulkojamības pakāpes jeb netulkojamības jautājums⁵, kas ir būtisks faktors tulkojuma kvalitātes noteikšanai.

Ir kādas likumības, ietekmes, kas vienā vai otrā vēsturiskā laikā par prioritāru izvirza vienu vai otru virzienu, autoru, dažkārt žanru vai kādu literāra teksta formu, māksliniecisku tendenci. Ja vēro, kuri ir tie autori, kas 21. gadsimta sākumā visvairāk ir tulkoti citās valodās, tad latviešu literatūrā līdzās Ingai Ābelei, Gundegai Repsei noteikti minams arī Noras Ikstenas vārds.

N. Ikstena dzimusi 1969. gadā Rīgā, studējusi latviešu filoloģiju Latvijas Universitātē, kā arī apguvusi angļu valodu un filoloģiju ASV, Kolumbijas universitātē. N. Ikstena debitējusi literatūrā ar pirmskara rakstnieces un politiķes Annas Rūmanes-Ķeniņas biogrāfiju, kam sekoja divi stāstu krājumi „Dzīves svinēšana” (1998) un „Jaunavas mācība” (2001). 2004. gadā ir iznācis stāstu krājums „Dzīves stāsti”, kurā vērojama rakstīšanas stila maiņa un reālistiskāku un skarbāku ievirzi. 2006. gadā sadarbībā ar dzejnieku Imantu Ziedoni sarakstīts biogrāfisks darbs „Nenoteiktā bija”, par kuru N. Ikstena saņēmusi Baltijas asamblejas balvu, Literatūras gada balvu un laikraksta

¹Bassnett, S. *Translations studies*. Routledge; 3 edition, 2002, 20

²Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., *Наука о переводе (история и теория с древнейших времен)*.

Учеб. пособие. — М.: Флинта; МПСИ, 2006, 5-7

³Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., 2006, 33

⁴Lederer, M *The interpretative model*. St. Jerome publishing, United Kingdom, 2003, 44

⁵Štilis, J., *Tulkojamības problēma netulkojamās tekstos*. Linguistica Lettica, Latviešu valodas institūta žurnāls, Rīga, 2002, 103 – 155 lpp

„Diena” Gada balvu kultūrā.

N. Ikstena ir arī eseju krājumu autore, atspoguļojusi savos darbos arī daudzas ievērojamas personības, piemēram, Bruni Rubesu, Viju Vētru, Māru Zālīti un Regīnu Ezeru. Jaunākie jaunrades darbi ir kopā ar vīru, gruzīnu izcelsmes vācu rakstnieku Levanu Beridzi, sarakstītā luga "Filiparia", kas izdota paralēli latviešu un krievu valodā. 2011. gadā klajā nācis N. Ikstenas romāns par trimdas rakstnieku Dzintaru Sodumu „Vīrs zilajā lietusmēteli”.

Noras Ikstenas stāsti ir tulkoti krievu, gruzīnu, itāļu, dāņu, lietuviešu, igauņu, vācu, angļu, franču un zviedru valodās. Stāstu krājums „Dzīves stāsti” 2013. gadā nācis klajā Kanādā angļu valodā⁶.

Identitātes meklējumi, atbildes uz jautājumu, kas ir latviskums, valstiskums, ģimeniskums, cik lielā mērā to ietekmē globalizācijas procesi, dzīves jēgas meklējumi, ir redzami N. Ikstenas daiļradē, it sevišķi tie aktualizējas bakalaura darba ietvaros pētīto frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu lietojumā.

Bakalaura darba problemātikas izvēlē noteica tas, ka N. Ikstenas stāstu frazeoloģismi, kultūras zīmes, simboli un to tulkojumi angļu valodā ir analizēti divos kursa darbos, skatot stāstu krājumu “Dzīves stāsti”, tajā skaitā stāstu „Amariļļi” (2004) un no tā ekscerpēto lingvistisko elementu tulkojuma kvalitāti divos dažādos tulkojumos uz angļu valodu. Studējot programmā starpkultūru sakari Latvija–Turcija, redzot, cik maz tulkojumu ir gan vienā, gan otrā kultūras tradīcijā, radās vēlme paskatīties, cik iespējama ir latviešu kultūras pieredzes iepazīšana turku lasītājam caur N. Ikstenas prozas skatījuma prizmu. Vēl viens iemesls konkrētās autore izvēlē bija tas, ka N. Ikstenas darbi jau ir tulkoti uz kultūras ziņā ļoti atšķirīgām valodām, piemēram, itāļu, gruzīnu, zviedru valodām⁷. Stāsts “Amariļļi” tika izvēlēts arī tāpēc, ka, pētot tulkojuma atbilstes angļu valodā, tika konstatēts, ka tas ir viens no frazeoloģismiem, kultūras zīmēm un simboliem piesātinātākais N. Ikstenas stāstiem stāstu krājumā “Dzīves stāsti”.

Teksta tulkojums uz turku valodu ir liels izaicinājums, jo turku kultūra kopumā ir pilnīgs pretstats latviešu kultūrai – gan reliģijas, gan ģimenes modeļa un vērtību, gan vēsturiskās attīstības un izglītības sistēmas ziņā (līdz pat 1924. gadam Turcijā pamatā bija uz arābu valodu un Korāna studijām balstīta izglītība). Arī nosacīti nesena pāreja uz latīņu alfabētu (1928. gadā) rada grūtības ar vārdu formām, kas ir aizguvumi no arābu un persiešu

⁶Latvijas Literatūras centrs. *Nora Ikstena*, 2013. Tiešsaiste: <http://www.literature.lv/lv/dbase/autors.php?id=37>

⁷Latvijas literatūras centrs, *Nora Ikstena, Tulkojumi*, 2013

valodām⁸.

Bakalaura darba izstrādes laikā notika arī privātā sarakste ar rakstnieci N. Ikstenu, konsultējoties atsevišķu neviennozīmīgi tulkojamo valodas vienību jautājumos. Pēc autores domām, piemēram, oriģināltekstā esošie svešvalodu teksti (krievu, angļu, latgaliešu valodā) mērķvalodā jāatveido tāpat kā oriģināltekstā, ārpus teksta norādot to tulkojumu. Sarakste ar autori ļāva izprast atsevišķus teorijas jautājumus tulkošanā.

Pētījuma objekts – N. Ikstenas stāsts „Amariļļi” un tā tulkojums uz turku valodu.

Pētījuma priekšmets – tulkošanas metodoloģijas jautājumi, to atklāsmes skatot N. Ikstenas stāstu “Amariļļi” un tā tulkojumu uz turku valodu, frazeoloģismi, kultūras zīmes un simboli stāstā kā kultūras kodu nesošās vienības.

Pētījuma avoti: N. Ikstenas stāstu krājums „Dzīves stāsti” (1998), N. Ikstenas stāsta „Amariļļi” tulkojums turku valodā.

Pētījuma mērķis: atklājot spilgtākās latviešu un turku kultūru, t. sk., valodas vispārīgo jautājumu, atšķirības, iezīmējot tulkošanas teorijā aktualizēto netulkojamības problemātiku, analizēt frazeoloģismus, kultūras zīmes un simbolus N. Ikstenas oriģināltekstā un tulkojumā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Studēt teorētisko literatūru par tulkošanas metodoloģiju, frazeoloģiju, kultūras zīmes un simbola izpratni.

2. Iezīmēt latviešu un turku kultūru būtiskākās atšķirības.

3. Piedāvāt N. Ikstenas stāsta „Amariļļi” tulkojumu turku valodā, lielāku uzmanību koncentrējot uz frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu tulkojamību/ netulkojamību turku valodā.

4. Veikt frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu analīzi, atklājot atšķirības oriģināltekstā un tulkojumā.

5. Apkopot rezultātus un izteikt secinājumus par frazeoloģismu, kultūras zīmju, simbolu tulkojuma īpatnībām N. Ikstenas stāstā un veiktajā tulkojumā.

6. Izveidot kultūrspecifisko elementu tulkošanas shēmu.

Hipotēze: Ja tulkojumā tiek sintezētas kultūras transkripcijas, kultūras transplantācijas un kultūras transpozīcijas tehnikas (Šandors Hervejs (*Sandor Hervey*) un Ians Higinss (*Hervey and Higgins*), tulkojot frazeoloģismus, kultūras zīmes un simbolus, tas paver plašākas iespējas mērķvalodas lietotājam izprast oriģinālvalodas un kultūras

⁸Enciclopedia Britannica, *Turkic languages*. Tiešsaiste:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/609955/Turkic-languages/80004/Language-contacts>

pamatvērtības.

Pētījuma metodes: pamatā izmatota lingvokulturoloģiskā pieeja (Anna Vežbicka (*Wierzbicka, A.*), Valentīna Maslova (*Маслова, В.*), kas ļauj skatīt kultūras likumības valodā un otrādi. Šī pieeja tiek izmantota tieši tulkojumu un kultūras tradīciju salīdzinošai analīzei. Tulkošanas procesā lielākoties tika lietotas semantiskās un precīzās tulkošanas metodes (Pīters Njūmārks (*P. Newmark*), atsevišķos gadījumos izmantojot arī idiomātiskā un brīvā tulkojuma metodes, dinamiskās ekvivalences principu (*Nida, E.*). Kultūras zīmju un simbolu tulkošanai tika lietotas transkripcijas, kultūras transplantācijas un kultūras transpozīcijas metožu sintēze (Š. Hervejs un I. Higinis).

Darba teorētiskais pamatojums ir gūts, studējot dažādu teorētiku rakstus par frazeoloģiju (Aleksandrs Kuņins (*Александр Кунин*), Anita Načiščone, Anatolijs Baranovs (*Анатолий Баранов*), Dmitrijs Dobrovoļskis (*Дмитрий Добровольский*)), tulkošanas metodēm (*P. Newmark, S. Hervej, H. Higgins*), kultūrspecifiskiem elementiem, to tulkošanas, analīzes un izpratnes aspektiem (P. Berk, A. Naciscione, A. Vežbicka, J. Sīlis).

Pētījuma struktūra: bakalaura darbs sastāv no četrām pamatnodaļām ar apakšpunktiem, tam pievienoti secinājumi, anotācija, bibliogrāfija un 2 pielikumi.

Pirmajā nodaļā tiek apskatīta tulkošanas teorija, tulkošanas tehnikas (Levs Neļubins, Georgijs Huhuņins (*Нелюбин Л. Л., Хухун, Г. Т.*), netulkojamības un ekvivalences jautājums Marianna Lēderere (*Lederer, M.*). Pamatuzmanība veltīta lingvistiski sarežģītāko vienību (frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu) tulkošanas iespējām un problēmām.

Otrajā nodaļā tiek salīdzinātas būtiskākās latviešu un turku kultūras atšķirības vēsturiskajā, mentālajā un būtiskāko valodu atšķirību aspektā. Ņemot vērā ierobežoto darba apjomu, pārskats iezīmē tikai spilgtāko atšķirību atklāsmi, uzsverot, cik tās ir svarīgas kvalitatīva tulkojuma veidojumā.

Trešā nodaļa ir veltīta frazeoloģismiem (*Кунин, А. В.*), to pētniecības teorētiskajiem jautājumiem (Naciscione, A.), frazeoloģismu klasifikācijas iespējām (*Баранов А., Добровольский Д.*), kā arī frazeoloģismu tulkošanas iespēju un paraugu analīzei N. Ikstenas stāstā „Amariļļi”.

Ceturtajā nodaļā tiek sniegts ieskats kultūras zīmes un simbola uztverē un funkcionalitātē literārā tekstā, analizēta to loma idejas atklāsmē (*Wierzbicka, A., Šuplinska, I.*) un daiļdarba iekšējās realitātes un laika veidošanā, kā arī tiek analizētas kultūras zīmes un simboli, to pārnese iespējas turku valodā stāstā „Amariļļi”.

Bakalaura darbam ir pievienoti 2 pielikumi. Pirmais pielikums ir bakalaura darba autores tulkotais N. Ikstenas stāsts „Amariļļi” turku valodā. Otrajā pielikumā tabulas veidā ir apkopoti no stāsta „Amariļļi” ekscerpētie frazeoloģismi, to pamatformas latviešu valodas frazeoloģijas vārdnīcās (ja tādas ir) un skaidrojums, kā arī tulkojums turku valodā, vārdnīcas nozīme un skaidrojums.

1. LITERĀRU DARBU TULKOŠANAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

Tulkošanas teorija ir tulkošanas zinātnes sadaļa, kas pēta tulkojuma veidus (mākslinieciskais un speciālais tulkojums), formas (rakstiskā un mutiskā tulkošana) un metodes. Tulkošanas teorijas divi galvenie pētniecības virzieni ir kopējā un speciālā tulkošanas teorija, kur kopējā tulkošanas teorijā tiek skatīti un analizēti jautājumi, kas attiecas uz visām valodām, kamēr speciālā tulkošanas teorija ir attiecināma vai nu uz kāda konkrēta teorētiķa veidotu tulkošanas metodoloģiju, vai konkrētu valodu pāru tulkošanas specifiku un metodēm⁹.

Rakstiskais tulkojums ir tulkojums, kurā nav “atmiņas” un “laika” ierobežojumu, atšķirībā no mutiskās tulkošanas, kura mērķis ir izveidot mērķvalodā saprotamu tekstu, kam jābūt uztveramam vizuāli – rakstiskā formā¹⁰. Tieši šī tulkošanas forma pamatā attiecas uz māksliniecisko, t.i. daiļliteratūras tulkošanu.

Daiļliteratūras tulkošanas vēsture ir ļoti sena, principā to var skatīt jau no brīža, kad parādās pirmie daiļliteratūras teksti. Tulkošanas vēstures nozīmīgākie posmi ir Seno Austrumu kultūru tulkotie teksti, tulkojumi un tulkojumu teorijas koncepcijas antīkajās kultūrās, pasaules reliģiju ietekme uz tulkojumu attīstību, viduslaiku tulkojumi un to specifika, renesanses tulkojumu teorija un prakse, romantiskais tulkojums 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā, tulkošanas kā zinātnes attīstība 19. un 20. gadsimtos¹¹. Šeit noteikti jāmin arī arābu pasaules ietekme uz tulkošanas tradīciju viduslaikos, kad Eiropā tulkošana bija pakļauta baznīcas cenzūrai, arābu pasaulē (it sevišķi kalifa al-Mamūna laikā, kad kalifāta galvaspilsētā pat bija izveidots “Gudrību nams”, kur strādāja vairāki izcili tulki un zinātnieki) tulkošanas tradīcija un izpratne par augstvērtīgu tulkojumu bija līdzīga mūsdienai izpratnei par tulkojuma ekvivalenci – tā laika tulkiem galvenais bija saglabāt daiļdarbu idejisko vērtību. Jau 1130. gadā Toledo bija izveidota sertificēta tulku skola¹². Pēc E. Kerija, tulkojums ir process, kura mērķis ir izveidot ekvivalenci starp diviem tekstiem, kas rakstīti dažādās valodās. Šī ekvivalence vienmēr ir atkarīga no abu valodu teksta iekšējās vides, mērķa un abu kultūru attiecībām un paralēlām morāles, intelektuālajā un emocionālajā jomā, kas ir atkarīga no tekstu radīšanas laika un kultūras, sociālajiem un politiskajiem apstākļiem. Tulkošanas procesā tiek izšķirts arī termins “mērķvaloda”, ar ko

⁹Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., 2006, 33

¹⁰Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., 2006, 11

¹¹Нелюбин Л.Л., 2006, 16

¹²Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., 2006, 50-53

tiek apzīmēta valoda, uz kuru tiek tulkots teksts, savukārt avota valoda jeb oriģinālvaloda ir valoda, no kuras tiek tulkots teksts.¹³

Daiļrades tulkošanā, protams, tulkotāja svarīgākais mērķis ir radīt precīzu autora idejas pārnesei mērķvalodā, cenšoties saglabāt gan interesantās vārdu formas, gan gramatiskos elementus, kas veido teksta dinamiku, meklējot pēc iespējas tuvāku to ekvivalentu mērķvalodā vai cenšoties rast aizvien jaunus tulkojuma variantus, ja oriģinālvalodā esošās nozīmīgās konstrukcijas nav iespējams attēlot ar mērķvalodas līdzekļiem.

Tulkošanas jomā vienmēr ir pastāvējušas vairākas problēmas, kas saistāmas ar atbilstošākā tulkošanas varianta meklējumiem. Pirmā problēma, ar kuru saskaras tulkotājs, ir teksta izpratne un objektivitāte attiecībā pret to. Tulkotājs, kuram ir savi subjektīvie uzskati gan par teksta idejas atklāsmi, gan daiļdarba kopējo iespaidu, nedrīkst veidot tulkojumu, balstoties uz savām subjektīvajām emocijām un attieksmi pret darbu, kas ir ļoti sarežģīti, it sevišķi, ja runa ir par teksta pārnesei mērķvalodā, ar kuru oriģinālvalodai ir liela kultūras distance, kas ir nākamā būtiskā problēma.

Kultūru distance¹⁴ ļoti būtiski ietekmē gan teksta tulkojamības pakāpi (skat. nodaļu 1.3.), gan tulkošanas metožu izvēli – jo lielāka kultūru valodu distance, jo “brīvākas” tulkošanas metodes tiek izmantotas, t. i. metodes, kuras ne tik stingri turas pie konkrētu terminu, teikumu uzbūves, vārdu pārnesei mērķvalodā, bet gan ļauj nepieciešamības gadījumā pārfrāzēt teikumus, ieviešot tajos izlaidumus vai pievienojot jaunus vārdus pilnīgākai autora idejas atklāsmi¹⁵. Nozīmīgs ir arī fakts, ka pēdējo desmit gadu laikā vienīgais daiļliteratūras tulkojums uz turku valodu ir Knuta Skujenieka dzeja “Uģursuz 13'ler: çağdaş Leton şiiri seçkisi”, ko tulkojis pats krājuma autors un valodnieks Uldis Bērziņš¹⁶, kas nozīmē, ka Turcijā latviešu kultūras un literatūras piemēru ir ļoti maz, kas būtiski apgrūtina latviešu teksta uztveri turku lasītājam, it sevišķi, ja tas ir piesātināts ar kultūras kodu nesošiem elementiem – kultūras zīmēm, simboliem un frazioloģismiem.

Tulkojuma izstrādes procesā, it sevišķi ja runa ir par daiļliteratūras darbu, ir jāņem vērā, ka klasiskās tulkošanas metodes ir jāsintezē, kā arī jāpievērš liela uzmanība kultūras kodu nesēju lingvistiskajām vienībām – frazeoloģismiem, kultūras zīmēm un simboliem, uz kā balstās oriģinālteksta kultūras reālījas, respektīvi, arī daiļdarba emocionālā nokrāsa un idejas atklāsmē. Pamatā tulkošanas teorijā pie netulkojamības piemēriem tiek izceltas

¹³ Lederer, M, 2003, 8

¹⁴ Sīlis, J., 2002, 103 lpp

¹⁵ Sīlis, J., 2002, 103 lpp

¹⁶ *Latviešu literatūras tulkojumi*. Tiešsaiste: <http://www.literature.lv/lv/index.html>

tieši šīs lingvistiskās vienības, un tulka uzdevums ir rast labāko alternatīvu to paskaidrošanai mērķvalodā, ievērojot tās kultūras atšķirības, vēsturisko attīstību un mērķkultūras mentalitātes īpatnības. Pirms tulkojuma izstrādes tulkam pašam ir jāsaprot, kas īsti ir tulkojums un kāds ir tā mērķis.

Šajā pētījumā ir izmantota Edmonda Kerija (*Edmond Cary*) tulkošanas definīcija, kurā teikts, ka tulkojums ir process, kura mērķis ir izveidot ekvivalenci starp diviem tekstiem, kas rakstīti dažādās valodās. Šī ekvivalence vienmēr ir atkarīga no abu valodu teksta iekšējās vides, mērķa un abu kultūru attiecībām un paralēlēm morāles, intelektuālajā un emocionālajā jomā, kas ir atkarīgi no tekstu radīšanas laika un kultūras, sociālajiem un politiskajiem apstākļiem¹⁷.

Neatklājot daudzus tulkojumzinātnē izvirzītos problēmjaucējumus, šajā pētījumā sīkāk ir skatīta tulkošanas metodes izvēles, tulkojuma ekvivalences un netulkojamības jēdzienu izpratne, frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu tulkošanas specifika. Protams, tas, ko sauc par “kvalitatīvu tulkojumu”, ir relatīvs jēdziens, jo ir dažādi kritēriji tulkojuma kvalitātes noteikšanai, svarīgākais no kuriem ir tulkojuma ekvivalence, kurai arī ir vairāki standarti.

1.1. Tulkojuma ekvivalences jēdziens

Mūsdienu māksliniecisko tekstu tulkošanas teorijā par ekvivalentu tulkojumu visbiežāk tiek atzīts tāds tulkojums, kurā pēc iespējas tiek saglabāta forma un saturs, daiļdarba ideja tiek nodota ar autora izvēlētajiem valodiskajiem līdzekļiem un to tuvāko ekvivalentu mērķvalodā. Šāds tulkojums, piemēram, krievu tulkošanas teorijā tiek saukts arī par “adekvātu”, ‘pilnvērtīgu’ un “reālistisku” tulkojumu, kā raksturošanai tiek lietots teiciens: “Slikts tulkotājs velk pie sevis, labs – tiecas tuvāk autoram”¹⁸.

Runājot par tulkojuma ekvivalenci, aktualizējas jautājums par to, kādam ir jābūt tulkojumam – „literāram” vai „brīvam.” S. Basnetas grāmatā „Translation study” tiek uzsvērts, ka ir jāsaprot atšķirība starp tulkojumu un reprodukciju un ka pilnīgs domas pārnēsums un ideju saglabāšana var notikt tikai darbu „reproducējot,” nevis „tulkojot”. Grāmatā ir likts uzsvars uz darba semiotisko transformāciju, paralēli tulkojuma ekvivalencei, kurā tika izdalīti četri līmeņi – lingvistiskais („burtiskais tulkojums”), paradigmātiskais (gramatisko struktūru pārnēsums), stilistiskais (ar uzvaru uz domas/

¹⁷Lederer, M, 2003, 8

¹⁸Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., 2006, 11-13

idejas pārnese) un tekstuālais (teksta formas un satura pārnese)¹⁹. Protams, tiek norādīts, ka idejiski tīru ekvivalentu sasniegt nav iespējams, tomēr, pielīdzinot oriģinālvalodā esošos frazeoloģismus mērķvalodā esošajiem, ir iespējams padarīt tulkojumu, augstvērtīgu un kvalitatīvu.

Daiļliteratūras tulkošanā ļoti nozīmīgu jēdzienu un tulkojuma “kvalitātes” rādītāju ieviesa valodnieks E. Nida. Pēc zinātnieka uzskatiem, tulkojumam ir divi pamata ekvivalences līmeņi – formālā un dinamiskā ekvivalence. Formālā ekvivalence rodas gadījumā, kad tulkotājs pamatā izmanto parindeņu un burtisko tulkošanas metodi, respektīvi, veido tulkojumu pēc iespējas tuvāku oriģināltekstam konkrētu vārdu atveides ziņā, ko M. Lederere sauc par “saskaņojumiem”²⁰, kas arī pēc šīs autores domām ir vajadzīgi formālu tekstu tulkošanā, lai būtu vieglāk izsekot konkrētiem terminiem. Savukārt, ja runa ir par daiļliteratūru, it sevišķi prozu (jo tajā nav jāievēro noteikts zilbju skaits un pantmērs), parādās termins dinamiskā ekvivalence, kas nozīmē konkrētas domas/idejas atveidojumu, ko izveido pats tulkotājs un kura izveidē galvenā loma ir idejas kodola saglabāšanai, forma, kā tas tiek pasniegts mērķvalodā, paliek sekundāra, tas nozīmē, ka var tikt dalīti teikumi, izlaisti vai tieši otrādi pievienoti jauni vārdi pēc iespējas precīzākam domas izklāstam²¹.

Runājot par N. Ikstenas stāstu „Amariļli”, dinamiskās ekvivalences jēdziens un būtība ir ļoti svarīgi konkrētu ideju atspoguļojumā, jo turku valodas sintaktisko un morfoloģisko īpatnību dēļ teksta formu un ideju pārnese no latviešu valodas tiešā veidā (burtiski tulkojot) ir praktiski neiespējami. Līdz ar to, apskatot vairākas tulkojuma ekvivalences definīcijas, šajā pētījumā par pamatu tika izvēlēta un tulkojot tika ievērota E. Nidas dinamiskās ekvivalences definīcija.

1.2. Tulkošanas metodes

Tulkošanas metodes izvēles jautājums teorētiskajā literatūrā ir samērā plaši aprakstīts (E.Nida, P. Njūmārks, Š. Hērvejs, I. Higin, M. Lēderere, L.L. Ņeļubins, G. T. Huhuni). Neskatoties uz nelielām atšķirībām piedāvāto metožu definēšanā, teorētiski izdala šādas tulkojuma pamatmetodes: parindeņu tulkošana, burtiskā tulkošana, precīzā

¹⁹Bassnett, S., 2002, 33

²⁰Lederer, M. *The Interpretive Model*, HACHETE LIVRE, 1994, 2003, 219 lpp, 45

²¹Shakernia, S. “*Study of Nida`s (formal and dynamic equivalence) and Newmark`s (semantic and communicative translation) translating theories on two short stories*”, Merit Research Journal of Education and Review, Vol. 2(1) pp. 001-007, January, 2013, Tiešsaiste:
<http://www.meritresearchjournals.org/er/content/2014/January/Shabnam.pdf>

tulkošana, semantiska tulkošana, komunikatīvā tulkošana, idiomātiskā tulkošana, brīvais tulkojums un adaptācija.

Lai izvēlētos optimālāko tulkošanas metodi, jāizvērtē tulkojamā teksta sarežģītības, kultūrtradīciju tuvuma/ šķīruma pazīmes. Piemēram, parindeņu tulkošanas²² metode ietver sevī vārdu secības saglabāšanu tulkojot, kā arī atsevišķu vārdu tulkojumu ar visbiežāk lietotajām nozīmēm. Šī metode ir piemērota, lai izprastu valodas mehānismu vai veiktu sagataves tulkojumu sarežģītam tekstam. Bakalaura darbā sagataves teksts gan netika veikts pēc šīs metodes, jo jau sagataves tulkojuma veikšanā tika ievērota turku valodai atbilstošā vārdu secība.

Burtiskā tulkošanas metode²³, kas ir tuva parindeņu tulkošanai, atšķiras ar to, ka tajā gramatiskās konstrukcijas tiek tulkotas tuvākajos mērķvalodas ekvivalentos, bet netiek ņemts vērā konteksts. Šo metodi arī izmanto sagataves tulkojumu veikšanai, bet šajā darbā, veicot sagataves tulkojumu, tika ņemts vērā arī konteksts.

Precīzā tulkošanas metode²⁴ ir viena no visvairāk lietotajām, tulkojot stāstu „Amariļli” turku valodā. Lietojot šo metodi, tulkotājs mēģina atveidot precīzu oriģinālā teksta kontekstuālo nozīmi, ņemot vērā mērķvalodas gramatisko struktūru ierobežojumus. Tā pārveido reālijas un saudzīgi izturas pret gramatisko un leksisko noviržu iespējamību, ja jāatkāpjas no avota valodas normām, kas arī bija svarīgākais, pamatojoties uz mērķi – veikt pēc iespējas „dinamiski ekvivalentu” tulkojumu.

Tomēr, blakus precīzas tulkošanas metodei, tika izmantota arī semantiskās tulkošanas metode²⁵, kas atšķiras ar to, ka tā ņem vērā avota valodas estētisko vērtību, vajadzības gadījumā ielaižoties kompromisā ar vairākām vārda nozīmēm, lai nekaitētu teksta saturam, vārdu spēlei vai atkārtojuma disonansēm, kas ir svarīgi, tulkojot tekstu uz turku valodu, jo turku valodai ne sintaktiskā, ne morfoloģiskā ziņā nav kopīgu nianšu/ likumu ar latviešu valodu.

Komunikatīvā tulkošanas metode²⁶ arī šķiet veiksmīga izvēle dinamiskās ekvivalences radīšanai, jo ar tāspalīdzību tiek mēģināts atveidot oriģinālā teksta precīzu kontekstuālo jēgu tādā veidā, ka gan valoda, gan saturs lasītājam ir viegli uztverami un saprotami, tomēr, tā kā stāsts “Amariļli” ir piesātināts ar kultūrspecifiskiem elementiem, to vienkāršošana un pielāgošana mērķvalodas vajadzībām liktu zaudēt autora ideju un stāsta

²² Newmark, P. *A Textbook Of Translation*, Prentice HaH International vUIO Ltd., 1988, 292

²³ Newmark, P., 1988, 292

²⁴ Newmark, P., 1988, 292

²⁵ Newmark, P., 1988, 293

²⁶ Newmark, P., 1988, 293

emocionālo nokrāsu.

Idiomātiskais tulkojums²⁷ tika lietots atsevišķos gadījumos - tas ir nozīmes nianšu neievērošana, dodot priekšroku sarunvalodas izteicieniem un idiomām, kas bija būtiski tieši sarunvalodas vienību tulkojumam, kurām nav ekvivalentu turku valodā.

Savukārt brīvais tulkojums²⁸, kas principā nozīmē pārfrāzēšanu, un adaptācijas metode, kas nozīmē “teksta radīšanu no jauna” šķita pārāk izplūdušas savā traktējumā - arī precīzajā un semantiskajā tulkojumā ir šo abu metožu iezīmes, kuras ierobežo arī pēc iespējas tuvāks konkrētu vārdu un kultūrspecifisko elementu tulkojums, nevis tikai idejas adaptācija vai pārfrāzēšana²⁹.

N. Ikstenas stāsta “Amarilļi” tulkošanā pamatā tika izmantotas divas metodes – precīzā tulkošana, ar kuru autore mēģina atveidot precīzu oriģinālā teksta kontekstuālo nozīmi, ņemot vērā mērķvalodas gramatisko struktūru ierobežojumus. Otra metode ir idiomātiskais tulkojums, kas izsaka oriģinālā teksta galveno domu, bet tam ir vērojama tendence neatveidot nozīmes nianšes, dodot priekšroku sarunvalodas izteicieniem un idiomām³⁰.

Abas tulkošanas metodes tika sintezētas, jo turku valoda gan uzbūves ziņā, gan vārdu secības ziņā ir ļoti atšķirīga no latviešu valodas.

Tomēr kultūrspecifisko elementu tulkošanai ir nepieciešamas citas metodes, kas atvieglo šo elementu idejas pārnesumu un izklāstu mērķvalodā. Šo elementu tulkojumam tika izmantotas Hērveja un Higinsa izstrādātās tulkošanas metodes³¹, kas ļāva izprast gan katra konkrētā elementa (frazēoloģisma, kultūras zīmes vai simbola) tulkojamības pakāpi, tā uzbūves atveidošanas iespējas mērķvalodā. Autoru piedāvātās tulkošanas metodes ir trīs:

- **Kultūras transplantācija** (kultūras aizguvums) – oriģinālvalodas kultūrspecifiskā elementa vietā tiek lietots termins, kas ir atpazīstams mērķkultūrā un mērķvalodā un kas nes līdzīgu oriģinālvalodas emocionālo, tradicionālo ideju. Tas tiek darīts, ja mērķvalodā nav ekvivalentu oriģinālvalodas kultūrspecifiskajam terminam, bet tā ideja ir pārstāvēta/apzīmēta ar citu terminu. Šī metode ietver daļēju tekstu “pārrakstīšanu” atbilstoši mērķvalodas izpratnei, piemēram, latviešu valodas kultūrspecifiskais elements *dzīves godi* turku valodas un kultūras kontekstā var tikt „transplantēts” kā *mevlütler*, kas apzīmē Turcijā vispārpieņemtās tradīcijas dzimšanas, kāzu un bērnu laikā.

- **Kultūras transpozīcija** (kultūras aizvietošanas) – tulkojuma metode, kas pēc būtības

²⁷ Newmark, P., 1988, 293

²⁸ Newmark, P., 1988, 293

²⁹ Newmark, P., 1988, 2924

³⁰ *Translation strategies I: methods and procedures*, SIS English, Week 5, Aalborg University, Tiesšaiste: <http://www.hum.aau.dk/~kim/BoT10/bot5.pdf>

³¹ Hervey, Higgins, 1992

līdzinās burtiskam tulkojumam – kultūrspecifiskā elementa tulkošana notiek izmantojot mērķvalodas vārdus un vārdu savienojumus, pat ja mērķvalodā un mērķkultūrā tiem nav skaidra nozīme, piemēram, latviešu valodas kultūrspecifiskais elements *Jānu nakts* turku valodā var tikt pārnests kā *yaz gündönümü*, kas nozīmē vasaras saulgrieži, bet neiezīmē tradīciju kopumu un emocionālo nozīmi.

• **Transkripcija** – metode, kas paredz oriģinālvalodas kultūrspecifiskā elementa pārnesumu mērķvalodā, to netulkojot. Šis gadījums visplašāk attiecas uz oriģinālkultūrā plaši pazīstamu personību vārdu tulkojumiem, vietvārdiem, upju un ezeru, dažādu specifisku ēdienu, dzērienu u.c. nosaukumiem³², piemēram, ja apzīmējumam *Baltijas jūra* ir izveidots tulkojums turku valodā *Balık Denizi*, tad mazāku ģeogrāfisko objektu nosaukumi tiek transkribēti – *Rāznas ezers* – *Rāzna gölü*.

1.3. Netulkojamības jautājums

“Vienalga, cik labs ir tulkojums, tāpat vienmēr ir sajūta, ka kaut kas ir pazudis (..) ir lingvisti, kas uzskata, ka tulkojums [vispār] ir teorētiski neiespējams.”³³ Netulkojamības jautājums izriet no kultūru atšķirībām un fakta, ka katra kultūru veido un izprot pasauli citādāk.

Šeit noteikti jāmin arī valodnieka Jāņa Sīļa pētījumi tulkojumzinātnē. Valodnieks norāda, ka tulkojamība (no kuras tiešā veidā ir atkarīga tulkojuma ekvivalence) ir konkrētas nozīmes/ nozīmju kompleksa pārņemšana no vienas valodas citā bez būtiskām saturā (nozīmes) izmaiņām³⁴. Autors apgalvo, ka ekvivalences jēdziens ir relatīvs. Ja pieņem, ka lingvistiskie elementi ir kādas konkrētas valodas un kultūras sistēma, kas veidojusies atšķirīgos apstākļos no mērķvalodas un mērķkultūras, tad šie te konkrētie elementi nevar būt ekvivalenti tulkojumā, t.i., to „ideja” („vērtība”) nevar tikt izteikta ar mērķvalodā un mērķkultūrā esošajām reālijām un valodiskajiem līdzekļiem, tādēļ, runājot par tulkojuma ekvivalenci, autors to dara no tulkojamības līmeņa viedokļa.³⁵

Kā norāda J. Sīlis, gadsimtus ilgā tulkošanas tradīcija un vēsture pierāda, ka nav “tulkojamu” un “netulkojamu” tekstu, bet ir “vairāk tulkojami” un “mazāk tulkojami” teksti, kuru tulkojamības pakāpi visbūtiskāk ietekmē kultūru distance un vēsturiskā attīstība gan valodniecības, gan kultūras ziņā.

³²Shuttleworth, M., Cowie, M. *Dictionary of Translation Studies*, Routledge, 2014, 32-37

³³Nolan, J. *Interpretation. Techniques and Exercises*. MPG books ltd., Great Britain, 2007, 15

³⁴Sīlis 2002, 102

³⁵ Sīlis 2002, 102

Pēc J. Sīļa domām, ja pilnīgi “netulkojams” teksts ir 0% un pilnīgi “tulkojams” teksts ir 100%, tad universālā tulkošanas pakāpe (TP) formulas veidā izskatās šādi: $TP > 0\%$ un $TP < 100\%$. Tulkošanas grūtību iemesli parasti ir divi:

- 1) lingvistiski – mērķvalodā neeksistē atbilstoši morfoloģiski, sintaktiski u.c. leksiski elementi;
- 2) kultūrspecifiski – saistīti ar katras kultūras specifiku un kultūru distanci kopumā³⁶.

J. Sīlis atzīst, ka latviešu valodas kultūrspecifiskajiem elementiem (kā spilgtāko piemēru šeit autors min latviešu dainas) ir zema tulkojamības pakāpe, jo tā nav “terminoloģiskas” atbilstmes anglofonajā kultūrā, līdzīgi kā turku kultūrā, par ko plašāk tiks runāts nākamajā nodaļā. Otrs iemesls zemajai tulkojamības pakāpei uz anglofonajām valodām ir deminutīvu sufiksi, kas neeksistē angļu valodā, nedz arī turku valodā (sk. 2.3. nodaļu). Šo tulkojumam “neizdevīgo” vienību tulkošanā tika veikts arī eksperiments, kurā eksperimenta vadītāji piedāvāja tulkiem konkrēto problēmu risināt ar:

- kultūras transpozīcijas metodi,
- transkripcijas metodi,
- kultūras transplantācijas metodi³⁷.

Pēc pētījuma rezultātiem, neviena no konkrēto elementu tulkošanas metodēm nespēja pilnībā atspoguļot latviešu kultūras reālijās pausto ideju, kultūru distances un krasi atšķirīgās valodas dēļ, kas ir arī būtiskākā problēma, tulkojot uz turku valodu. Tādēļ kultūras zīmju un simbolu tulkošanā šīs metodes tika sintezētas, lai pēc iespējas tuvotu lasītāju latviešu kultūras izpratnei caur savu dzimto, turku kultūru (skat. 4.2 nodaļu).

Frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu tulkošanas specifika tiks sīkāk analizēta bakalaura darba nākamajās nodaļās.

Lai gan tulkošanas teorijā vēl joprojām trūkst absolūti konkrētas definīciju un klasifikācijas sistēmas, jo principā katram tulkotājam/ valodniekam ir savas prioritātes, tulkotāja loma, izglītība, konkrēto metožu izvēle un mērķvalodas, kā arī mērķkultūras pārzināšana ir būtiskākie kvalitatīva tulkojuma veidošanas noteikumi. Protams, ideālā variantā pašiem autoriem būtu jātulko savi darbi citās valodās, lai spētu saglabāt pilnīgu savas ieceres atspoguļojumu mērķvalodā, tomēr, tā kā pamatā šos darbus tulko citi, tulkotājam ir jāizjūt, cik daudz tulkojumā var „likt no sevis”, un cik daudz pieturēties pie autora rakstītā – šī ideālā proporcija vēl joprojām nav fiksēta teorētiskajā literatūrā, to spēj sajūst tikai tulkotājs pats.

³⁶Sīlis, J., 2002, 106

³⁷Shuttleworth, M., Cowie, M., 2014, 34

2. LATVIEŠU UN TURKU KULTŪRU UN VADODU ATŠĶIRĪBAS

2.1. Vēsturiskais aspekts

Konkrētas valsts vēsturiskie notikumi un attīstība ir pamats nacionālās apziņas, kultūras un valodas attīstībai. Ļoti svarīgs ir ne tikai laika posms, kad sāk veidoties nacionālās valstis un to kultūra, bet arī laika periods pirms tam – tradīcijas, etniskais pamats un vieta pasaules kontekstā, kas nosaka nacionālo mentalitāti un tradīcijas, kas atspoguļojas arī valodiskajos līdzekļos. Šajā nodaļā tiks sniegts īss hronoloģisks ieskats ar abām valstīm saistītajos vēsturiskajos notikumos. Vairāk izcelti tie fakti, kas ir svarīgi N. Ikstenas stāsta izpratnei un kas varētu būt grūti uztverami turku lasītājiem, jo viņu vēsturiskie likteņi ir veidojušies savādāk.

2.1.1. Īss galveno notikumu apskats pirms un pēc Latvijas valsts dibināšanas

Jau izsenis baltu ciltis ir saistījušas savu izdzīvošanu un saimniekošanu ar zemkopību, mazliet vēlāk arī lopkopību, piejūras reģionos arī kuģošanu un pat pirātismu, bet pamata dzīve tomēr notika, apstrādājot savu zemi un necenšoties iesaistīties nopietnos militāros konfliktos vai cīņās par teritoriju, kas būtu vērstas uz sava dzīvošanas areāla, varas un ietekmes paplašināšanos. Latgaļi bija austrumbaltu cilts, vēlāk pārveidojās par tautību, kas pēc Vidzemes līvu asimilācijas izveidoja latviešu nācijas pamatu. Rakstītajos vēstures avotos minēti kopš 11. gadsimta, pēc apbedīšanas tradīcijām par latgaļiem drošas ziņas ir no 6.-7.gs. Iespējams, ka latgaļi Latvijas teritorijā ienākuši no DR 6.-7.gs., daži uzskata, ka tie veidojušies uz vietas no senākajiem baltu iedzīvotājiem.³⁸

Līdzīgi kā citās pagāniskās tautās, senlatviešu reliģija bija saistīta ar politeismu un dabas objektu pielūgsmi³⁹. Dieviem tika arī ziedots, bet nav ziņu par cilvēku upurēšanu vai masu dzīvnieku slepkavībām reliģiskos nolūkos. Galvenie svētki, kuriem vēlākos gadsimtos tika pieskaņotas arī ar kristietības tradīciju saistītās svinamās dienas bija (un joprojām ir) pavasara, vasaras, rudens un ziemas saulgrieži, kuros mainījās saules spīdējuma ilgums, t.i. darba dienas garums.

Reljefs senlatviešu apdzīvotajās teritorijās arī ir bijis piemērots zemkopībai un

³⁸ Гимбутас, М. *БАЛТЫ, люди янтарного моря*. Tiešsaiste: <http://a-nomalia.narod.ru/CentrBalty/12.htm>.

³⁹ Гимбутас, М. *БАЛТЫ, люди янтарного моря*.

lopkopībai – pamatā zemiens, ar nelieliem pauguriem, pamatā melnzeme un māli, piejūrā smilšaina augsne, kas arī noteica pamata nodarbošanās veidu mūsu zemē, un lielā mērā ietekmēja arī nacionālo īpašību veidošanos.

Latvijas pirmsvalsts vēsturē svarīgākie pagrieziena punkti bijuši vikingu sirojumi un iekarojumi 10.–11.gs., pēc kuriem tālāk pasaulē izplatījās ziņas par šībrīža Latvijas teritorijas bagātībām un to, ka šajā zemē dzīvo “pagānu” tautas, kas ir zviedru valdnieku pakļautībā. 12. gadsimts nesa sev līdzī plašos krustnešu iebrukumus un asimilāciju, ko koordinēja Romas pāvests Celīns III, un kas visbūtiskāko iespaidu atstāja uz tagadējās Vidzemes un Latgales teritorijām, kur 1225. gadā tika izveidota Livonijas ordeņa valsts. Ar to skaidrojama katoļticības ietekme šajos novados arī mūsdienās, 13.–16.gs. pagāja tagadējās Latvijas neskaitāmā pārdalē starp Livonijas ordeni, Zviedru iekarotājiem, Lietuvas dižkungaitiju un Polijas (Polockas) karaspēkiem⁴⁰, 17.–18.gs. šajos konfliktos arvien intensīvāk iesaistījās arī Krievija, kas noved līdz svarīgākajam posmam Latvijas vēsturē – nacionālās valsts veidošanās sākumam, kas saistāms ar pirmo atmodu un jaunlatviešu kustību.

1848. gada pilsoniskās revolūcijas Eiropā lika arī latviešiem aizdomāties par nacionalitātes nozīmi un jēgu, kas rosināja pirmo atmodas ideju parādīšanos. Galvenie šo ideju virzītāji bija Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Juris Alunāns. Jaunlatvieši par savu pamatzdevumu izvirzīja latviešu nacionālās kultūras izveidošanu un kopšanu, īpaši uzmanību pievēršot tēvu valodai un nacionālajai skolai, latviešu sabiedrības apzināšanai un nostiprināšanai, latviešu nacionālās ideoloģijas izveidošanai.

19. gadsimta beigās un latviešu tautā izveidojās jauns kultūras virziens, ko sauca par "Jauno strāvu", kura pārstāvju uzskati kultūras un nacionālās identitātes jomā būtiski atšķīrās no Atmodas kustības atbalstītāju idejām. Jauno ideju izplatībai labvēlīgas bija izmaiņas sabiedrības struktūrā – pilsētu iedzīvotāju skaita palielināšanās, rūpniecības un tirdzniecības straujo attīstība, arī tas, ka iepriekšējās (t.i. Atmodas laika) idejas tika aizmirstas Aleksandra III veicināto rusifikācijas politiku un Rietumu dzīves stila un vērtību ietekmē. Jaunstrāvnieceki panāca latviešu kultūras dzīves augšupeju, lai gan, no otras puses, jauna strāva arī satricināja latviešu tautas morāles un reliģijas pamatus, it sevišķi marksistu jaunstrāvnieceku negatīvā attieksme pret nacionālismu un šķiru cīņas mācība. Nākamais svarīgais notikums - 1905. gada revolūcija Latvijā, kas loģisks turpinājums 1905. gada revolūcijai Krievijas impērijā, kas sākās 1905. gada 13. janvārī ar manifestācijas apšaušanu Rīgā, notika arī plaši streiki un protesti. Kā reakcija uz šo situāciju sekoja karastāvokļa

⁴⁰Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290-1500*. Rīga, 1997. 478 lpp

ieviešana Vidzemes un Kurzemes gubernās un sacelšanās apspiešanai tika ieviests Krievijas impērijas karaspēks. Šajā laikā bez tiesas sprieduma tika nogalināti aptuveni 2000 Latvijas iedzīvotāju, un vairāki tūkstoši tika deportēti uz Sibīriju vai notiesāti uz nāvi, tika dedzinātas muižas, zemnieku saimniecību, skolas, biedrību nami. Lai gan 1906. gada vasarā revolucionāru kustība apsīka, turpinājās lokāla mēroga nemieri un mežabrāļu kustība – arī šajā pretkustībā bija redzams nopietns atbalsts Latvijas valsts izveidei.

Pirmā pasaules kara sākumā Latvijas rietumu daļu okupēja Vācijas karaspēks, kas latviešos raisīja spēcīgus patriotisma jūtu uzplūdus – tika formēti Latviešu strēlnieku bataljoni uz kuriem pieteicās milzums brīvprātīgo. Vidzemes un Kurzemes gubernām tika piešķirtas autonomijas tiesības. No Latvijas uz Krieviju tika izvests daudz rūpnieciskās tehnikas, kas savā zemē vairs nekad neatgriezās. Krievijā tobrīd notika šķelšanās – cariskā Krievija pret boļševiku kustību, kura tika plaši atbalstīta Latvijā. Oktobra revolūcijas rezultātā 1917. gadā, kad Krievijas militārā ietekme Latvijā mazinājās, Vācijas karaspēks ieņēma Rīgu un tika izveidota Latviešu Nacionālā Padome, kas šī paša gada 30. novembrī pasludināja Latvijas autonomiju, bet 1918. gada 30. janvārī deklarēja, ka Latvijai jābūt neatkarīgai, demokrātiskai republikai, kurā tiktu apvienoti 3 novadi – Kurzeme, Vidzeme un Latgale, kā rezultātā un saskaņā ar 1918. gada 3. martā noslēgto Brestļitovskas miera līgumu, Krievija atteicās no pretenzijām uz Vidzemi un Kurzemi, bet paturēja Latgali. Latvijas un Igaunijas teritorijā, kas bija pakļauta Vācijai, tika izveidota Apvienotā Baltijas hercogiste⁴¹.

Latvijas pirmais valstiskās neatkarības posms sākās ar 1918. gada 18. novembri. Pēc neatkarības pasludināšanas līdz 1934. gadam Latvijas Republika bija demokrātiska valsts, līdz valsts apvērsumam, kad savu darbību un reformas plaši izvērsa Kārlis Ulmanis, tā laika Latvijas prezidents, kas izveidoja autoritāru režīmu. Latviešu atmiņās arī šis vēstures moments tiek vērtēts divējādi – daudzu reformu rezultātā (agrāro, politisko) Latvijas stāvoklis daudzās dzīves jomās uzlabojās, tomēr Latgalei šis laiks ir negatīvs – tiek aizliegta latgaliešu druka. 1940. gada 17. jūnijā noslēdzās pirmais valsts neatkarības posms, kad PSRS karaspēks iebruka Latvijas teritorijā un okupēja to.

1940. gada 6. augustā Latvijā tika inkorporēta PSRS sastāvā kā Latvijas PSR, 1941. gada jūnijā-jūlijā tā tika no jauna okupēta un iekļauta nacistu izveidotās Ostlandes sastāvā, bet 1944.—1945. gadā to no jauna okupēja Sarkanā armija.

Tikai pēc 50 gadiem, 1990. gada 4. maijā, Latvija no jauna kļuva neatkarīgu,

⁴¹Andersons, E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma, 1967. - 186 lpp

demokrātisku valsti. Neatkarības atjaunošana notika pēc 1991. gada 21. augusta⁴². Otrā pasaules kara beigās 1945. gada 8. maijā Eiropai nozīmēja miera laika sākumu, taču Latvijai šie datumi saistās ar jaunu okupācijas varu un komunistu terora turpināšanos. Pēc Padomju Savienības okupācijas tie latvieši, kas tieši vai netieši bija sadarbojušies ar nacistisko Vāciju tika apcietināti, apsūdzēti, saukti par “fašistiem” vai “dzimtenes nodevējiem”, daudzi no apsūdzētajiem tika nogalināti vai pazuda bez vēsts. Visu okupācijas laiku Latvijā uzturējās liels skaits Padomju Savienības militāro spēku, kas “nodrošināja kārtību”, ierobežojot vārda un darbības brīvību, kas draudēja un sodīja cilvēku, kuri atļāvās stāties pret šo režīmu, kuri bija turīgi vai kuros “par daudz ieklausījās tauta”. Šo iemeslu dēļ tika stipri degradēta mākslas un literatūras joma, kas tika pakļauta Padomju Savienības izstrādātai cenzūrai. Māksla visos tās izpausmes veidos bija viens no politiskajiem masu pakļaušanas un ietekmēšanas ieročiem, tādēļ aktieri un mākslinieki, kas bija lojāli varai, tika augstu godāti.

Protams, kā visās Padomju Savienības valstīs, tika likvidēts privātīpašums, ierobežots nacionālās valodas lietojums, pasludināts reliģijas aizliegums, ieviestas kvotas uz sadzīves tehnikas, apģērba iegādāšanās iespējām utt.⁴³. Šis Latvijas vēstures posms spēcīgi ietekmējis gan latviešu valodas “tīrību”, kurā parādījās vairāki krievu valodas aizguvumi, gan arī latviešu un krievu savstarpējās attiecības un principiālos pretstatus.

2.2.2. Īss galveno vēstures notikumu apskats pirms un Pēc Turcijas valsts izveidošanās

Turcijas teritoriju jau kopš 4.gs. pirms mūsu ēras pamazām sāka apdzīvot tjurku cilšu priekšteči, kas ienāca no austrumu puses toreizējā Bizantijas teritorijā, izveidojot lielo Seldžuku impēriju. Līdz tam, tjurku ciltis bija dzīvojušas izkaisīti, un katrā no tām arī bijušas atšķirīgas reliģisko uzskatu nianšes, bet jau kopš pravieša Muhameda darbības sākuma un korāna rašanās 610. gadā var runāt par tjurku cilšu pievēršanos musulmanismam⁴⁴. 632. gadā, kad pravietis mira, aizsākās kalifāta tradīcija, kurā izvēlēja kalifus (“pēctečus”) pravietim Muhamedam kas bija reliģiskās pasaules un savu cilšu “galvas”⁴⁵. Šajā laika posmā tjurku ciltīm bija raksturīgs klejojošs dzīvesveids, kas

⁴²Deiviss, N. *Eiropas vēsture*. 2009, 1380 lpp

⁴³ Latvijas okupācijas muzeja izglītības nodaļa. *Otrā padomju okupācija. Staļinisma terors*. Tiešsaiste: <http://www.omip.lv/lv/latvijas-vestures-parskats/otra-padomju-okupacija-stalinisma-terors-1944-1953/>

⁴⁴ OSMANLI TARİHİNE GİRİŞ, *Türklerin Anavatani ve Göçleri*. Tiešsaiste: <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=323>

⁴⁵ Vilkonsons, F., Salazars, B. *Islāms, enciklopēdija*, 2002, Zvaigzne ABC

nozīmēja, ka galvenais pārtikas un inventāra ieguves veids bija sirojumi, tādēļ jau šajā posmā strauji un profesionāli tika attīstīta cīņas māksla⁴⁶.

Turcijā laika posmā līdz 12. gadsimtam bija vērojams Lielās seldžuku valsts noriets, līdz ar kuru tjurku apdzīvotā Anatolija sadalījās mazos valstiskos veidojumos – gāzī emirātos. 14. gadsimta sākumā agrākās Bizantijas teritorijas šajā reģionā bija nonākušas 10 valstisko veidojumu pakļautībā. Vienu apgabalu Eskišehiras apkaimē vadīja Osmans gāzī, kas šo zemi bija ieguvis mantojumā no tēva. Pēc tēva nāves Osmans gāzī pasludināja sevi par neatkarīgu valdnieku. Osmans koncentrēja savu uzmanību uz Osmaņu valsts paplašināšanu kas arī izdevās – kamēr citi valdnieki bija aizņemti iekšējo konfliktu risināšanā, Osmans jau bija paplašinājis savu valsti līdz pašai Bizantijas impērijai. Osmaņu apbrīvoja par viņa stingro, bet tajā pašā laikā produktīvo un tautā atbalstīto valsts politiku.

Šajā laikā tika izveidota Osmaņu valdība, kuras principi un politika vairāk nekā četrsimt gadu garumā netika mainīta. Osmaņu valsts centās izvairīties no militāras pārvaldes, kas bija ļoti atšķirīgi no citām valstīm – šeit galveno lomu spēlēja tiesību sistēma, kas noteica *millet* (nelielu tautas grupu, kas iedalīta pēc reliģiskā vai etniskā pamata) pašnoteikšanos, protams, tā tika kontrolēta no valdnieka puses⁴⁷.

Pēc Osmana I nāves Osmaņu impērija pletās plašumā. Ļoti nozīmīga bija uzvara pār Serbiju, kas gadiem ilgi apdraudēja valsts robežas un pavēra ceļu uz Eiropu. Balkānos galvenais mērķis osmaņiem bija Konstantinopoles ieņemšana, kuru gan izdevās gāzt tikai Mehmeda II valdīšanas laikā. Mehmeds II, pirms ieņēma Konstantinopoli un kļuva par sultānu jau 12 gadu vecumā, reorganizēja valsti un karaspēka darbības principus, kā rezultātā mūsdienu Stambula nonāca Osmaņu impērijas sastāvā un Bizantijas impērijas sabruka.

Līdz Pirmajam pasaules karam Turcijas teritorijā valdīja feodālisms, vara piederēja sultānam, un, lai gan Pirmais pasaules karš bija lūzuma punkts feodālās Turcijas vēsturē, tas bija pilnīgi loģisks, jo, lai gan Osmaņu impērija jau no sākumposma pulcēja pasaules līmeņa zinātniekus, literātus u.c. radošos prātus, var apgalvot, ka ar katra sultāna valdīšanu kultūras un zinātnes attīstības loma mazinājās. Sākoties karam, Turcijā tikpat kā nebija finansiālu resursu un iekšpolitika bija absolūti nesakārtota. Pieslienoties Vācijai Pirmā pasaules kara laikā, Turcija zaudēja gan teritorijas, gan milzu līdzekļus, kas arī radīja iekšējos nemierus valstī. Ņemot piemēru no pārējās pasaules, pārtrūka sultānu valdīšanas līnija un izveidojās vairāki partejiski grupējumi, vienā no kuriem līderis bija slavenais

⁴⁶ OSMANLI TARİHİNE GİRİŞ, *Türklerin Anavatani ve Göçleri*.

⁴⁷ OSMANLI TARİHİNE GİRİŞ, *Türklerin Anavatani ve Göçleri*

karavadonis Mustafa Kemals, kas arī sāka valsts saliedēšanas un “atlabšanas” procesu.

Turcijas Republika ir oficiālā Osmaņu impērijas mantiniece, kas izveidojās pēc valsts apvērsuma 1922. gadā. Turcijas Lielā nacionālā asambleja gāza sultānu Mehmedu VI, līdz ar kotika apstādināta osmaņu valsts pakāpeniskā bojāeja, jo, apvērsuma un valsts novājināšanās rezultātā tā vairs netika uztverta kā drauds pēc zaudējumiem Pirmajā pasaules karā. Turku nacionālisti atkaroja valsts robežas, kas atbilst mūsdienu Turcijas robežām, Neatkarības karā, un uzsāka mūsdienīgas Turcijas veidošanu, kur izšķiroša nozīme bija Ataturka reformām - Mustafa Kemala Ataturka (“turku tēvs/pirmtēvs”) vadībā. Neilgi pēc Turcijas Republikas dibināšanas, visās jomās: politikā, tiesību sistēmā, kultūrā, sabiedrībā un ekonomikā tika veiktas pārmaiņas. To galvenais mērķis bija Turcijas valsts un iedzīvotāju dzīves līmeņa un tiesību tuvināšana rietumu valstīm. Pirmās revolūcijas skāra valsts politisko pamatu – tika pieņemta modernizēta konstitūcija un ieviesta eiropēiska tiesību sistēma. Tika veidota pilnīgi jauna izglītības sistēma, arābu alfabēts tika nomainīts uz latīņu, tika veicināta valsts industrializācija, samazinot importu un izveidojot valsts uzņēmumus un valsts bankas, pieņemti jauni likumi sieviešu tiesību palielināšanai, ģērbšanās brīvībai, u.c.⁴⁸

Kā var redzēt, abu valstu vēsture ir lielākajā mērā atšķirīga – ja latviešu tauta pamatā ir cīnījies pret ārējiem ienaidniekiem, tajā pat laikā lielāko pirmsvalsts vēstures daļu esot pakļauta kādas svešas valsts jūgam, tad tjurki un tagadējie turki paši ir bijuši kungi un iekarotāji bagātā un teritoriāli ļoti lielā valstī, kuras iekšienē vienmēr arī augstu tika vērtēts nacionālisms. Nacionālo valstu veidošanās laikā gan Latvijas, gan Turcijas teritorijā notika vairāki būtiski procesi, kas gan mainīja, gan iedragāja katras valsts mentālos aspektus, kā piemēram deportācijas, izrēķināšanās ar Latvijai lojālajiem pilsoņiem no Krievijas puses Latvijā PSRS laikā, krievu strādnieku masu iepludināšana Latvijas teritorijā, kas sekmēja rusifikāciju, bet tajā pat laikā citai iedzīvotāju daļai netieši lika arvien tuvāk turēties pie savām tradīcijām (arī katoļticības), kas bija aizliegtas. Latvijā viss noveda līdz tam, ka „mazā” tauta sacēlās pret „lielo” varu un atguva savu neatkarību, kamēr Turcijā pašu valsts iedzīvotāju iniciēts notika valsts apvērsums, kura galvenā doma arī būtiski atšķīrās no latviešu – ja latvieši veidoja savu valsti lielā mērā patriotisku jūtu vadīti, Turcijas izveidei bija pamatā ekonomiski motīvi, kas varētu sekmēt dzīves līmeņa uzlabošanos. Jāpiebilst arī, kad izveidojās Latvija, šeit jau bija lielākoties skaidrs priekšstats par valodu, rakstību, arī demokrātiskām normām un izglītību, kamēr Turcijā visas šīs sfēras principā no nulles sāka „būvēt” Ataturks, veicot reformas, kas aizsākās tikai

⁴⁸OSMANLI TARİHİNE GİRİŞ, *Türklerin Anavatanı ve Göçleri*

1922. gadā.

Lai gan ierobežotā apjoma dēļ nav iespējams izskaidrot visas abu valstu un nacionālās mentalitātes veidošanās procesus, nākamajā nodaļā tiks skatīti ar vēsturiskajiem notikumiem un attīstību saistītie abu valstu iedzīvotāju mentalitātes un vērtību izveidošanās procesi, kas ir bijuši tieši atkarīgi no nupat minētajiem vēstures notikumiem.

2.2. Mentālais aspekts

Mentālās kultūras iezīmes ir atkarīgas no vēsturiskajiem notikumiem, valdošās reliģijas principiem un valsts pārvaldes, izglītības sistēmas un pašas valsts iekšējās struktūras, jeb kultūrantropologa G. Hofstedes vārdiem runājot, kultūru veido vairāki slāņi, no kuriem dziļākais ir vērtības, kam seko varoņi, rituāli un simboli⁴⁹, kas, kā jau var spriest pēc vēsturisko notikumu hronoloģiskā izklāsta, abās valstīs būtiski atšķīrās. Šajā nodaļā tiks skaidrotas turku un latviešu kultūru būtiskākās mentālās iezīmes un to rašanās avots, mentālo atšķirību dalījums ietver sevī visus kultūras veidošanās līmeņus.

2.2.1. Sievietes loma ģimenē, sadzīvē, sociālajā vidē

Pirmā būtiskā mentālo atšķirību sfēra skar vīrieša un sievietes savstarpējās attiecības, kā arī sievietes lomu sociālajā, darba, ģimenes un kultūras sfērā, kas pēc Hofstedes kultūras veidošanās modeļa atbilst visiem slāņiem, jo īpaši latviešu kultūrā sieviete ir gan vērtība, gan var būt varone, ar to ir saistīti rituāli (īpaši nozīmīgs ir mātišķais/ sievišķo dievību kults latviešu folklorā) un tā var tikt uztverta kā simbols. Savukārt skatoties no G. Hofstedes kultūru dimensiju skatu punkta, kas pēta katras tautas un nācijas psiholoģisko kultūras attīstību, izmantojot 6 kultūras dimensiju vērtējumu skalā no 1 – 100, šī nodaļa attiecas uz maskulīnas/feminīnas kultūras nošķirumu, t.i. kāda attieksme kultūrā ir pret panākumiem, heroismu, materiālajiem labumiem, dažāda līmeņa uzdevumu veikšanu.⁵⁰ Pētījumi atklāj, ka Latvija ir izteikti feminīna valsts (91 no 100)⁵¹, kas nozīmē lielāku sadarbības, savstarpējās palīdzības un vienlīdzības līmeni, kamēr Turcija ir vairāk

⁴⁹Hofstede, G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. 2nd Edition, Thousand Oaks CA: Sage Publications, 2001

⁵⁰ Hofstede, G. *Masculinity versus Femininity*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>

⁵¹ Hofstede, G. *Latvia in comparison with Turkey*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/latvia.html>

maskulīna valsts (45 no 100)⁵², kas nozīmē lielāku nevienlīdzību, izteiktu sāncensības garu, vēlmi lielīties ar saviem panākumiem. G. Hofstedes pētījumos atklātais loģiski sasaucas arī ar abu valstu vēsturisko attīstību.

Latviešu kultūras kontekstā sieviete visos laikos ir bijusi augstu cienījama un godājama. Pat ja runājam par laiku, kad Latvijas teritorijā sievietei nebija ne balsošanas, ne mantošanas tiesību, pati sievietes loma ģimenē tika vērtēta ļoti augstu - jau no dainām var secināt, ka, piemēram, būt par saimnieci bijis gods, tāpat kā par māti un vecmāmiņu, kas bijušas senu gudrību un padoma glabātājas un devējas. Tas cieši saistīts ar senlatviešu mitoloģiju, kur 3 no 9 galvenajām senlatviešu dievību panteona dievietēm bijušas „sievietes” – Māra, Saule, Laima⁵³. Māra ir materiālās pasaules dievība, auglības devēja, sieviešu aizstāve, arī zemes un pazemes valstības pārvaldniece. Mārai pretējais spēks ir Dievs, tos arī simboliski apzīmē ar pretēji augšup (Dievs) un lejup (Māra) vēršiem trijstūriem, kuru savienojums rada pasaules balansu, ideālās savienības zīmi, kas raksturo arī attiecības starp vīrieti un sievieti - līdzvērtīgas. Laimasavukārt ir likteņa dievība, kuras uzdevums ir lemt, likt, laist, vēlēt, rakstīt jaundzimušā mūžu, likteni. Arī galvenajos dzīves gados tiek piesaukta Laima - kristībās un vedībās, viņas uzdevums ir arī cilvēka aizstāvība no līdzcilvēku pāridarījumiem, arī cīņa pret sociālo netaisnību. Laima folklorā parasti ir bāreņu un sērdieņu aizstāve. Saule Latviešu mitoloģijā ir personificēts debesu spīdekļis, centrālais tēls debesu mītu sistēmā. Saule tēlota, kā bagātas debesu sētas saimniece, kuras ikdiena, īpaši neatšķīrās no lauku sētas saimnieces ikdienas – tā ir arī mūžības un dzīvības simbols, kas ir arī visa sākums⁵⁴. Ne velti saulgriežu svētki latviešu mitoloģijā ir būtiskākie visa gada garumā. Jau no šīm senajām tradīcijām ir skaidra sievietes loma un nozīme latviešu kultūrā - dzīvības devēja, padomniece, viedā. Sieviete vienmēr ir tikusi godāta.

Arī pēc kristietības ienākšanas Latvijas teritorijā sievietes nozīme nemazinājās, jo kristietības ietvaros svarīgs ir Jaunavas Marijas kults, kas vispilgtāk ir izpaudies Latgalē, kas skaitījusies Māras (pēc tam Marijas) zeme.

Vēl viens būtisks moments, kāpēc uz visa iepriekšējā kultūrvēsturiskā un reliģiskā mantojuma pamata izveidojās atziņa: „latviešu sieviete – spēcīgā sieviete”, ir karu un izsūtījumu periods Latvijas vēsturē. Pirmais un Otrais pasaules karš un okupācijas, kad spēcīgos latviešu vīriešus, iesauca kara dienestā, kad turīgos vai varai neizdevīgos deportēja, bieži gan ar ģimenēm, bet bieži vien arī atstājot ģimenes bez jebkādiem

⁵² Hofstede, G. *Latvia in comparison with Turkey*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/latvia.html>

⁵³Šmits, P. *Latviešu mitoloģija*, Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, Rīga, 1926

⁵⁴Šmits, P., 1926, 28

eksistences līdzekļiem, manuprāt, deva pamatu mūsdienu latviešu sievietes mentalitātes attīstībai. Latviešu sievietei bija ne tikai jāpelna iztika un jākopj bērni, bet bieži vien latviešu sievietes devās arī palīgā uz frontes līnijām. Viņas spēja pārdzīvot smagākos kara, nabadzības un bada laikus, izaudzīnot bērnus un pasargājot tos no nāves. Protams, padomju laikos šī te rakstura stingrība mazliet noplaka krievu kultūras ietekmē⁵⁵, kur vīrietis ir dominants un nosaka sievietes līdzdalības līmeni sabiedriskajos un ģimeniskajos procesos (šajā laikā tika likts lielāks akcents uz sievietes fizisko spēku, darbaspēku) bet, sākoties trešās atmodas kustībai un cīņai par brīvas valsts atjaunošanu, manuprāt, šis spēks atkal ir parādījies latviešu sievietē, ko pierāda, piemēram, augsto amatu ieņemšanas proporcija Latvijā. Pēc centrālā statistikas biroja pētījuma 2013. gadā „Sievietes un vīrieši Latvijā”, tika noskaidrots, ka, lai gan vīrieši ieņem vadošo pozīciju darba vietās par 2%biežāk, nekā sievietes, vecākie speciālisti (profesionāļi) par 11% vairāk ir sievietes, nekā vīrieši. Arī nodarbināto sieviešu skaits pētījuma veikšanas laikā bijis lielāks par nodarbināto vīriešu skaitu.⁵⁶

Runājot par sievietes vietu mūsdienu Turcijā, kas ir plašs diskusiju temats, ir jāatzīst, ka sievietes ir pakļautas, vai pat precīzāk, ir pieradušas pakļauties vīriešiem, kas ir par iemeslu šķietamai diskriminācijai mūsdienu Turcijā. Ģimenē dominantā loma joprojām pieder vīrietim kā ģimenes galvai un naudas pelnītājam. Bieži vien šī situācija nes līdz ar emocionālo un fizisko vardarbību, kas saistāma gan ar vīriešu nespēju tikt galā ar personīgajām problēmām, gan turku temperamenta jautājums, kas šīs problēmas var tikai saasināt. Tomēr jāatzīst, ka, vērojot mūsdienu turku sabiedrību, šāds ģimenes modelis un hierarhijas izpratne palēnām mazinās, jo jaunā paaudze pamazām sliecas vai nu uz abu dzimumu līdztiesību ģimenē, daudzos gadījumos arī sievietes dominance ģimenē un sociālajā vidē tiek izvirzīta par labāko variantu.⁵⁷

Jau kopš tjurku cilšu veidošanās laika cilšu iekšienē bija konkrēta hierarhija, kuras augšgalā bija vīrieši. Sievietes loma bija pēcnācēju nodrošināšana un vīriešu izklaidēšana, no kā, piemēram, ir attīstījušās austrumu dejas. Šajā laikā sieviete – sieva un sieviete – māte nespēlēja īpašu nozīmi vīriešu dzīvē, kas pamatā tika audzināti kā karotāji, lai spētu izdzīvot un iekarot visu nepieciešamo savas dzīves nodrošināšanai, tādēļ nebija svarīgi, kas

⁵⁵ Eglīte, P. *PADOMJU OKUPĀCIJAS DEMOGRĀFISKĀS, SOCIĀLĀS UN MORĀLĀS SEKAS LATVIJĀ*, Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstnesis, 4. numurs, 2011

⁵⁶ Latvijas Centrālā statistikas birojs. *Sievietes un vīrieši Latvijā*, 2014. tiešsaiste: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_sievietes_un_viriesi_latvija_13_00_lv_en.pdf

⁵⁷BEKİR, H., ŞAHİN, H., AYDIN, R. *University Students' Perception on Woman's Place in a Family*, Procedia - Social and Behavioral Sciences 143 (2014) 14 – 18

bērnus ir dzemdējis vai apkopis.⁵⁸ . Pēc musulmanisma parādīšanās, ja seko tikai musulmanisma pamatpostulātiem un mācībai, šiem principiem būtu bijis jāmainās, jo, lai gan pirmie musulmanisma pamatpostulāti attiecas uz pilnīgu pakļāvību vienam vienīgam dievam (“tahuīd” un “ibaada”), nākamā mācība ir, ka islāms nosoda valdošās elites privilēģijas, sievietes apspiešanu, cilšu asinsatriebības tradīcijas. Tomēr, šāds traktāts nebija izdevīgs tā laika valdniekiem, jo, pirmkārt un galvenokārt, tas noliedza katra konkrētā valdnieka varu, otrkārt, lūgšana kā tieša saruna ar Dievu arī nozīmēja absolūtu vienlīdzību, kas nebija ieredzēts līdzeklis tautas apvienošanā konkrēta valdnieka valdīšanas teritorijā, tādēļ pēc Muhameda nāves, kad aizsākās kalifu tradīcija, pirmkārt, varas un reliģijas vadītājs tika apvienots vienā personā, otrkārt, tika mainīts arī korāna traktējums, kas balstījās uz varas koncentrāciju valdnieku un viņu pēcteču rokās, sievietes “vienlīdzības” princips tika vienkārši pakārtot jau esošajiem standartiem sabiedrībā, kas nozīmēja absolūtu beztiesiskumu. Līdzīgi šī tradīcija tika pārmantota sultānu laikā, kad sultāniem un augstmaņiem varēja būt neierobežots sievu skaits, par kurām gan bija dārgi jāmaksā, kas nozīmēja, ka sievietes bija varas un bagātības trofejas⁵⁹. Lai gan tuvāk 19. - 20. gadsimtam šī tradīcija nedaudz mainījās Rietumu pasaules un standartu iespaidā, sievietes beztiesiskā loma (pat ja sieva bija viena) saglabājās⁶⁰.

Kā ir minēts jau iepriekšējā nodaļā, sieviešu tiesības, līdz ar pilnvērtīgām izglītošanās un daļējām darba tiesībām parādās tikai pēc Ataurka reformām. Principā tas nozīmē to, ka, arī mūsdienās, lai gan daudzas sievietes atbalsta demokrātiskus domāšanas principus un nav izteikti reliģiskas, viņu apziņā ir “iekalts”, ka vīrietis tomēr ir vērtējams augstāk, ka vīrietis ir ģimenes galva un ka viņam ir bez ierunām jāpakļaujas. Šī sieviešu daļa atšķiras no reliģiskās sieviešu daļas ar vēlmi izglītoties, labām valodu zināšanām un tieksmi veidot karjeru, bet, ja šajos plānos parādās vieta ģimenei, izvēle vienalga būs ģimene, savukārt reliģiski noskaņotās sievietes pamatā dzīvo, lai apkoptu vīru un bērnus, ir mājsaimnieces. Arī laulību šķiršanas procents Turcijā ir zems, jo sieviete - šķirtene sabiedrībā tiek vētēta zemu, tas arī iespaido darba atrašanas iespējas⁶¹.

Lai arī šķiet, ka sieviete arī mūsdienās ir gandrīz beztiesiska musulmaniskā vidē, tajā skaistā Turcijā, ir jāsaprot, ka no musulmaņu valstu vidus Turcija tomēr ir viseiropiskākā un demokrātiskākā, tā pamatā ir pašu sieviešu zemapziņa, kas liek tām

⁵⁸*From Social to Genetic Structures in Central Asia*, Current Biology 17, 43–48, January 9, 2007 Elsevier Ltd

⁵⁹*From Social to Genetic Structures in Central Asia*, Current Biology 17, 43–48

⁶⁰Mouls, Dž. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*, 2003, 296 lpp

⁶¹Mouls, Dž. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*, 2003, 300-301 lpp

palikt tādā vai citā statusā, kas pakļauts vīrietim. Turklāt, precētas turku sievietes, neskatoties uz ierobežotajām iespējām, pamatā tiek ļoti lutinātas no vīriešu puses, it sevišķi, ja tās ir dzemdējušas dēlus, kas arī varētu būt iemesls nevēlmei mainīt esošo dzīves ritmu. Iemels tam ir reliģisko uzskatu saplūdums ar Turcijas politisko nostāju, kas šobrīd arvien vairāk tiek pakļauta islāma ietekmei un noteikumiem, kas arī ierobežo sievietes vietu sabiedrībā (līdz ar to arī ģimenē), neskatoties uz demokrātisko partiju centieniem šo situāciju mainīt⁶².

2.2.2. Reliģija

Reliģija ne tikai lielā mērā nosaka attieksmi pret sievieti kultūras ietvaros, bet ir arī konkrētu morāles standartu kodekss. Tā kā gan kristietībā, gan islāmā ir daudz būtisku atšķirību gan reliģisko simbolu izvēlē, gan ticības un cilvēka vietas ticībā traktējumā, svarīgākie no tiem ir atainoti reliģiskajos pamatstatūtos, kas ir baušļi kristietībā, ibāda un pīlāri islāmā, kas ir galvenie ticīgo pienākumi.

5 islāma pīlāri ir⁶³:

1. šahāda - publiski saprotot patiesi apliecināt ticību, ka nekas cits nav pielūgsmes vērts kā vien Allāhs, un ka Muhameds ir viņa pravietis.

2. salā - noskaitīt dienā piecas obligātās lūgšanas. (islāmā tiek uzskatīts, ka no sirds noskaitītas lūgšanas attīra sirdi, attur no grēkiem un atvieglo grēku nožēlu).

3. zakā - veikt īpašu ikgadējo neaiztikto uzkrājumu 2,5% daļas ziedojumu labdarības mērķiem. Tas palīdz pārkāpt iekšējo skopumu un atsvešinātību no citu problēmām.

4. saum - ievērot gavēni ramadāna mēnesī, kas dod daudz dažādu ieguvumu, lielākais no tiem dievbijības stiprināšana.

5. hadž - veikt svētceļojumu uz Meku, kā to veica pravietis Ābrahams un atjaunoja pravietis Muhameds

Islāma ibāda savukārt ir "Dieva noteiktais dzīvesveids", kas ir pamatā arī pīlāru izpildei un islāmiskai domāšanai, kas nozīmē, ka pielūgsmes ir visaptverošs termins tam,

⁶²Dirilen-Gumus,O. *Differences in System Justification with respect to Gender, Political Conservatism, Socio-Economic Status and Religious Fundamentalism*, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 30 (2011) 2607 – 2611

⁶³ *Pillars of Islam*. Tiešsaiste: <http://www.islamicnet.com/islam-quran.htm>

kas Dievam tīkams cilvēka iekšējā un ārējā teiktajā un darītajā. Pielūgsmē ir vārds, kas aptver visu ko mīl Allāhs un ar ko Viņš ir apmierināts, no vārdiem un darbiem, atklātiem vai paslēptiem (redzamiem vai neredzamiem). Pielūgsmē ir viss, kas (mums) tika pavēlēts (no Allāha), bez vērtēšanas, vai to pieņem mūsu prāts, un vai tas atbilst konkrētas vietas un laika tradīcijām⁶⁴.

10 kristietības baušļi ir⁶⁵:

1. Es esmu Tas Kungs, tavs Dievs, tev nebūs citus dievus turēt Manā priekšā.
2. Tev nebūs Tā Kunga, sava Dieva, Vārdu nelietīgi valkāt, jo Tas Kungs neatstās nesodītu, kas Viņa Vārdu nelietīgi valkā.
3. Piemini sabata dienu, ka tu to svētī.
4. Godini savu tēvu un savu māti, lai tu ilgi dzīvotu tanī zemē, ko Tas Kungs, tavs Dievs, tev dod.
5. Tev nebūs nokaut.
6. Tev nebūs laulību pārkāpt.
7. Tev nebūs zagt.
8. Tev nebūs nepatiesu liecību dot pret savu tuvāku.
9. Tev nebūs iekārot sava tuvāka namu.
10. Tev nebūs iekārot sava tuvāka sievu, nedz viņa kalpu, nedz viņa kalponi, nedz viņa vērsi, nedz viņa ēzeli, nedz ko citu, kas tavam tuvākam pieder.

Kā var redzēt, islāma pamatā ir pazemība un pakļaušanās Dievam, kas ir svarīgāka par konkrētiem ierobežojumiem/ noteikumiem, kā tas ir kristietībā. Islāms arī attaisno/atlaiž grēkus un pāridarījumus, kas darīti Dieva cildināšanas un slavēšanas nolūkos. Tajā pašā laikā, ļoti svarīgs noteikums islāmā ir tieši “zakā” - daudzās musulmaņu valstīs tas ir noteikts ar likumu, ka 2.5% procenti no ienākumiem ir jāziedo nabadzīgajiem.

⁶⁶Lai gan Turcijā šis likums nav pieņemts valsts līmenī, šī tradīcija top aktuāla musulmaņu bairāmu laikā, kad turīgākie sniedz dāvanas nabadzīgākajiem sabiedrības slāņiem, kas, blakus šai absolūtajai pazemībai Dievam, zināmā mērā māca līdzjūtību un līdzcietību, arī laipnumu un izpalīdzību, kas ir ļoti raksturīga turkiem.

Kristietība savukārt nosauc konkrētus “likumus”, statusus, ko nedrīkst pārkāpt ticīgs cilvēks savā dzīvē, dodot tam konkrētus ierobežojumus ne tikai Dieva izvēles ziņā,

⁶⁴*Pillars of Islam.*

⁶⁵*Teicit Kungu. 1186-1986 Kristīcības 800g. pīmiņai Mōras zemē.* Reigys metropolijas kurija, 1990, 310

⁶⁶*Zahat.* Tiešsaiste: <http://www.islamicnet.com/zakat.htm>

bet arī sadzīvē⁶⁷. Noteikti ir dzirdēts, ka alkohols, cūkgaļas ēšana, atkailinātas sievietes ķermeņa daļas islāmā tiek uzskatītas par grēku, bet korānā šīs u.c. “grēcīgas” lietas tiek minētas tikai tādā kontekstā, ka tās, piemēram, apstulbo prātu, kaitē miesai un veselībai, vai arī, sievietes gadījumā, uz atklātas miesas ir vieglāk “uzlikt ļaunu aci” - principā korāna vienīgais noteikums ir ticība un attīrīšanās lūgšanās, arī grēku piedošana notiek individuāli, nevis ar mācītāja starpniecību⁶⁸.

2.2.3. Nacionālā rakstura īpatnības

Reliģija un vēsturiskie notikumi Latvijā (neskaitāmie svešu valstu jūgi) ir lielā mērā noteikuši latviešu pazemību, neuzticēšanos, arī mietpilsonību, noslēgtību sevī, sekošanu līdzīgai “savai mājai un mantai”, un, tā kā svešu “iekārot nedrīkst”, tad tas varētu būt sākums latviešu skaudībai pret tiem, kam dzīvē iet labāk⁶⁹. It sevišķi šī iezīme skar kaimiņu un radu savstarpējās attiecības - arī ģimenēs ir “tradīcija” lepoties un dižoties ar bērnu, mazbērnu panākumiem citu radu priekšā. No otras puses - tieši šīs vēstures izdzīvošana nebrīvā valstī un spēcīgā morāle ir pamats latviešu sīkstumam un patriotismam, kas ir apvienojums alkām pēc brīvības, senas mīlestības pret savu zemi, darbu un dabu, kas latvietim ir ļoti tuva⁷⁰.

Turkiem, savukārt, vēsturiski izveidojusies liela pārliecība par sevi - iekarotāju tauta, kas apdzīvo pasaules mēroga valsti, no kuras gadu simtiem ir baidījušies un kuru vēl ilgāk ir apbrīnojuši⁷¹. Arī karstasinība ir senā dzīvesveida atavisms, kas saglabājies līdz mūsdienām, un tas spēcīgi kontrastē ar laipnību, vesmīlību, izpalīdzību un pazemību Dievam, kas nāk no reliģiskās puses. Šeit jāpiemin arī tāda īpašība, kuru varētu definēt gan par slinkumu, gan par Eiropas kontekstā - nestandarta attieksmi pret laiku un veicamajiem pienākumiem. Turku kultūrā svarīgi ir izdarīt, nevis izdrīt konkrētos termiņos. Tāpat pāri darba pienākumiem principā vienmēr stāv ģimene un saziņa starp cilvēkiem kā tāda.

Runājot par patriotismu kā tādu, tas ir vairāk saistīts ar piederību lielvalstij un šo te

⁶⁷Abesadze, D. *Religious systems and the secular-religious cleavage: Turkey and Western Europe compared*, Procedia - Social and Behavioral Sciences 120 (2014) 190 – 196

⁶⁸Abesadze, D. *Religious systems and the secular-religious cleavage: Turkey and Western Europe compared*

⁶⁹Eglīte, P., 2011, 87

⁷⁰Jakoba, I., Paula, L. *LATVISKĀ IDENTITĀTE LATVIEŠU SKATĪJUMĀ*. Tiešsaiste: <http://lufb.llu.lv/Raksti/SZF-raksti-2011/SZF-rakstu-krajums-2011-153-157.pdf>

⁷¹Gokar, B., Secor, A. *Post-secular geographies and the problem of pluralism: Religion and everyday life in Istanbul*. Political Geography 46 (2015) 21-30, Turkey

“lepnību”, bet, tā kā tas neizriet no pārdzīvojumiem un smagiem vēsturiskiem apstākļiem, kā tas ir Latvijas gadījumā, grūti runāt par patriotisma jūtām kā dominantām. Jaunās paaudzes vidū lielākoties valda uzskats, ka cilvēks ir varējis piedzimt jebkurā valstī, tādēļ patriotismam kā tādām nav pamata⁷².

2.2.4. Hierarhijas nozīme un attieksme pret to

Hierarhiju, jeb varas attālumu, arī skaidro kultūrantropologs G. Hofstede. Latvijā varas distance (44 no 100) ir krietni mazāka, nekā Turcijā (66 no 100).⁷³ Varas attālumu var skaidrot ar uzņēmuma piemēru, ko var attiecināt gan uz ģimenes, gan uz sociālo vidi, piemēram, vai zemākas varas loceklis uzņēmumā pieņem to, ka vara ir sadalīta nevienlīdzīgi. Latvija šajā gadījumā daudz neiecietīgāk izturas pret šāda veida nevienlīdzību, nekā Turcija kam arī ir savi būtiski iemesli.

Šo pašu varas attālumu var definēt arī kā hierarhiju – turku sabiedrībā tā pastāv gan ģimenes, gan sociālajā sfērā, un pret to izturas ar ļoti lielu pietāti - tā ir pazemības un paklausības izrādīšana vecākajiem, vecākiem, amatā augstāk stāvošajiem, ģimenē - vīrietim. Turcijā ar to saprot vertikālu hierarhijas asi, arī valstiskā līmenī, tāpat kā jebkurā citā neatkarīgā (cik nu tas ir iespējasm) uzņēmumā, galvenais atbildīgais ir konkrētās iestādes vadītājs, par kuru ir pieņemts nesūdzēties un neizteikt priekšlikumus, lai, pirmkārt, samazinātu personīgos pienākumus, otrkārt, lai neradītu liekas problēmas. Sabiedrībā valdošo hierarhiju labi raksturo vārds “Efendim”, ar ko turki atsaucas, ja kāds viņus uzrunā vārdā vai kad paceļ telefona klausuli. Vārdam ir persiešu izcelsme, tas ir atavisms, kas tiešā tulkojumā nozīmē “Mans saimniek”⁷⁴.

Latviešu kultūras kontekstā hierarhija nav aktuāla, kā jau uz Rietumiem orientētā valstī, šī te cieņas izrādīšana vairāk saistās nevis ar statusa uzsvēršanu, bet gan ar labu audzināšanu un elementāru pieklājību.

Cenšoties īsi raksturot turku attieksmi pret dzīvi un pasaules kārtību kā tādu galvenais, kas jāņem vērā, ir tas, ka, la gan šī kultūra ir sena, valsts, kas jau gandrīz gadsimtu cenšas tuvojies Eiropai, ir pavisam jauna. Turcija ir kontrastu zeme - ne tikai

⁷²Öngen, D. E. *Vocational identity status among Turkish youth: Relationships between perfectionisms and decision making style* Akdeniz University, Antalya 07058, Turkey, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 116 (2014) 472 – 476.

⁷³ Hofstede, G. *Latvia in comparison with Turkey*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/latvia.html>

⁷⁴Benmez, S., Brown., C.H. *Redhouse sözlüğü Türkçe-İngilizce, İstanbul: Matabaacılık ve Yayıncılık A.Ş.* 2011, 258

ģeogrāfiskā ziņā, bet arī sadzīves un politiskajā dzīvē. Turcijā joprojām notiek cīņa starp demokrātiju, islāmu un armiju (kurai Turcijā ir pat tiesības atlaist saeimu, un kura tiek uzskatīta par valsts izveidošanas un saglabāšanas galveno spēku), arī cilvēkus šķir pilsētas un lauku vide, kur šīs te Rietumu vēsmas ir attiecīgi saprotamākas un svešākas. Šis ir arī iemesls Ataturka fotogrāfijai teju katrā turku mājā un sabiedriskajā vietā - Ataturks ir šis te spēka, tautas vienotības un cerības simbols, kas šo tik sarežģīto kultūru padarīja par vairāk vai mazāk Eiropas līmeņa valsti, nosakot tajā līdz tam nekad nepazītu tiesību un likumu kodeksu, kas deva pilnvaras arī sievietēm. Turciju principā nav iespējams izprast tajā nedzīvojot un nekomunicējot ar dažāda ranga vietējiem, kuros var ļoti labi just arī iekšējo cīņu starp līdz galam neizprotamām un nepieņemamām Rietumu pasaules vērtībām un islāmu.

Latviešiem atkal ir raksturīga liela paškritika, vēlme veiksmīgi veidot savu karjeru un dzīvi un ģimenes, brīvā laika rēķina. Arī darbaholisms ir viena no iezīmēm, kas šķir turkus no latviešiem un Eiropiešiem vispār. Kontrasts starp laukiem un pilsētu, lai gan pastāv, salīdzinoši ar Turciju ir nebūtisks, jo, tā kā Latvija ir ļoti neliela valsts, šī te pilsētvide ir pieejama gandrīz visiem.

Protams, katrā kultūrā ir neskaitāmas nianšes, kas vienmēr atšķirsies no citām kultūrām lielākā vai mazākā mērā, tomēr tās visas nav iespējams ne uzskaitīt, ne nosaukt. Šajā nodaļā tika sniegts ieskats uz būtiskākajām atšķirībām latviešu un turku kultūrās un nacionālās mentalitātes iezīmēs, uz kuru pamata tad arī attīstās lielākās problēmas kultūrspecifisko elementu tulkojumā, kas tiks sīkāk analizēts 3. un 4. nodaļās.

2.3. Būtiskākās turku un latviešu valodu atšķirības

Runājot par latviešu un turku valodām, jāatzīst, ka starp tām pastāv, iespējams, pat vēl lielāka distance, kā starp turku un latviešu kultūrām, jo, pirmkārt, turku valoda ir tjurku valodu saimes valoda, ar kuru mūsu indoeiropiešu valodu saimes baltu valodu zara latviešu valodai ir visai maza saistība. Tjurku valodu saime ir lielākoties izplatīta Āzijā un Austrumeiropā. Tjurku valodu saimes valodām (lielākās - turku, turkmēņu, azerbaidžāņu, uzbeku, kazaku, kirgīzu, tatāru, čuvašu, jakutu, baškīru) ir līdzīga fonoloģija, morfoloģija un sintakse, tās ir samērā cieši saistītas arī vēsturiskās attīstības ziņā. Senākie tjurku valodu saimes pieraksti saglabājušies no 8.gs., tomēr šo rakstu piederību konkrētai valodai ir grūti

izsekot, jo vēsturiski valodas ir pārklājušās⁷⁵. Otrkārt, Osmaņu turku valoda bija turku valodas paveids, kas tika lietota kā administratīvā un literārā valsts valoda Osmaņu impērijā, un līdz 1928. gadam tika lietots Osmaņu turku alfabēts (lielā mērā tāds pats kā arābu alfabēts). Valodu saimes

Kopš Turcijas Republikas proklamēšanas, valodā tiek izskausti persiešu un arābu valodas elementi un tiek lietots latīņu alfabēts, tomēr ir saglabāties daudz šo abu valodu aizguvumu un izteiksmes formu, kas “mēģina izteikt hieroglifu” – turku valodā ir ļoti daudz sufiksu un prefiksu, kas var principā neierobežotā daudzumā tikt savienoti, radot aizvien jaunus vārdus ar jaunām nozīmēm. Arābu un persiešu valodas aizguvumi, kas ir korāna un islāma valodas, ir raksturīgi visām tjurku valodām. Nomadiskā dzīvesveida rezultātā tjurku valodās, arī turku, ir daudz aizguvumu arī no mongoļu valodas, kas sāka ienākt valodā ap 13. gadsimtu. Turku valodā ir arī franču un angļu valodas aizguvumi, kas ir veidojušies jaunajos laikos, lai atvieglotu starptautisko komunikāciju. Ir jūtama arī krievu valodas ietekme, it sevišķi pēc padomju savienības izveides⁷⁶. Šo problēmu uzsver arī Dž. Mousls, piemētot, ka turku vidē lielāka nozīme ir mutiskajam vārdam, nevis rakstītajam, un uzsverot arī izglītības sistēmu būtisko atšķirību - Turcijas izglītības sistēmas pamatā nav Rietumnieciskās loģikas, diskusijas, viedokļa izteikšanas, tur dominē “iekalšanas” sistēma, kas paredz arī absolūtu uzticēšanos skolotāja teiktajam vārdam un neparedz nekāda veida autoritātes apstrīdēšanas iespējas⁷⁷. Lielākās problēmas tulkojot radīja vārdu secības noteiktība turku valodā, laika formu pārnesums un personu vietniekvārdu neesamība turku valodā, kā arī latviešu kultūrai pazīstamu personvārdu neesamība turku kultūrā.

Bakalaura darba ietvaros tulkotais stāsts „Amariļļi” tika tulkots trīs etapos, kas bija nepieciešams, lai radītu pirmtekstu, kas ir līdzīgs mašīntulkošanas „gala produktam” – visa teksta tulkojums, atstājot vairākus iespējamus tulkošanas variantus katrā tulkojuma līmenī (vārdu, teikumu un teksta). Stāsta „Amariļļi” tulkošanas laikā gandrīzkatram vārdam, kas vienmēr stāstā tika lietoti tiešā nozīmē, varēja atrast vairākus sinonīmus. Teksta idejas sapratnei nozīmīgākie bija: *amariļļi* (*nergiszambağı, güzelhatunçiçeği, köylügüzeli, zambaklar*), *režisors* (*yapımcı, prodüktör, yönetmen*), *aktieris* (*oyuncu, katılımcı, aktör*), *puika* (*erkek, delikanlı, oğul, oğlan*), *ārsts* (*hekim, gemiaşçısı, yapaybalıkçısineği, doktor*), *darbs* (*eser, işyeri, emek, görev, yapıt, iş, çalışma*). Šo lietvārdu tulkojums tika balstīts uz

⁷⁵ Enciclopedia Britannica, *Turkic languages*.

⁷⁶ Enciclopedia Britannica, *Turkic languages*.

⁷⁷ Mousls, Dž., 2003, 299 - 300 lpp

mūsdienu turku valodu, neizvēloties vārdus, kas cēlušies vai pārņemti no arābu valodas⁷⁸, jo stāstu oriģināltekstā caurvij mūsdienīga latviešu valoda, kurā tikai reizēm parādās arhaismi un barbarismi pagātnes pārdzīvojuma tēlojumam. Vēl viena turku valodas specifiska iezīme vārdu izvēles ziņā ir tā, ka lielākajai daļai vārdu (ieskaitot darbības vārdus) ir vairākas nozīmes, kas bieži vien var izrādīties pat pretējas. Pamata nozīme atklājas kontekstā.

Lai izvēlētos atbilstošāko variantu, tika skatīts teikuma konteksts un tā idejiskā puse. Šajā līmenī galvenā problēma bija vārdi, kas lietoti pārnestā nozīmē vai arī veido vārdu savienojumus, kas neatklāj tā pamata nozīmi/ plašāku kontekstu, kuru tulkojums bija jāizvēlas, balstoties uz plašākās nozīmes “kodolu”, piemēram:

Ellas un Franča māja arī ir lepna. (25)

Ella'nun ve Fransis`in evini de azametli. (sk. 1. pielikumu).

Šajā piemērā nācās izšķirties starp variantiem *asil* ‘cēls, dižciltīgs, dižens’, *amirane* ‘autoritatīvs, dižens’, *muhteşem* ‘lielisks, iespaidīgs, krāšņs’ un tulkojumā atstāto: *azametli* ‘pompozs, iespaidīgs, impozants, lepns’, vienā no nozīmēm arī godkārtīgs. Izvēlētais tulkojuma variants ne tikai pārnes konteksta nozīmi, bet uzsver mājas atbilstību galvenās varones Ellas raksturam (sk. 2.3. nodaļu)

Trešais līmenis, izvēloties atbilstošākos teikumu salikumus, ir teksta līmenis, kad teksts tiek lasīts kopumā un analizēts pēc tādiem kritērijiem, kā konkrēto vārdu lietojums mūsdienu kontekstā, atbilstība oriģināltekstam, izlaidumu vietu idejiskā skaidrība un “netulkotāms” elementu pārnese tulkojumā.

Pēc sagataves tulkojuma veikšanas, tika izvēlētas tulkošanas metodes un stratēģijas. Tulkošanas teorijā lielākais iedalījums ir globālajās un lokālajās tulkošanas stratēģijās. Globālās tulkošanas stratēģijas tiek pielāgotas visam tekstam, tās tiek izvēlētas atkarībā no tā, cik “tuvu” tulkojumu oriģināltekstam tulkotājs vēlas panākt. Pavisam pastāv astoņu veidu tulkošanas metodes: parindeņu tulkošana, burtiskā tulkošana, precīzā tulkošana, semantiskā tulkošana, adaptēšana, brīvā tulkošana, idiomātiskā tulkošana un komunikatīvā tulkošana⁷⁹.

Tulkojot N. Ikstenas stāstu “Amariļļi” uz turku valodu, radās vairākas problēmas. Teksta kontekstā īpaša uzmanība tika pievērsta vietniekvārdu tulkošanas iespējām un stāstā izmantoto laiku atveidei, jo turku valodā ir trīs pamata laiki, kurus ir iespējams savā starpā savienot - uz laiku turku valodā norāda vārda izskaņa, tāpat kā uz piederību un vietu. Ir

⁷⁸Benmez, S., Brown, C.H., 2011, 273

⁷⁹Newmark, P., 1988, 165 lpp

iespējams veidojot pilnīgi jaunus saliktos laikus, kā arī veidot divdabjus un pat teikumus (tulkojot uz latviešu valodu), laiku izskaņas pievienojot lietvārdiem un īpašības vārdiem, piemēram: *gençmiştim* - *genç* (*jauns*) + *miş* (atstāstījuma laika piedēklis, kuru lieto gadījumos, kad pats runātājs nav bijis klāt kādam notikumam, bet par to tikai dzirdējis) + *ti* (pagātnes laiks) + *m* (pirmās personas galotne) – tulkojumā nozīmē – *kāds ir teicis, ka es biju jauns*.

Turku valodā nav trešās personas vietniekvārdu, tos aizstāj vietniekvārdi *bu*, *su*, *o*, visi no kuriem nozīmē *tas*, bet starp tiem ir dažādi “attāluma” līmeņi (tuvu esošais, tālāk esošais, tālu esošais), ar ko nepietiek personu vietniekvārdu aizstāšanai⁸⁰. Pamatā runājot par personām pēc tam, kad tās jau ir minētas tekstā, turku valodā tiek lietots vietniekvārds *o*, bet arī tas nespēj pildīt vietniekvārdu *viņš/viņa* funkcijas, jo tas ir attiecināms gan uz dzīvjiem, gan nedzīvjiem priekšmetiem, turklāt, kā jau visiem vārdiem turku valodā, tam nav dzimtes, kas nozīmē, ka daļā gadījumu, turpinot iesākto domu citā teikumā, *o* var attiekties gan uz jebkuru stāsta varoni (teikuma priekšmetu), vai vienkārši apzīmēt abstraktu priekšmetu, par ko runa ir gājusi iepriekš, piemēram:

Viņa palika bija viena ar trīs maziem bērniem. Viņa bija tautas nodevēja sieva. Un viņš bija – viņš bija nodevis pašu cilvēku. (28)

O yalnız üç çocukları ile kalmıştı. O (Ella) milletin ihanetçisinin eşi oldu. Ve o (Fransis) yakınlara ihanet etmişti (1. pielikums).

Problēma tika risināta, izmantojot personvārdus vietniekvārdu vietā, kas arī tika analizēti kultūras zīmju un simbolu grupā, jo turku kultūras telpā nav šādu personvārdu un turku valodas lietotāji tos neuztver kā varoņu vārdus.

Pārējie personu vietniekvārdi turku valodā - *es* - *ben*, *tu* - *sen*, *mēs* - *biz*, *jūs* - *siz*, pastāv, turklāt katru personu, lietojot kādu no laikiem vai izsakot piederību kādai lietai, apzīmē noteikta galotne. Paši vietniekvārdi netiek izmantoti, piemēram:

Es eju - [*ben*] *gidiyorum* , *mūsu māja* - [*bizim*] *evimiz*

Tu ej - [*sen*] *gidiyorsun*, *jūsu māja* - [*sizin*] *eviniz*

Nākamā būtiskā valodas problēma ir darbības vārda laiku izteikšana turku valodā. Laika apzīmēšana turku valodā notiek ar izskaņas palīdzību, noņemot darbības vārdu galotnes (-*mak*, *mek*; runāt - *konuşmak*), un tajā eksistē trīs pamata laiki:

1. Vienkāršā tagadne ar izskaņu -*Ir* (atkarībā no “patskaņu harmonijas likuma”, izceltais burts jāmaina, skatoties pēc iepriekšējā, uz *ı* , *i* , *u* , *ü* , *o* , *ö*), piemēram, *runā* – *konuşur*:

⁸⁰*Yabancı Dilim Turkece* 5. Dilmer Yayinlari; 2nd edition, 2013, 378 lpp

2. Vienkāršā pagātne ar izskaņu *-di* (atkarībā no “patskaņu harmonijas likuma”, izceltais burts jāmaina, skatoties pēc iepriekšējā, uz *i*, *i*, *u*, *ü*, *o*, *ö*), piemēram, *konuştu*.

3. Vienkāršā nākotne ar izskaņu *-AcAk* (atkarībā no “patskaņu harmonijas likuma”, izceltais burts, skatoties pēc iepriekšējā patskaņa, jāmaina uz *a*, *e*), piemēram, *konuşacak*⁸¹.

Šīm laika formām pievienojas ilgstošais laiks, ar izskaņu *-Iyor*, ko var pievienot tieši darbības vārdam, kas nozīmē ilgstošo tagadni (*konuşuyor*), vai arī ievietot pirms pagātnes laika sufiksa, lai izveidotu ilgstošo pagātni (*konuşuyordu*). Līdzīgā veidā var operēt arī ar atstāstījuma laika sufiksu *mIş* (atkarībā no “patskaņu harmonijas likuma”, izceltais burts, skatoties pēc iepriekšējā patskaņa, jāmaina uz *e*). *Mİş* ietver sevī domu par informācijas pārstāstu, ko runātājs nav pats pieredzējis, bet guvis no citām personām, piemēram, ja vārds *konuştum* nozīmē *es runāju (pag.)*, tad *konuşmuştum* - *kāds teica, ka es esot runājis*.

Pie darbības vārdiem tāpat var tikt pievienots sufikss *-Abilir*, kas apzīmē varēšanu kaut ko paveikt. Šo sufiksu arī var lietot konstrukcijās ar kādu vai vairākiem no citus laikus apzīmējošajiem sufiksiem, piemēram, *es varu- olabilirim*.

Negatīvu vērtību darbības vārds iegūst, pievienojot sufiksu *-mA-* pirms darbības vārda sufiksa (*konuşmadi*).

Ir arī vairāki citi sufiksi, kuri gan stāsta tulkojumā netika lietoti, bet kuri arī var tikt tikpat brīvā formā pievienoti jau iepriekš minētajiem sufiksiem citas nozīmes ieviešanai, piemēram, sufikss – *sA-* apzīmē vēlēšanos, cerību (*ja tas notiktu, kaut tas notiktu - olsaydi*).

Divdabjus un lietvārdus no darbības un īpašības vārdiem turku valodā arī veido ar izskaņu plīdzību, izplatītākās no šī veida izskaņām ir – *Ilk*, *-ken*, *-ma*, piemēram, *konuş-ma - runa; priecīgs - mutlu, prieks - mutlu-luk, bērns - çocuk, bērība - çocuk-luk* u. tml.

Stāsta „Amarilji” tulkošanas laikā gandrīz katram vārdam, kas vienmēr stāstā tika lietoti tiešā nozīmē, varēja atrast vairākus sinonīmus. Visgrūtāk bija izvēlēties atbilstošu tulkojumu vārdiem un vārdu savienojumiem, kuriem jau oriģinālvalodā ir neviennozīmīga vai pārāk plaša jēga.

Tajos laikos viņi varēja atļauties. (25)

O zamandaparaonlariçinyeterliymiş. (1. pielikums)

Izvēle bija starp variantiem *parasıyetmek* (tiešā tulkojumā - *naudas ir pietiekami, varēt atļauties*), *güçüyetmek* (tiešā tulkojumā – *pietikt spēka, uzdrīkstēties, varēt atļauties*), *bulabilmek* (*varēt atļauties, zināt*), no kuriem pirmais tika izvēlēts, jo šajā kontekstā tas

⁸¹Yabancı Dilim Turkece 5, 2013, 44-57

šķiet vieglāk uztverams turku valodā lai gan idejiski plašāks būtu variants *güçüyetmek*, bet tas var tikt pārprasts.

Ellas diktā balss iešķeļ pa vidu. (31)

Ella'nın sert sesi sözünü kesiyor. (1. pielikums)

Balss un skaņas apzīmēšanai turku valodā tiek izmantots vārds *ses*, tādēļ šo balsi apzīmējošais vārds tika izvēlēts, balstoties uz runātājas tā brīža stāvokli un runas stilu vispār, kas izriet no Ellas tēla atklāsmes stāstā. No variantiem *titiz* (*stingrs, sīkumains, uztraucošs*), *sıki* (*saspringts, tiešs, smagnējs*), tika izvēlēts *sert* (*ciets, sīkst, nekustīgs*).

Viņas neko daudznerunā. (32)

Onlar neredeyse sohbet etmiyorlar. (1. pielikums)

Tā kā šeit ir pārstāvēta vārda nozīme nekomunicēt un nesarunāties, tad arī tulkojumā no *variantiem konuşmak* (*runāt*), *sözlemek* (*apspriest, aprunāt*), *söylemek* (*teikt, paust*), *sohbetetmek* (*komunicēt, veidot dialogu*) tika izvēlēts variants *sohbetetmiyor*, kas tulkojumā nozīmē nesarunājas, nekontaktējas, neveido dialogu.

Vienīgais elements, kas turku valodā ir daļēji veiksmīgi pārnesams no latviešu valodas, un kas ir neraksturīgi daudzām citām valodām, ir deminutīvi. Tos arī veido ar izskaņu, līdzīgi kā latviešu valodā. Pievienojot izskaņu - *Çik*, vārdam tiek piešķirta mīlināmā un pamazināmā forma, piemēram, *mamma* - *anne*, *māmiņa* - *annecik*, kas ir ļoti nozīmīgi, tulkojot arī kultūrspecifiskus elementus, kuros ieži tiek izmantoti deminutīvi.

Turku valodā ir ļoti daudz nianšu, kas atšķiras no reģiona, pilsētvides vai lauku vides, tā ir “ļoti dzīva” valoda, kuras gramatiskās struktūras tiek pieskaņotas tēmai, intonācijai, arī runāšanas partnerim. Šīs atšķirības vērojamas galvenokārt vārdu izrunas līmenī, lai gan dažkārt ir vērojama arī nozīmes un rakstības maiņa, piemēram, Turcijas austrumos k burtu vārdos aizstāj g burts (*kardeş* (brālis) – *gardaş*), Turcijas dienvidu daļā, kur vairāk jūtamas arābu valodas ietekmes, notiek patskaņu maiņa vārdos (*Buraya* (šeit) – *burıya*, *tane* (gabals) *tene* utt.), Turcijas rietumu daļā raksturīga patskaņu stiepšana, līdzīgi garajiem patskaņiem latviešu valodā, kas atspoguļojas arī rakstībā (*ederdi* (izdarīja) – *edēdi*) u.c.⁸². Lai gan nav iespējams visas šīs nianšes uzskaitīt, būtiskākās, kas tika atspoguļotas šajā nodaļā, noteikti parāda latviešu un turku valodu lielo distanci, kas ir liels izaicinājums tulkojot tekstu uz turku valodu.

⁸²Kalkan, A. *A thesis on some of the regional dialects of Turkey*. Tiešsaiste: <http://www.turkishlanguage.co.uk/canal4.htm>

3. FRAZEOLÓGISMU TEORĒTISKAIS APSKATS UN TULKOJUMA ANALĪZE

Frazeoloģismu pētīšanas vēsture nav visai sena. To nozīmes un lomas meklējumi, kas aizsākušies tikai 19.gs. beigās/ 20.gs. sākumā⁸³, arī mūsdienās ir svarīga tēma, kas paver jaunas iespējas ne tikai valodas pētniekiem, bet arī sevis izziņai, jo frazeoloģismi ietver sevī svarīgu kultūras kodu un emocijas. Sarežģītākie jautājumi frazeoloģijas pētniecībā ir termina definīcija, frazeoloģismu veidošanās vēsture, to tulkošanas iespējas un klasifikācija, kas lielā mērā atkarīgas no frazeoloģismu rašanās iemesliem, lietojuma un laika.

Frazeoloģijas tulkošanas jomā nav daudz speciālas teorētiskās literatūras, tomēr klasiskajā tulkošanas teorijā tiek likts uzsvars uz kultūras un oriģinālvalodas lietotāju mentālo kodu atšifrēšanas nozīmīgumu, kuru, cenšoties pārnest tulkojumā, tulkam ir nopietni jāiedziļinās gan oriģinālvalodā, gan mērķvalodas valodā, kultūrā, politikā, vēsturē, lingvistikā utt., lai tulkojums vismaz daļēji saglabātu oriģinālā pausto ideju⁸⁴. Tulkošanā svarīgs ir arī konteksts, kurā frazeoloģisms lietots, tādēļ bieži vien skaidrāks un pilnīgāks domas pārnese tiek panākts nevis meklējot frazeoloģisma ekvivalentu vārdnīcās, bet pārnesot ideju kontekstuālā ziņā uz mērķvalodas frazeoloģismu⁸⁵.

Frazeoloģisma definīcijas problemātikai ir vairāki aspekti, svarīgākie no kuriem ir, pirmkārt, tas, ka vairāki zinātnieki un pētnieki frazeoloģismus kā atsevišķus lingvistiskos elementus neizdala, vēl jo vairāk, ignorē, jo neuzskata tos par īpaši būtiskiem teksta idejas atklāsmē, un, otrkārt, tas, ka frazeoloģismi pārstāv valodas elementu grupu, kam ir pārnestā nozīme, tādēļ tiem ir tuva saistība ar metaforu, salīdzinājumu, dažreiz pat izteicienu, sakāmvārdu⁸⁶. Atsaucoties uz valodnieku A. Kuņinu, frazeoloģismu ir stabilas vārdu grupas ar pilnīgi vai daļēji pārnestu nozīmi. Tiem ir būtiska loma ideju atklāsmē, un, bieži vien, šīs idejas un domas nevar tikt citādāk izteiktas, kas skaidrojams ar frazeoloģismu ciešo saistību ar kultūru, to saknēm valodā, domāšanā, runā, literatūrā. Frazeoloģismi ir primāri atkarīgi no cilvēku mentalitātes, sociālās grupas, kultūras un tradīcijām. Tie spilgti atklāj kultūras vērtības, kurās ietilpst pat tik dziļi slāņi kā vēstures

⁸³Кунин, А. В., 1996, 214

⁸⁴Robinson, D., *Who Translates: Translator Subjectivities Beyond Reason*. State University of New York Press, 2001, 50

⁸⁵Naciscione, A., 2010, 15

⁸⁶Naciscione, A., 2001, 17-21

notikumu refleksijas specifiskajā kultūrā⁸⁷. Šajā darbā par pamatdefinīciju frazeoloģisma jēdzienam tiks izmantots iepriekš minētais prof. Kuņina formulējums - frazeoloģisms ir lingvistiskais elements, kas sastāv no vairākiem vārdiem un kam ir daļēji vai pilnīgi pārnesta nozīme, kas ir saprotama un viegli uztverama tikai konkrētās valodas lietotājiem, jo frazeoloģismi ietver sevī kultūras un nacionālo īpatnību kodu, kas ir svarīgs daiļdarba idejas atklāsmē⁸⁸.

No lingvistiskā viedokļa frazeoloģismi ir neordināri vārdu savienojumi, kuru nozīme ir neskaidra vai neuztverama citu valodu lietotājiem. Frazeoloģisms nevar sastāvēt no viena vārda, kas to atšķir no frazeoloģiskas metaforas, starp kuriem galvenā atšķirība ir tā, ka metafora var tikt saprasta arī nepārzinot valodas un kultūras aspektus un specifiskās reālijas, kamēr frazeoloģismi ir komplicētāki gan uzbūves, gan ietvertās domas ziņā, tādēļ valodas uztvērējam (ja tas nav tās oriģinālais lietotājs), ir jābūt zinošam valodas, valsts kultūras specifikas, vēsturisko notikumu un lingvistiskās attīstības jautājumos, lai spētu frazeoloģismu atkodēt⁸⁹.

Bakalaura darbā tiek izmantota A. Baraona un D. Dobrovoļska teorija, kur, dots sīkāks frazeoloģismu dalījums idiomās, kolokācijās, sakāmvārdos, gramatiskajos un sintaktiskajos frazeoloģismos, kas ļauj vieglāk grupēt un analizēt ekscerpētos frazeoloģismus un arī spriest par to tulkošanas iespējām un nozīmi tekstā. Atbilstoši dotajām katras grupas definīcijām⁹⁰, katra grupa pārstāv citu semantisko līmeni, kas ir nozīmīgi arī frazeoloģisma izpratnei un tulkošanai, jo apgūstot frazeoloģismu un tā nozīmi konkrētajā (pamatā dzimtajā) valodā, tas saglabājas ilgtermiņa atmiņā⁹¹. Respektīvi izstrādājas izpratne, semantiskais kods katrai zināmajai frazeoloģiskajai vienībai, kuru uzreiz uztver valodas lietotājs (ja tā ir dzimtā valoda), neskatoties uz, piemēram, daiļdarbos bieži sastopamajām frazeoloģismu modifikācijām, kuras ieviesis pats autors. A. Baranovs un D. Dobrovoļskis savos darbos runā arī par autora veiktajām teksta un to elementu modifikācijām, kas attiecas gan uz frazeoloģismu (frazeoloģisma formas, elementu maiņa un aizstāšana ar citiem, autoram un teksta izpratnei izdevīgākiem valodiskajiem variantiem), gan uz kultūras zīmi un simbolu (kultūras zīmes un simbola materializēšana, personifikācija, to savstarpējā saistība teksta noskaņas un vides veidošanā), turklāt norādot, ka, pētot konkrētos elementus konkrēta autora daiļradē, ir perfekti jāpārzina darba tapšanas

⁸⁷Кунин, А. В., 1996, 224

⁸⁸ Кунин, А. В., 1996, 224

⁸⁹Лаа, А., 1992

⁹⁰Баранов А., Добровольский Д., 2008, 656

⁹¹Naciscone, A. 2001, 21

vispārējā politiskā un sociālā situācija, vērtības un, protams, kultūra un tās kodi⁹².

Frazeoloģismi pamatā ir pētīti kā atsevišķas valodas vienības, taču ļoti svarīgs ir arī to konteksts, jo atsevišķa frazeoloģisma nozīme atkarībā no konteksta var būtiski mainīties. Tomēr frazeoloģisma elementi var mainīties atkarībā no laikmeta, situācijas, sociālā slāņa un vietas, kāda frazeoloģisma daļu aizstājot ar sinonīmu vai laikmetam atbilstošāku terminu, saglabājot frazeoloģisma nozīmi, kas būtiski apgrūtina frazeoloģismu atšķiršanu tekstā un to tulkojumu. Tomēr ir izšķiramas daudzas frazeoloģismus raksturojošās īpašības, no kurām teksta atklāsmei galvenā ir frazeoloģisma iezīme veidot teksta pamatu, caurvīties tam, pat ja pats frazeoloģisms lietots tekstā vienreiz, kā arī kultūras un valodas kodu atklāsmē un norāde uz autoru, laikmetu, kurā viņš dzīvo un rada, kas atvieglo teksta domas uztveri⁹³. Būtiski ir jautājumi par frazeoloģijas stilistiku, attīstību, vietu un nozīmi tekstā, kā arī jautājums par to izcelsmi un vēsturi.

Frazeoloģijas vēsturiskie aizsākumi jebkurā valodā saistāmi ar pašas valodas izveides laiku, tā kā frazeoloģismi ir tieši saistīti ar cilvēka mentalitāti. Latviešu valodā frazeoloģijas aizsākumi un to tālākais attīstības ceļš cieši saistāms ar vēsturiskajiem notikumiem un rakstu valodas veidošanās procesu un laiku⁹⁴.

Latviešu valodas frazeoloģijas pamatā ir ļoti daudz aizguvumu no kaimiņvalstīm un vēsturiskajām kontaktvalstīm, kā, piemēram, no Lietuvas, Krievijas, Vācijas, Zviedrijas u.c., tādēļ liela daļa frazeoloģismu ir tiešā veidā pilnībā vai daļēji pārņemta no svešvalodām jau pirms latviešu literārs valodas izveides⁹⁵. Latviešu valodas izveides laikā to arī būtiski ietekmēja vēsturiskā situācija un ārzemju ideju aizgūšana, kas rezultējās ar frazeoloģiju, balstītu uz svešu tautu idejām, transformējot frazeoloģismu uzbūvi un aizgūstot tikai nozīmi, vai arī, pilnīgi pretēji, vispār netulkojot frazeoloģismu, bet, lietojot to svešvalodā, kas norāda uz svešvalodu zināšanu līmeni un kaimiņvalstu lielo ietekmi, bez kuras frazeoloģisms nevarētu tikt asimilēts – ietverts un pieņemts dzimtajā valodā kā pastāvīgs valodas elements ar stabilu nozīmi konkrētās kultūras kontekstā.

Mūsdienās jauns frazeoloģismu slānis saistāms ar masu mediju darbību, literāru darbu tulkojumiem un angļu valodas straujo attīstību un tās lietojuma pieaugumu, kura dēļ rodas sava veida „universālā frazeoloģija,” kas izprotama vairāku valstu iedzīvotājiem. Tomēr latviešu valodā liela daļa frazeoloģismu ir saistīti ar nacionāliem fenomeniem, tādēļ lielāko to daļu ir grūti tulkot, saglabājot nozīmi un burtisko tulkojumu, kuram latviešu

⁹²Баранов А., Добровольский Д., 2008, 650

⁹³Naciscione, A., 2010, 39-40

⁹⁴Veisbergs, A., *Borrowed Phraseology in Latvian*. Rīga: LU Apgāds. 2012

⁹⁵ Veisbergs, A., 2012, 15

valodā arī piemīt vairākas īpašības, piemēram, emociju izteiksme⁹⁶.

Tā kā nepastāv viena oficiāli pieņemta frazeoloģisma definīcija, grūtības ir arī frazeoloģismus klasificēt. Klasifikācijai par pamatu var izvēlēties vairākus aspektus, piemēram, frazeoloģisma lietojuma vietu, laiku, nozīmi, saistību ar noteiktu tēmu u.c., tomēr visvieglāk frazeoloģismi ir klasificējami pēc atslēgvārdu principa (kā tas parasti tiek darīts frazeoloģijas vārdnīcās) vai pēc frazeoloģismā dominantās vārdšķiras principa, pēc kura frazeoloģismi tika dalīti grupās šajā darbā. Klasifikācija ir svarīga vieglākai darba uztverei⁹⁷.

Šajā darbā frazeoloģismi ir grupēti pēc uzbūves un semantiskās noslogotības principa, kuru piedāvā A. Baranovs un D. Dobrovoļskis⁹⁸, kuru frazeoloģisma izpratne sakrīt ar A.V. Kuņina izveidoto frazeoloģisma definīciju, tomēr arī šai (A.V. Kuņina) teorijai ir savas nepilnības, piemēram, nav norādīta iespējamā frazeoloģismu klasifikācija, kas būtiski apgrūtina iespēju pētīt frazeoloģismus apjomīgos tekstos.

A. Baranova un D. Dobrovoļska teorijas ietvaros frazeoloģismi tiek sīkāk dalīti idiomās, kolokācijās, sakāmvārdos, gramatiskajos frazeoloģismos), kas būtiski atvieglo darbu ar lielāku frazeoloģismu daudzumu, palīdz vieglāk saskaitīt to lietojuma likumsakarības un novērot autora ieviestās modifikācijas un mainīto idiomātiku. A. Baranovs un D. Dobrovoļskis piedāvā arī frazeoloģismu un citu mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu klasifikāciju, kas saistās ar autora veiktajām modifikācijām tekstā:

- autora leksiskās modifikācijas idiomā (mainās leksisko komponentu sastāvs),
- autora gramatiskās transformācijas (frazeoloģisma attiecinājums no atsevišķā uz vispārīgo un otrādi),
- autora semantiskās modifikācijas idiomā (notiek frazeoloģisma nozīmes pārbīde),
- autora frekvētālijas (tādi frazeoloģismi, kas autora tekstā sastopami krietni biežāk nekā ikdienas runā),
- autora dearhaismi (autora radītās idiomās)⁹⁹.

Pētnieki arī uzsver, ka, lai pētītu autora frazeoloģiju (idiomātiku), tas ir jādara pēc noteiktiem principiem (lietojuma biežuma uzrādīšana, atsevišķos darbos, pat attieksmē uz konkrēto varoni; normas aprakstīšana, kādas variācijas tā pieļauj; frazeoloģismu apraksts saistībā ar sižetu, teksta ideju; autora idiomātikas attiecība pret vispārīgo frazeoloģismu slāni), uz kuriem tad arī pamatā balstīsies frazeoloģismu grupu analīze darba

⁹⁶Veisbergs, A., 2012, 15

⁹⁷Laua, A., 1992, 17

⁹⁸Баранов, А., Добровольский, Д., 2008, 655

⁹⁹Баранов А., Добровольский Д., 2008, 657

apakšnodalās¹⁰⁰.

Atsaucoties uz frazeoloģijas teorētiķi A. Načišconi, vēl viens faktors, kas apgrūtina frazeoloģismu tulkošanu, ir tas, ka, apgūstot frazeoloģismu un tā nozīmi konkrētajā (pamatā dzimtajā) valodā, tas saglabājas cilvēka ilgtermiņa atmiņā¹⁰¹, respektīvi, izstrādājas izpratne, semantiskais kods katrai zināmajai frazeoloģiskajai vienībai, kuru uzreiz uztver valodas lietotājs (ja tā ir dzimtā valoda), neskatoties uz, piemēram, daiļdarbos bieži sastopamajām frazeoloģismu modifikācijām, kuras ieviesis pats autors. Tulkojumā ir grūti, ja vien ne neieespējami, pārnest frazeoloģisma pamatformu (vārdnīcā norādīto)¹⁰², nemaz nerunājot par autora modifikācijām, kas bieži vien ir pētāmas nevis kā atsevišķs frazeoloģisms, bet gan daiļdarbu saturošais, caurvijošais idejiskais elements¹⁰³.

Līdz šim visplašāk tika pētītas un analizētas frazeoloģiskās vienības, kas apkopotas frazeoloģijas vārdnīcās, kurās ir atrodama frazeoloģisma pamatforma. Mūsdienās kultūru hibriditātes rezultātā rodas „universālā frazeoloģija,” kas izprotama vairāku valstu iedzīvotājiem. Ar to ir skaidrojami gadījumi, kad ekscerpētais frazeoloģisms, kas vēl nav iekļauts latviešu frazeoloģijas vārdnīcās (principā - nav frazeoloģisms, ja pieturas pie A. Načišcones teorijas, kas frazeoloģisma pamatformu (“īsto frazeoloģismu”) pielīdzina tā norādītajai formai vārdnīcā¹⁰⁴) jau ir frazeoloģisms mērķvalodā. Šādi gadījumi ir arī salīdzinoši bieži vērojami “Amarīļļu” frazeoloģismu analīzē.

3.1. Stāstā “Amarīļļi” izmantoto frazeoloģismu un to tulkojumu turkuvalodā analīze

Lielākā frazeoloģismu daļa, kas pārstāvēti N. Ikstenas stāstu krājumā, var tikt klasificēti kā idiomas, kas, pamatojoties uz A. Baranova un D. Dobrovoļska izstrādāto definīciju, ir vairākvārdu saturiski nedalāms savienojums, kas ir principā sinonīms frazeoloģismam, bet atšķiras no tā ar idiomātiskumu, t. i., nozīmes necaurredzamību, pārinterpretāciju, sintaktisku vienkāršību, bet lielāku semantisku slodzi¹⁰⁵. Kopumā no stāsta tika ekscerpētas 9 idiomas, kuras tika salīdzinātas ar pamatformu (frazeoloģijas vārdnīcas nozīmi)¹⁰⁶. Pēc salīdzinājuma varēja novērot atsevišķas tendences idiomu

¹⁰⁰Баранов А., Добровольский Д., 2008

¹⁰¹Naciscone, A. 2010, 21

¹⁰²Naciscone, A. 2010, 32

¹⁰³Naciscone, A. 2010, 60-63

¹⁰⁴Naciscone, A. 2010, 31

¹⁰⁵Баранов, А., Добровольский, Д., 2008. 656

¹⁰⁶Naciscone, A., 2010, 31

lietojumā – ekscerpētās idiomas ir daļēji pielīdzināmas frazeoloģijas vārdnīcā norādītajai formai, bet autore to struktūrā ievieš zināmas izmaiņas, lielākoties saglabājot vārdnīcas nozīmi. Dažas idiomas tekstā ir lietotas pilnīgi citādākā formā, bet to nozīme asociējas un sasaucas ar vārdnīcā atrodamo frazeoloģismu pamatformu, piemēram, frazeoloģisma pamatformas *kā ķeizars* vietā lietojot frazeoloģismu *kā ercens* (leksiskā modifikācija idiomā), *ā nāvei caur zobiem izvilks* (pamatforma) – *izvilkt nāvītei no klēpja* (N. Ikstena, semantiskā modifikācija) u.c. (skat. 1. tabulu).

Tulkojumā uz turku valodu tika atrasti idiomu tuvākie ekvivalenti, tomēr ne visi no tiem bija lietojami tekstā bez sīkāka paskaidrojuma tieši mentālā koda klātesamības dēļ. Ir arī idiomas, kuras nav norādītas vārdnīcā un kurām nav sasaucis ar vārdnīcā esošajām formām (pat semantiskā līmenī), bet kuras var uzskatīt par idiomām, saskaņā ar šajā darbā izmantoto frazeoloģisma definīciju (skat. 1. tabulu). Frazeoloģismu dalījums pēc to uzbūves tika izmantots, jo frazeoloģisma uzbūves īpatnības lielā mērā nosaka tulkošanas metodi – ja frazeoloģisms ir idioma vai sakāmvārds, tulkošanas gaitā tika izmantota turku frazeoloģijas vārdnīca, kurā tika meklētas frazeoloģiskās vienības, kas visvairāk atbilst gan šo frazeoloģismu uzbūves īpatnībām, gan nozīmei (pamatā tika izmantota kultūras transplantācijas metode). Ja savukārt frazeoloģisms bija kolokācija, kurā galvenais vārds saglabā savu primāro nozīmi, bija plašākas iespējas tulkojumā variēt un izmantot kultūras transpozīcijas metodi. Piemēram:

Viņa bija krieviete. Olga viņu sauca. Izvilka viņu nāvītei no klēpja. (31)

O bir Rustu, onun adı Olga'yıdı. Ölüp ölüp Fransisi dilirdi.

Latviešu frazeoloģisms, kura tuvākā vārdnīcas nozīme ir “*kā nāvei caur zobiem izvilks*” – *novārdzis, novājējis* (skat. 1. tabulu) nav tiešs autores idejas atspoguļojums, jo teksta kontekstā ir skaidrs, ka autore ar šo frazeoloģismu ir domājusi tieši izglābšanu no principā neizbēgamas nāves, kuras rezultāts ir novārgums, novājēšana. Turku valodā šī frazeoloģismaekvivalenti ir divi *ölüp ölüp dilirmek* (tiešā tulkojumā - mirt un atdzīvoties) un *gitti de geldi* (tiešā tulkojumā – aizgāja, bet atgriezās), abu nozīme ir izglābties no drošas nāves, kas atbilst autores idejai. Tulkojumā tika izmantots pirmais frazeoloģisma tulkojuma variants *ölüp ölüp dirilmek*, jo, pirmkārt, frazeoloģisms ietver vārdu nāve (*ölüm*), kas ir būtisks arī latviešu valodas tekstā, jo tīri emocionāli asociatīvā ziņā nāve ir daudz spēcīgāks apzīmējums par aiziešanu, otrkārt, jo šai frazeoloģisma formai ir iespējams pievienot vārdu *etildi*, kas norāda uz trešās personas klātbūtni un palīdzību konkrētajā situācijā (*ölüp ölüp dilirmeyi etildi* – *atgriezās no nāves*). Tas nav iespējams ar formu *gitti de geldi etildi* (aizgāja un atgriezās, paveica), kas varētu mulsināt lasītāju un

šķīst neloģiski.

Vedekla nomira pašos spēka gados. Laikam pati sev roku pielika. (33)

Gelin genç ve güçlü yıllarında ölmüştü. Muhtemelen intihar etti.

Tā kā turku valodā nav ekvivalenta frazeoloģismam *pielikt roku – izdarīt pašnāvību* (skat. 1. tabulu), un nav frazeoloģismu, kas skaidrotu pašnāvības izdarīšanu vispār, tulkojumā tika izmantots burtisks tulkojums *intihar etmek* - izdarīt pašnāvību. Lai gan tulkojuma variants nepārnes ideju par cilvēka paša postošo spēku, ko tas ar savām rokām spēj nodarīt, tuvāks ekvivalents turku valodā nav iespējams. Mēģinot veikt burtisku frazeoloģisma tulkojumu *kendine elini koymuş*, doma paliek neskaidra, jo turku valodā frazeoloģismi, kas saistās ar vārdu roka pamatā skaidro cilvēku raksturus un sniedz pamācības, dzīves atziņas (piemēram, pat teiciens kas citam bedri rok, tas pats tajā iekrīt, turku valodā saistīts ar vārdu *roka – el – el için kuyu kazan, evvela kendi düşer*), kas arī bija iemesls konkrētā frazeoloģisma burtiskā tulkojuma atspoguļojumam mērķvalodā.

Ka vēl jau nevar zināt, kurš te pirmais aizies pie Pētera. (27)

Eğer bilebilirmiş, ilk kim cennet bahçeleriye gidecek.

Ar nāvi saistītie frazeoloģismi turku valodā nav plaši pārstāvēti. Vārdnīcā norādītais variants *gözünü kapatmak* ('aizvērt acis'), kas nozīmes ziņā atbilst latviešu valodas frazeoloģismam *aiziet pie Pētera* – 'nomirt' (skat. 1. tabulu), neatklāj frazeoloģismā ietvertu reliģisko motīvu, kas ir svarīgs daiļdarba kontekstā. N. Ikstenas stāsta tulkojumā tika izmantots nozīmes pārnesums: *cennet bahçeleriye gelmek* ('ienākt paradīzes/ debesu dārzā'), kas gan saglabā reliģisko motīvu, kurš tiek „transplantēts” turku kultūrvidē (*cennet* ir paradīzes dārzs, kur pēc nāves nonāk musulmaņu dvēseles), gan arī dod skaidru norādi par nāves iespējamību, klātesamību.

Tad Ella vispirms dusmīgi rājas, tad noslīgst uz gultas un žēlojas, ka Fransis viņu dzīvu dzen kapā. (27)

O halde Ella ilk önce tedirgin azarlıyor, sonra güçsüz yatağa oturup şikayet ediyor ki

Fransis onucanlık mezara sürüyor.

Latviešu valodas frazeoloģisma nozīme *iedzīt kapā – saīsināt kāda mūžu tam kaitējot; aprakt dzīvu – radīt apstākļus, kuros nav iespējams dzīvot* (skat. 1. tabulu) turku valodas un frazeoloģijas vārdnīcā nav atrodamā saistībā ar vārdiem *kaps, kaitēt, saīsināt, darīt ļaunu* u.tml., tādēļ frazeoloģisms tika tulkots ar kultūras transpozīcijas metodi, t.i. pārceļot visus trīs latviešu valodas frazeoloģisma vārdus loģiskā vārdu savienojumā turku valodā. Principā, pat ja šāds frazeoloģisms neeksistē mērķkultūrā un valodā, tā doma ir ļoti

skaidri uztverama pat ja to iztēlojas burtiski.

Viņa nesīs savu krustu, cik vajadzīgs. (33)

Ella acısını çekecekne kadar lazım.

Frazeoloģisms latviešu valodā ietver sevī arī reliģisko simbolu – krustu, no kura pamatā rodas nozīme paciest grūtības, bēdas, samierināties ar tām. Turku valodā tuvākais ekvivalents, kas arī tika izmantots tulkojumā, ir *acısını çekmek*, kura tiešā nozīme ir ciest, bet plašākā nozīmē šīs ciešanas ir saistītas ar paša cilvēka izdarītajiem pāridarījumiem, kļūdām (skat. 1. tabulu). Frazeoloģisma tiešais tulkojums, ietverot vārdu *krusts*(çapraz), pirmkārt, nevarētu tikt izprasts tā iemesla dēļ, ka krusts turku valodā primāri nesaistās ar reliģiju, bet gan ar krustcelēm, krustojumu, krustuguni¹⁰⁷, tāpat kā šo vārdu ietveroši frazeoloģismi.

Viņam patīk piesiet dūšu. (28)

Fransis yiyip bitirmeği seviyor.

Frazeoloģisms latviešu valodā nozīmē panākt, ka rodas paēduša cilvēka labsajūta. Turku valodā tuvākais frazeoloģisma ekvivalents ir *yiyip bitirmek*, kas nozīmē apēst visu līdz pēdējam gabaliņam (skat. 1. tabulu). Tā kā turku valodas frazeoloģisms neatklāj paēduša cilvēka labsajūtas ideju, tam tika pievienots vārdu savienojums *dolu hissetme kadar* (līdz jūties piepildīts, pilns), kas pārstāvētu šo ideju. Nepārnestais elements turku valodā dūša, ar kuru latviešu valodā saistāms gan spēks, gan drosme, gan fiziskais izskats, gan arī iekšējais cilvēka stāvoklis arī ir svarīgs oriģinālvalodas frazeoloģismā ietvertajā idejā, tomēr, tā kā turku valodā nav šāda abstrakta vārda ar tik plašu nozīmi, tas tika izlaists tulkojumā. Izmantota kultūras transpozīcijas un kultūras transplantācijas tulkošanas metode.

Siļķīte gan labi iet pie dūšas – domā Fransis. (30)

Ringa hoşuma gitti, Fransis düşünüyor.

Līdzīgi kā iepriekšējā gadījumā, frazeoloģismā esošais vārds dūša netika pārnesta tulkojumā, tomēr turku valodā atradās divi idejiski tuvi frazeoloģismi *Yeme da yanında yat!* (tik garšīgi, ka pirksti jālaiza) un *hoşuma gitti* (aizgāja labumā, patika), no kuriem tulkojumā tika izmantots otrais variants, jo tas gan idejiskā, gan uzbūves ziņā vairāk atbilst frazeoloģismam latviešu valodā. Tulkojot izmantota kultūras transpozīcijas metode.

Fransis smaida. Pfutu, kādu kūku izlīcis. (33)

Fransis gülüyor. İğrenç bir keki yapmış.

¹⁰⁷Benmez, S., Brown., C.H, 2011, 172

Frazeoloģisma skaidrojums nav atrodams frazeoloģijas vārdnīcās, jo, kā jau minēts, jaunizveidotu frazeoloģismu gadījumā, tie ir vienkārši ienākuši valodā un izveidojušies no „sulīgiem izteicieniem”. Jāņem vērā, ka arī frazeoloģijas vārdnīcu tapšanas laikā šāds izteikums varēja nebūt aktuāls. Tādēļ frazeoloģisms neuzrādās vārdnīcā, lai gan uzbūves un nozīmes pārnese ziņā šis elements pilnībā atbilst idiomas definīcijai. Turku valodā ar dabisko vajadzību nokārtošanu saistīti frazeoloģismi neeksistē, ir tikai atsevišķi vārdi, kas šo procesu apzīmē (*sıçmak, kaka yapmak, çış yapmak*). To lietojumā atšķiras tikai vārda vulgaritātes pakāpe, tādēļ frazeoloģisms tika tulkots ar kultūras transpozīcijas metodi, un tulkojums ir *riebīgu kūku uztaisījis*, tātad, var teikt, ka šajā gadījumā ir izmantots metaforisks risinājums. Tā kā tālāk tekstā tiek tieši runāts pārdabisko vajadzību procesu, mērķvalodas lasītājam būtu jāsaprot šāds tēlainis risinājums.

Nu, ama, ama, tiknelaid pār lūpu. (29)

Haydi, ham, ham dikkat et, sadece kusma.

Idioma, kas arī neuzrādās latviešu valodas frazeoloģijas vārdnīcās, bet atbilst idiomas definīcijai, neuzrādās arī turku valodas vārdnīcā ne saistībā ar vārdu lūpas, ne arī saistībā ar vārdiem slikta dūša, nelabums, vemšana, pašsajūta, vēdergraizes u.tml., tādēļ tulkojumā tika izmantots vienkārši vārds nevem – *kusma*, kas gan nav tik tēlainis apzīmējums šim procesam kā latviešu valodā, tomēr šim vārdam nav arī tuvu sinonīmu, ar kuriem to varētu aizstāt, lai nezūd darbības izpratne mērķvalodā. Tulkojot pašu frazeoloģismu ar kultūras transpozīcijas metodi, tas varētu tikt pārprasts, jo frazeoloģismi, kas saistās ar vārdu lūpas (*dudaklar*), lielākoties apzīmē raudāšanu, skumjas, dusmas, arī atklāj cilvēka rakstura īpašības, bet nekādā veidā nesaistās ar vemšanas procesu.

Viņa gribēja saukt policiju, bet francim acis iezvērojās naidā (..) (34)

Ella polis çağırmak istiyordu, ama Fransis'in gözü karardı (..)

Frazeoloģisma tuvākā atrodamā nozīme latviešu valodas frazeoloģijas vārdnīcā ir *acis met zibeņus – skatās ar dusmām, nicinājumu*. Turku valodā ir divi idejiski tuvi ekvivalenti konkrētajai idiomai, kas ir *gözleri kanlanmak* (acis pielīst asinīm) un *gözü kararmak* (tiešā tulkojumā – acis aptumšojas; nozīme – zaudēt savaldību, kļūt dusmīgam) (skat. 1. tabulu). Abi turku valodas varianti pietiekami labi raksturo latviešu valodas frazeoloģisma ideju, tomēr tulkojumā tika izvēlēts variants *gözü kararmak*, kas bez acu vizuālā skata izmaiņas dod konkrētu priekšstatu par sekojošo niknumu, kas ir daudz atbilstošāk latviešu variantā esošajam vārdam zvēro. Tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

Otrā lielākā ekscerpēto frazeoloģismu grupa var tikt klasificēta kā kolokācijas – frazeoloģismi, kuros idejiski galvenais komponents tiek lietots tiešā nozīmē¹⁰⁸. Kolokāciju uzbūves definīcija jau ļauj secināt, ka to uztvere ir daudz vienkāršāka, bet, lai gan latviešu valodas kolokācijās ir skaidrojums vārdnīcās, turku valodas vārdnīcā atrodamie tuvākie ekvivalenti tikai daļēji atbilst latviešu valodas varianta idejai.

*Un kas par stāstu! Varēja **no sirds izraudāties**. (26)*

*Ve ne güzel hikayesiyidi ! **Kalpten gelen ağlabilirdi** bakarken.*

Latviešu kolokācijas nozīmei *no sirds – pilnīgi atklāti*, patiesi šajā gadījumā ir pilnīgs ekvivalents turku valodā *kalpten genel* (burtiskā tulkojumā – no sirds nākošs) (skat. 1. tabulu), kam ir identiska nozīme mērķvalodā. Tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

*Te viss ir **pa rokai** – ūdens, atkritumu spaiņi, gludināmais dēlis. (25)*

*Orası pek **el altında** – su, çöp kutu, ütü masası.*

Latviešu kolokācijas nozīmei atbilst gan vārdnīcas skaidrojums *pa rokai – ir prātā, zināms, gan arī nozīme tuvu esošs, ērti novietots*. Turku valodā ir divi frazeoloģismi, kurš katrs ir ekvivalents vienai no latviešu valodas frazeoloģisma nozīmēm – *parmağına dolamak – ir prātā, zināms* (tiešā tulkojumā – ar pirkstiem apņemams); *el altında – tuvu esošs, ērti novietots* (tiešā tulkojumā – zem rokām). Tulkojumā tika izmantots variants *el altında*, jo, pirmkārt, teksta kontekstā tas iederas labāk ar savu nozīmi, no kuras var secināt, ka šis ērtais novietojums šajā gadījumā ietver arī virtuvē esošo lietu pārzināšanu, otrkārt, šis frazeoloģisms tiek plaši lietots arī sarunvalodā. Tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

*Fransis guļ **kā ķeizars**. (26)*

*Fransis **sultan gibi** yatıyor.*

Latviešu valodā kolokācija nozīmē *kā ķeizars – lepnībā pārticībā, ērti, bez rūpēm*, turku valodas kolokācija *Sultani gibi* (tiešā tulkojumā – kā Sultāns) vārdnīcas skaidrojumā nozīmē ļoti slinks cilvēks (skat. 1. tabulu), kas gan nav ekvivalents latviešu kolokācijai, tomēr plašākā nozīmē liek asociatīvi domāt ne tikai par sultānu dzīvi, kas saistās ar slinkumu, bet arī ar to bagātību, pārticību un bezrūpību. Turklāt vārds sultāns ir daudz saprotamāks turku kultūras kontekstā nekā vārds ķeizars (*imparator*). Tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

*(..) laidies tik uz čuču muižu, apkopts **kā ercens**. (33)*

*(..)uyuku araziya git, şımarmuşsin kürek **kral gibi**.*

¹⁰⁸Баранов, А., Добровольский Д., 2008, 656

Latviešu valodā kolokācijas nozīme ir *kā ercens – labi, bez rūpēm, ērti*, kas principā ir idenstiskakolokācijai kā ķeizars, tomēr, tā kā autore izvēlējusies divus dažādus apzīmējumus šīs kolokācijas atveidē, arī turku valodā tika meklēts vēl viens frazeoloģisms, kas pārstāvētu šādudomu. Diemžēl tiešu ekvivalentu atrast neizdevās, tomēr tulkojumā tika lietota forma *kral gibi* (kā karalis), kam tuvākā nozīme vārdnīcā ir *kraliçe gibi* (kā karaliene), ar nozīmi skaisti, izsmalcināti, eleganti (skat. 1. tabulu), kas lika domāt, ka arī salīdzinājums ar vārdu karalis varētu izraisīt līdzīgu asociatīvo ķēdi mērķvalodas uztvērējam.

Stāstā „Amariļļi” pārstāvētie sakāmvārdi un parunas ir samērā grūti pielāgojami tulkojumam, jo šī frazeoloģismu grupa ir vistiešāk saistīta ar konkrēto kultūru. Principā, sakāmvārdi varētu tikt traktēti arī kā kultūras zīmes, jo to pamats ir senču ikdienas dzīves norises, vērtības, salīdzinājumi, kas radušies, darot ikdienas darbus un vērojot dabu, bet to semantiski sarežģītā nozīme un uzbūve (sakāmvārdi arī ir nedalāmi vārdu savienojumi) tomēr ļauj tos attiecināt uz frazeoloģismiem, ko piemin arī A. Baranovs un D. Dobrovoļskis frazeoloģismu klasifikācijas skaidrojumā¹⁰⁹. Šeit būtiski ir arī pieminēt, ar ko sakāmvārdi atšķiras no idiomām – uzbūves un semantiskās noslogotības ziņā abi frazeoloģismu veidi ir ļoti līdzīgi, bet to galvenā atšķirība ir tā, ka idiomai ir vienkārši pārnestā nozīme pamatā, kamēr sakāmvārdi un parunas ietver sevī pamācību, atziņu, tautas gudrību. Kaut gan – vienmēr var būt arī robežgadījumi.

Ella pēc tiesas un taisnības pieprasīja, lai dēls noraksta pusi mājas (..) (32)

Ella adelet dağitti ve oğlundan yarım evi istedi .

Parunas nozīme latviešu valodā varētu tikt definēta kā spēcīgas, nelaužamas pārliecības vadītam pieprasīt/ deklarēt. Lai gan paruna neuzrādās frazeoloģijas un sakāmvārdu krātuvēs¹¹⁰¹¹¹, tas ir pietiekami bieži lietots teiciens latviešu valodā. Turku valodā tuvākais ekvivalents *adelet dağitmak* nozīmē spriest tiesu, pamatojoties uz savu nostāju; būt tiesas spriedējam/lēmējam, kas ir pietiekamai tuvs ekvivalents latviešu valodas sakāmvārdam (skat. 1. tabulu). Tulkojot tika izmantota kultūras transplantācijas metode.

(..) lai velns parauj šo “Atpūtu” ar visu to vāka bildi. (29)

(..) o dergisi hep kapağı ile Allah belanı versin.

Parunas latviešu valodas skaidrojums ir *lai velns sasper; kad tevi velns – saka lielā*

¹⁰⁹Баранов А., Добровольский Д., 2008, 658

¹¹⁰Yüksel, A., Yılmaz, M. L. *İngilizce - Türkçe Arapça sözlük (Atasözleri ve Deyimler)*. Ankara: Birleşik, 1993, 62

¹¹¹Benmez, S., Brown., C.H., 2011, 13

neapmierinātībā, dusmojoties, lādējoties. Interesanti, ka turku valodā cilvēka “nolādēšana”, nolamāšana notiek nevis piesaucot velnu, bet gan piesaucot Dievu - *Allah belanı versin – lai Dievs tevi nolād.* Frazeoloģismi, kas saistīti ar velnu pamatā raksturo cilvēka prāta spējas, kas ir vai nu ļoti augstas, vai nu ļoti zemas. Ja tās ir zemas, velns atrod vietu cilvēka domās. Dieva vārda piesaukšana nolādot izriet arī no islāma tradīcijas, kur augstākais lēmējs ir Allāhs, no kura nelabvēlīgajiem lēmumiem jābaidās, nevis velns, kas ir tuvāks gan senlatviešu, gan kristiešu tradīcijām. Idejiski abi frazeoloģismi ir ekvivalenti, tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

***Bet Dievs jau arī nav mazais bērns.* (33)**

Allahin işine karşısılmaz.

Sakāmvārds latviešu valodā salīdzina Dievu ar bērnu. Daļējs frazeoloģisma skaidrojums vārdnīcā ir *kā mazs bērns – saka, ja kāds rīkojas muļķīgi, bērnišķīgi*, tomēr visa sakāmvārda nozīme ir saistāma ar Dieva visszināšanu un pārcilvēcīgo saprātu, ko cilvēks nevar izprast un kuru cilvēkam nemaz nevajag censties ietekmēt. Turku valodas sakāmvārdam *Allahin işine karşısılmaz* idejiskā nozīme ir pilnīgi ekvivalenta latviešu valodas nozīmei, tiešs tā tulkojums – cilvēkam nebūs jautties Allāha darbos. Lai gan zūd šis te infantiluma noliegums, tomēr mērķvalodā šis tulkošanas variants likās vispieņemamākais, tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode.

Pēc frazeoloģismu tulkojuma un tulkojuma analīzes var secināt, ka ir iespējams atrast gana tuvus frazeoloģismu ekvivalentus, gan pilnīgi ekvivalentas frazeoloģiskās vienības, kas nozīmē arī lielāku dinamisko ekvivalenci visa tekstā. Interesanti ir arī tas, ka turku valodas frazeoloģismi visretāk pēc uzbūves atbilst idiomu definīcijai – biežāk tie ir kolokācijas vai sakāmvārdi, atšķirībā no latviešu valodas tekstiem. Protams ir arī gadījumi, kad ekvivalentu mērķvalodā nav iespējams atrast, tomēr, tulkojot latviešu frazeoloģismus turku valodā un veicot modifikācijas frazeoloģismus, līdzīgi autora modifikācijām veidojot tekstu, ir iespējams radīt N. Ikstenas tekstā iecerētās idejas atklāsmi, raisīt nepieciešamās asociācijas. Pamatā šīs modifikācijas ir leksiskās modifikācijas idiomā un gramatiskās transformācijas, kas ļauj, variējot ar mērķvalodas vārdu krājumu, atklāt oriģinālvalodā pausto ideju.

4. KULTŪRAS ZĪMES UN SIMBOLA DEFINĪCIJA, NOZĪME TEKSTA IDEJAS ATKLĀSMĒ, TULKOJUMA IESPĒJAS UN ANALĪZE

Mūsdienās teksta analīzē populāra ir lingvokulturoloģiskā pieeja, kas tiek lietota ne tikai literatūrā, bet arī psiholoģijā, vēsturē, lingvistikā, filozofijā utt. Tā paredz kultūras atslēgvārdu un to nozīmes pamatprincipu analīzi noteiktas valodas robežās. Šajā pētījumā tika lietota lingvokulturoloģiskā pieeja. Saskaņā ar šo pieeju, valoda tiek pētīta kultūrā, kultūra tiek pētīta valodā^{112,113}. „Kultūras specifiskie vārdi ir konceptuāli rīki, ar kuru palīdzību tiek atspoguļota sabiedrības pieredze lietu darīšanā un domāšanā par šīm lietām noteiktos veidos, un tie palīdz šos veidus iemūžināt”¹¹⁴. Šajā darbā tika ņemta vērā arī P. Bērka teorija¹¹⁵, kas saistās ar kultūru hibriditātes („kultūru tulkošanas”) ideju. P. Bērks uzskata, ka šobrīd mēs esam jaunas globālās civilizācijas un kultūras sākumos, un, spriežot pēc grāmatā „Kultūru hibriditāte” aprakstītajiem pasaules mēroga kultūras notikumu attīstības iespējamajiem scenārijiem¹¹⁶, var secināt, ka nākotnē gaidāma visu kultūru un valodu saplūdums hibrīdiskā veidojumā (kas jau notiek mākslās kā visdažādāko stilu saplūdums, lai to varētu pasniegt kā „pasaules produktu”), vai arī (individuālajām kultūrām labvēlīgākajā gadījumā) – iestāsies „kultūru diglosija,” kas nozīmētu savas kultūras un valodas saglabāšanu savas valsts areālā, paralēli indivīdam esot par pasaules pilsoni¹¹⁷. Autors arī uzsver, ka šī „kultūru hibridizācija” ir aizsākusies momentā, kad sastapušās dažādas kultūras – tām ir tendence asimilēt un pielīdzināt savas kultūras ērtībām svešzemju idejas, zināšanas, tehniskos sasniegumus utt., kas ir ļoti svarīgi arī kultūras zīmju un simbolu kontekstā. P. Bērks apgalvo, ka katrs cilvēks svešo kultūru kanonus pielīdzina saviem (seno dievību pārnēsums/ pielīdzinājums, piemēram, kristietības svētajiem) un ka viens no kultūras pamatiem ir teksts, ko tulkojot pēc iespējas jācenšas pārnest kultūras zīmes un simbolus uz idejisku un emocionāli tuvāko iespējamo mērķvalodas variantu, minot arī, ka oriģinālvalodas lietotājiem šāds tulkojums vienmēr liksies „kļūdainš,” bet mērķvalodā tas tiks konceptuāli pareizāk uztverts¹¹⁸. Šeit gan ir jāmin, ka starp latviešu un turku kultūru nav notikusi tieša saskare, kas nozīmē arī zemu „kultūru hibriditātes” līmeni. Tomēr turku kultūrai ir bijusi saskare ar krievu kultūru, tāpat

¹¹²Wierzbicka, A., 1997, 6

¹¹³Маслова, В., 2004, 190

¹¹⁴Wierzbicka, 1997, 5

¹¹⁵Bērks, P. 2013, 32

¹¹⁶Bērks, P. 2013, 99

¹¹⁷Bērks, P. 2013, 98

¹¹⁸Bērks, P., 2013, 54

kā latviešu kultūrai, kas nozīmē, ka ir nianses, kas gan mūsu, gan turku kultūrā ir noteiktā līmenī asimilējušās, lai gan turku kultūra kopumā ir pietiekami noslēgta un pašpietiekama, tā gandrīz nepieļauj svešu kultūru un tradīciju ieplūšanu.

N. Ikstenas stāstu krājums „Dzīves stāsti”, kā ar tajā ietvertais stāsts “Amariļļi” ir vairāk aktuāls un piemērots vietējai Latvijas auditorijai, uz ko norāda samērā lielais kultūras zīmju un (mazāk) simbolu daudzums. Kultūras simbola definīcija atšķiras no paša simbola definīcijas tikai ar lietošanas areālu, t.i., ja simbols ir vispārpieņemts apzīmējums ar dziļāku un vispārcilvēciski saprotamu nozīmi, tad kultūras simbols ir konkrētas kultūras ietvaros esoša lietas koncepcija, kas tautai / nācijai valsts robežās ir saprotama¹¹⁹. Kultūras zīmi var definēt kā vēsturisku, emocionālu vai no tautasdziesmām, nacionālās literatūras vai sadzīves ņemtu zīmi, personāžu, personu, lietu utt., kam tiek piesaistītas noteiktas asociācijas, kas, atšķirībā no simboliem un ar tiem saistītajām asociācijām, var būt dažādas atbilstoši katra lietotāja pieredzei. Ja simbols var teikt, ka ir „sastindzināta” ideja, ko autors vairākkārt lieto tekstā, mēģina izvērst un lasītājam padarīt uztveramu, tad kultūras zīme ir idejas atspulgs, proti, tā ir pieminēta, asociāciju plūsma ir izraisīta, bet autors necenšas to atkārtot, viņš tikai bagātina lasītāja radušos priekšstatus par kādu teksta elementu. Konkrēta teksta kontekstā galvenais, kas atšķir kultūras zīmi no simbola, ir paša autora norāde – kultūras simbols tekstā tiek padarīts par simbolu, t.i., tam tiek piešķirta nozīme konkrēta teksta kontekstā, šī nozīme ir uz kaut ko konkrētu attiecināta un tā tiek izvērsta, kamēr kultūras zīmes ir vienkārši konkrēto kultūru apzīmējošas un aprakstošas vienības, kas, protams, arī varētu kļūt par simboliem, ja tās tiktu izvērstas tekstā¹²⁰.

N. Ikstenas stāstā „Amariļļi” ir salīdzinoši daudz kultūras zīmju un simbolu. Tajā ir 12 mentālie un vēsturiskie kultūras simboli, 4 sociālo reāliju kultūras zīmes un 2 pasaules uzskata kultūras simboli. Kultūras zīmes un simboli tika klasificēti pēc tematiskās piederības, funkcionalitātes cilvēka dzīvē. Robeža starp kultūras zīmi un simbolu dažkārt var būt visai relatīva, bet, ņemot vērā postmodernisma kultūras tendenci, spēlētis ar nozīmēm, šī virziena (arī domāšanas veida) ietvaros vairāk tiek izmantotas kultūras zīmes. Kultūras zīmes un simboli ir lielākie šķēršļi tulkotājam ceļā uz kvalitatīva tulkojuma sasniegšanu, tādēļ, ka šie lingvistiskie elementi ir specifiski katrai kultūrai un principā neadaptējami mērķvalodā.

Kā jau tika minēts 1.2. nodaļā, šajā darbā tika izmantotas 3 kultūrspecifisko

¹¹⁹Cirlot, J. E. A. *Dictionary of Symbols*. Courier Dover Publications, 1971, 30

¹²⁰ Šuplinska, I. *Kultūras zīmes funkcijas postmodernā tekstā* // Apanavičius, R. (ed.) *Humanities in New Europe*, 1. Kaunas: Vytauto Dižiojo universitetas, 2006, 39.–55.lpp.

elementu tulkošanas metodes – transkripcija, kultūras transpozīcija un kultūras transplantācija, no kuriem tieši kultūras transplantācijas gadījumā kultūrspecifiskais elements ir vislabāk izprotams mērķvalodas uztvērējam, tomēr, ne visos gadījumos tas ir iespējams, tādēļ, tulkojot stāstā „Amariļli” esošās kultūras zīmes un simbolus, tulkošanas metodes tika sintezētas šādā veidā: ja simbolu/ zīmi iespējams tulkot kultūras transpozīcijas metodē, t.i., norādīt konkrētā elementa atveidojumu turku valodā, tas tika darīts, katru no elementiem skaidrojot arī ārpus teksta piezīmēs, kur pie skaidrojuma parādās kultūras transplantācijas moments, kas mērķvalodas uztvērējam vienlaicīgi gan skaidro latviešu valodas un kultūrtelpas elementus, gan arī veido asociatīvu atsauci uz līdzīgiem notikumiem turku valodā un kultūrā. Ja elementam nav iespējama transpozīcija mērķvalodā, tas tika transkribēts, un tam tika sniegts paskaidrojums piezīmēs. Šādā veidā mērķvalodas uztvērējam tekstā atklājas uzskatāmi svešas kultūras nianse, ko ir svarīgi apzināties, lai iepazītu darba oriģinālvalodas kultūras kontekstu, kas, pirmkārt, tiek paskaidrota pēc būtības, otrkārt, dod asociatīvu un emocionālu sasaisti ar mērķvalodas kultūras telpu, tāda veidā pasargājot gan autora domu, gan garantējot ne tikai kultūrspecifisko elementu izpratni, bet arī pēc iespējas piešķirot tiem ar mērķkultūras pieredzi saistītu vērtību.

Turpmākajās apakšnodaļās ir apskatīti mentālās un vēsturiskās kultūras zīmes, pasaules uztveres simboli, sociālās reāliju kultūras zīmes. Tiem visiem tulkojumā ir sniegti paskaidrojumi turku valodā (skat. 1. pielikumu).

4.1. Mentālās un vēsturiskās kultūras zīmes

Mentālās un vēsturiskās kultūras zīmes atspoguļo latviešu mentalitātes raksturīgās iezīmes un atklāj vēsturiskos notikumus, kas būtiski iespaidojuši šo mentalitāti. Lielākā daļa no šādiem notikumiem ir saistāma ar kariem, saspringtiem miera periodiem, psiholoģiski smagām atmiņām par deportācijām uz Sibīriju u.c. Šī ir tā kultūras zīmju grupa, kura būtu obligāti jābūt paskaidrotai ārzemju lasītājiem, savādāk sekot autora idejai ir gandrīz neiespējami, jo, ņemot vērā lielo latviešu un turku kultūru valodu un kultūru distanci, valstīm ir ļoti maz tās saistošo vēsturisko notikumu, kas atspoguļojas arī mentalitātē.

*Viņa ielavījās skolas **kopgaldā**, lai nogaršotu, vai ēdiens, ko meitiņa ēdīs, nav saindēts.*

*(32) O okul **kantinin ortak tabloya** gizlice kirdi kızının yemeğe tatmaya için,*

zehirlemenden korkayan.

Lai gan latviešu valodā vārdam kopgalds nav konkrētas definīcijas, tas ietver sevī ideju par kopā būšanu pie galda; vienu kopīgu galdu visiem. Burtisks tulkojums no turku valodas – *kopīgs galds skolas ēdnīcā*. Šāds tulkojuma variants tika izvēlēts, jo Turcijas skolās skolēni izvēlas gan ēdienu, gan sēdvietas, elements tika tulkots ar kultūras transpozīcijas metodi un īsi paskaidrots ārpus teksta – „Literārais tulkojums nozīmē *kopīgs galds*, kas atspoguļo skolas dzīvi Latvijā, skolēnu vienotību, arī vienlīdzību visās izpausmēs. Parasti ap vienu galdu sēž viena klase.”

Viņš viņai uzcirta jaunu mājiņu, kāda tur nebija redzēta. (31)

Fransis ona ellerimden ahşaptan evi inşa etti, orada bu evi gibi hiç kimse görmememişti.

Uzcirst mājiņu ir katra latvieša sapnis, jo saistās ar piesaisti zemei, sava īpašuma, telpas iegūšanu. Uzsver paša lomu un ieguldījumu darbā, kas ir būtisks latviešu mentalitātes pamatprincips un dzīves sastāvdaļa; roku darbs un mīlestība tiek iemācīti jau no bērnības. Tulkojums turku valodā tika veikts ar kultūras transpozīcijas metodi, un tā tiešs tulkojums ir *ar rokām izveidoja māju no koka*. Izmantotā kultūras transpozīcijas metode atklāj smagā darba ideju, tomēr ārpus teksta ir komentārs: „Latvijas kultūrvidē ļoti augstu tiek vērtēts darbs, latviešu tautai ir ieaudzināta mīlestība pret darbu”, jo turku kultūrā fizisks darbs tiek uztverts kā nepatīkams, netīrs, nelabprāt veicams.

Tie bija Ellas īstie laimes brīži, jo pārējā laikā meita atbrauca pēc pārtikas, sakliedza, ka māte viņai dzīvi sabojājusi un aizbrauca. Ne viņai mākslas, ne bērnu. (26)

O Ella'nın gerçek mutluluğun anlamıydı, çünkü başkası zamanda kızı sadece yemek için eve gitmiş ve bağırken ki annesi onun hayatını bozulmuş. Sanat yoktu, çocuklar da.

Izteikums, kas vēl nepāriet frazeoloģismā, taču demonstrē noteiktu attieksmi, rāda sievietes stāvokli padomju situācijā, tulkots, izmantojot kultūras transpozīcijas metodi. Tā tiešs tulkojums ir *nebija mākslas, bērnu arī*. Stāsta kontekstā ir skaidrs, ka atzinums *ne bērnu* izriet no pašas stāsta galvenās varones rīcības, t.i., bērni viņu atstumj, nevis tie vispār neeksistē, kā arī ir skaidrs sievietes traģisma moments – tai vienmēr ir jāziedojas ģimenes labā, kas ir līdzīgi arī turku kultūras kontekstā.

Viņa sēdēja pirmajā rindā ar lakatu ap pleciem, ziediem rokās un jutās kā īstas aktrises māte.

Eşrap omuzların etrfında, çiçekler elininde, ilk sırada otururken, o gerçek oyuncu anne gibi hissetmişti.

Lingvistiskā elementa tulkojums turku valodā ir veidots ar kultūras transpozīcijas metodi, skaidrojums bija nepieciešams, jo, pirmkārt, *lakats ap pleciem* nav ierasts elements

turku sieviešu ģērbšanās stilā. Otrkārt, Turcijā nav plaši izplatīta tradīcija pēc šāda veida svinīgiem pasākumiem pasniegt ziedus. Elementa skaidrojums: „Šis izteiciens tieši norāda uz ierobežoto mākslas pieejamību Latvijā PSRS laikā, kad izrādes u.tml. kultūras pasākumi bija retums, tādēļ, tos apmeklējot, bija pieņemts ģērbties ļoti svinīgi (parasti tā bija vakarkleita ar atkailinātiem pleciem, ap kuriem aplikta šalle) un līdzīgi ņemt ziedus māksliniekiem kā pateicību par reto iespēju gūt baudu dvēseli ārpus ikdienas darba un māju rutīnas. Šī ģērbšanās un ziedu dāvāšanas tradīcija lielā mērā saglabājusies arī līdz mūsdienām.”

*Otras meitas meita bija atsitusies tēvā, runāja, ka labi zīmējot. Ella ņēma viņu pie sevis
darbaudzināšanā.(26)*

*İkinci kızın kızı tam babası gibiydi, söylendi ki o kızı iyi çiziyor. Ella onu **çalışma eğitime**
almıştı.*

Latviešu mentalitātes pamatos ir darba mīlestības ieaudzināšana bērniem, kas ietverta šajā kultūras zīmē. Turku valodā tulkojums ir *darba izglītošanās/ audzināšanās*. Kā jau minēts, turku kultūrā darbs, it sevišķi fizisks, netiek cienīts, darba mīlestība nav dominējošā vērtība, tādēļ tulkojumā ir komentārs: „Darbs ir viena no latviešu tautas pamatvērtībām – darbā izpaužas cilvēks, viņa nodomi, spējas un būtība, to vērtē daudz augstāk par vārdiem, darbaudzināšanas procesā tiek mācīts savu darbu veikt rūpīgi, atbildīgi un ar prieku. Darbaudzināšanas process tiek arī samērā, stingri uzraudzīts, lai novērstu nepilnības darbā un tās netiktu atkārtotas”.

Uz trīs palodzēm stāv deviņi puķu podi.(27)

Üç eşikta dokuz çiçek potlar var.

Tulkotums tika veikts, izmantojot kultūras transpozīcijas metodi. „Trīs” un „deviņi” (trīs 3 reizinājums un kopsomma) ir maģiskie skaitļi latviešu mitoloģijā, kas saistāmi ar pagāniskajām dievībām, saules un mēness ciklu, gada ritējumu, tradicionālo ēdienu skaitu svētkos, tradīciju un paražu atkārtojumu utt., tādēļ šie skaitļi tiek uztverti kā laimi nesoši. Tā kā turku kultūrā no islāma pārņemtie maģiskie skaitļi ir 19 un 9, kas saistās ar Allāha vārdu (rakstos figurē arī 9 kā 3x3), tas netika sīkāk paskaidrots. Šis elements varēja tikt tulkots arī ar kultūras transplantācijas metodi, izmantojot skaitļus 19 un 9, kas ir tuvāki turku kultūras un reliģijas kontekstam, tomēr tas mainītu stāsta sākumā radīto iespaidu par telpu un izjauktu domu par skaitli 9 kā 3x3 summu (3 palodzes, uz katras 3 podi, kopā 9; 3x3).

Par septiņiem Sibīrijas gadiem Fransis saņem represētā pensiju. (28)

Yedi Siberya'da harcanmış yıllar dolayı Fransisbastırmayan kişi emekliliği alıyor.

Tā kā kultūrspecifiskais elements ir pilnīgi svešs turku kultūrā, kura nav ne bijusi PSRS valsts, ne arī tajā ir notikušas deportācijas, tad tas tika tulkots ar kultūras transpozīcijas metodi un paskaidrots šādi: „PSRS okupācijas laikā tūkstošiem latviešu, arī citu tautību cilvēkus deportēja uz Sibīriju, jo viņi bija „naidīgi varai”, proti, visbiežāk tie ir turīgākie cilvēki, inteliģences pārstāvji, tie, kas pārstāvēja valsts varu līdz padomju okupācijai. Tāpēc deportācija tiek asociēta ar spilgti negatīvu pārdzīvojumu, tuvinieku zaudējumu, ģimenes un mantiskā stāvokļa zudumu, badu, skumjām pēc dzimtenes un nāvi”.

Viņa bija tautas nodevēja sieva. Un viņš bija – viņš bija nodevis pašu cilvēku.(28)

Ella – milletin ihanetçisinin eşi. Ve Fransis yakınlara ihanet etmiştir.

Kultūras zīme tulkota ar kultūras transpozīcijas metodi. Skaidrojums: „Latviešu tauta ir centusies saglabāt savu kultūru, valodu un tradīcijas arī to aizlieguma, PSRS, laikā, kad dzīvot pārtikušu dzīvi principā bija iespējams dzīvot tikai esot valsts institūciju pakļautībā, kas nozīmēja kaimiņu, pat tuvinieku nodošanu instancēm, lai saglabātu savu stāvokli. Protams, pret cilvēkiem, kuri šādu ceļu izvēlējās, attieksme no apkārtējo puses bija pilnībā ignorējoša un naidīga. Situācija bijusi līdzīga Turcijā līdz 2002. gadam, kad valdījusi gan plaša cenzūra, gan izrēķināšanās ar valstij nelojālajiem pilsoņiem”. Tulkojumā izmantota kultūras transpozīcijas metode, skaidrojumā arī kultūras transplantācijas.

Par septiņiem Sibīrijas gadiem Fransis saņem represētā pensiju.(28)

Yedi Siberya'da harcanmış yıllar dolayı Fransis bastırmayan kişi emekliliği alıyor.

Tā kā Turcijā nav likuma par pensiju piešķiršanu politiski represētām personām, tad tika sniegts sekojošs skaidrojums: „Latvijā politiski represētajām personām ir tiesības pieprasīt vecuma pensiju 5 gadus ātrāk (pirms 62 gadu vecuma sasniegšanas, kas šobrīd ir oficiālais pensionēšanās vecums Latvijā), ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem.

Kultūras zīme attiecas uz cilvēkiem, kas cieta pazemojumus, zaudējumus PSRS laikā. Tā norāda uz sāpīgām emocijām, ne tikai deportāciju, ko nav iespējams aizstāt ar naudu.”

Lai būtu droši, viņa izlēma izkalpoties varai, ne cilvēkiem. (28)

Güvenlik için Ella güçe insanların yerine hizmet vermeye karar verdi.

Kultūras zīme ietver sevī daudzu latviešu darbību PSRS laikā, kad neviens nedrīkstēja būt bagātāks, savādāks, arī latviski runājošs un sistēmu kritizējošs. Tādēļ daudzi latvieši izvēlējās vieglāko ceļu – nodot tautiešus, par kuriem bija zināms kaut kas „pretlikumīgs.” Tas ir sāpīgs vēsturisks fakts. Šī ir viena no retajām kultūras reālijām, kas pārklājas ar Turcijas kultūrvidi – Turcijā tikai 2002. gadā tika atcelta cenzūra un nāvessodi, kas nozīmē, ka līdz tam „valstij neērtās” personas tika „nodotas”, līdzīgi kā padomju laikā Latvijā, tādēļ šai zīmei netika sniegts sīkāks skaidrojums, tā ir uzverama arī mūsdienu

sabiedrības kontekstā.

Nu, ko nu smaidi kā siltā govīs karašā iekāpis. (31)

*Neden **ılk ineğın pıslığıne gırmıř gıbi gülıyorsun.***

Tulkojumā izmantota kultūras transkripcijas metode, kas neatklāj kultūras zīmes (eifēmisma) būtību, tādēļ tika sniegts tās īss skaidrojums: „Latvijā, ejot ganos, gani agros un vēsos rītos sildījuši kājas govju izkārnījumos, jo parasti ganos bija jāiet basām kājām un šī bija viena no iespējām, kā saglabāt kājas siltas, tādā veidā arī izvairoties no saaukstēšanās”. Turcijā, kuras lielākajā daļā arī naktīs gaiss atdziest minimāli, šāda tradīcija nav bijusi aktuāla, skaidrojums bija nepieciešams, lai mērķvalodas uztvērējam būtu skaidrs, kādēļ cilvēks, kurš iekāpis izkārnījumos, varētu smaidīt.

(..) katram priekšā 1938. gada žurnāls „Atpūta”. Un tai uz vāka smaidošs prezidents

Kārlis Ulmanis, kurš saņem groziņu ar āboliem no jaunas, skaistas meitenes. (29)

(..) her birinin önünde 1938 yılın “Atpūta” dergisi . O dergisinin kapakta gülümseyen

başbakan Kārlis Ulmanis kime genç ve güzel kız elmalarla dolu sepeti veriyor.

Tulkojumā izmantota kultūras transkripcijas metode, savukārt skaidrojumā iekavās uzrādīts arī tulkotais žurnāla nosaukums: “Žurnāls „Atpūta” (“Dinlenme”) tika pirmoreiz publicēts 1911. gadā, pirms pirmās Latvijas brīvvalsts pasludināšanas, tādēļ tam ir ļoti būtiska nozīme Latvijas vēsturē – tas ir literāri izklaidējošs žurnāls latviešu valodā, kas vēlāk pievēršas arī satīriskam un ironiskam skatam uz tā laika politiku. Žurnālu aizliedz izdot pēc Padomju Savienības okupācijas 1940. gadā, tā redaktoru aizsūta trimdā. Līdzīgs liktenis varēja piemeklēt jebkuru ar žurnālu saistīto personu.”

(..) katram priekšā 1938. gada žurnāls „Atpūta”. Un tai uz vāka smaidošs prezidents

Kārlis Ulmanis, kurš saņem groziņu ar āboliem no jaunas, skaistas meitenes. (29)

(..) her birinin önünde 1938 yılın “Atpūta” dergisi . O dergisinin kapakta gülümseyen

başbakan Kārlis Ulmanis kime genç ve güzel kız elmalarla dolu sepeti veriyor.

Kultūras zīme ir transkribēta turku valodā un skaidrota sekojoši: “Kārlis Ulmanis (1887 – 1942) ir viena no svarīgākajām personām Latvijas vēsturē, kas veica valsts apvērsumu un izveidoja autoritāro režīmu. Ar K. Ulmaņa darbību saistās Latvijas kā valsts aizsākums, reformas, valodas un lauksaimniecības uzplaukums. PSRS laikā Ulmaņa darbības laiks un atmiņas, idejas, kas tika tajā paustas, bija zem aizlieguma zīmes. Ulmanis darbojies paralēli Ataturkam un tiek līdzīgi uztverts lielākajā Latvijas daļā”.

Ellai bija labs miera laiku lineāls, ar ko sadot pa pirkstiem. (26)

*Ella iyi **bartıř zaman birindenkalmuş cetveli** varmış, o ile çok iyi asi parlakları fiske vurabilirmiş.*

Tulkojumam izmantota kultūras transpozīcijas metode. Tiešs tulkojums kultūras zīmei ir “No miera laikiem palicis lineāls”, kas norāda uz tā vecumu, kā arī tika sniegts skaidrojums “Simbols uzsver laiku, kurā lineāls radies un lietots – miera laiku Latvijā, kas saistāms ar patīkamām atmiņām, kā arī atgādina par skolas dzīvi tajos laikos, kad lineāls bija arī soda instruments – ar to tika sists par nepaklausību un pārkāpumiem”, lai lasītājs var izprast arī kultūras zīmes emocionālo nokrāsu.

*Nākamajā dienā viņam bija jāparakstās zem Ellas sagatavota papīra, kas bija rakstīts viņa vārdā kā atzīšanās, ka viņš viņu nosaucis par mauku. Francis **parakstījās ar pseidonīmu Puškins.**(30)*

*Sonraki günde Fransis Ellanın hazırlanmış kağıt imzalamıydı, nerede Fransisin adından itiraf varmış, ki o şöyle di ki Ellayı fahişedir. Fransis **Puşkin takma adlı imzaladı.** Tā kā Turcijā līdz Ataturka valodas un izglītības reformai bijis liels analfabētu skaits, kas nepratis lasīt, kultūras zīme tika paskaidrota: “Iepriekšējā latviešu paaudze uzauga, lasot krievu literatūru, kas ir slavēta ar savu dzejnieku Puškinu, viņa paraksta kopēšana ir sava veida ironija. Puškina darbi bija vieni no svarīgākajiem literatūrā, daudzi no tiem bija jāzina no galvas”. Tulkojumam izmantota kultūras transpozīcijas metode. Pats vārds “Puškins” arī ir tulkots ar kultūras transpozīcijas metodi, nevis kā citviet – ar transkripcijas metodi, t.i., uzvārds atveidots turku rakstībā, jo šobrīd, meklējot šo vārdu, piemēram, internetā, uzrādās gan autora biogrāfija, gan daži turku valodā tulkotie darbi, tādēļ tas ir atpazīstamāks variants turku valodas uztvērējiem.*

*Viņas pirmo boršču viņš atvēma, jo bija **pieradis pārtikt no mizām un sasalušiem kartupeļiem.**(31)*

*Olga'nin ilk “borşç” Fransis kusmuştı, çünkü **bitki cilt ve dondurulmuş patates ile hayata kalmak alışkınlıktı.***

Tulkojumam izmantota kultūras transpozīcijas metode. Kultūras zīme raksturo apstākļus deportācijas laikā, tādēļ tā tika skaidrota, lai neradītu iespaidu, ka šādi apstākļi ir pierasti vai pieņemami: „No Latvijas uz Sibīriju deportētajiem lielākoties nebija pilnīgi nekādu iztikas līdzekļu, sals un bads ir ļoti raksturīgi vārdi, kas norāda uz apstākļiem, dzīvojot deportācijā.”

4.2.2. Sociālo reāliju kultūras zīmes

Stāstā ir 4 sociālo reāliju kultūras zīmes, kas palīdz uzburt sadzīvisko noskaņu, norāda uz tradīcijām mājas iekārtošanā, saimniecības rituāliem, kuri latviešu lasītājam ir

skaidri, bet cittautiešiem var šķist neizprotami.

Podiņu krāsns. (25)

Bir fayans fırın.

Tulkojumā izmantota kultūras transplantācijas metode. Šīs kultūras zīmes tulkojums un tā izpratne turku kultūras kontekstā ir gandrīz identiska latviešu kultūras kontekstam, kurā podiņu krāsns, kas “ienākusi” no vācu tradīcijām, bija un ir turīguma simbols, ko varēja atļauties nedaudzi. Arī vizuālā un funkcionālā ziņā “podīņu krāsns” ir tas pats, kas *fayans fırın*, tādēļ šis elements netika sīkāk skaidrots.

Mūrītis, uz kura viņa žāvē pupas, tējiņas, sēnes.

Üstünde fasulye, bitki çayları, mantarlar kuruttuğu bir şömine

Turku kultūrā kopumā ir bijusi tradīcija žāvēt augļus un tējas, bet mūsdienās tā ir saglabājusies tikai lauksaimnieku vidū, lielākajai daļai cilvēku šī tradīcija ir sveša. Turklāt arī sēņošanas un sēņu žāvēšanas tradīcija Turcijā ir sveša, tādēļ kultūras zīme tika paskaidrota: “Latvijā rudenī, lauku apgabalos, cilvēki vāc lauku labumus ziemas periodam, kas norāda uz latviešu tautas vispārīgo tuvību ar dabu, tās procesu zināšanu, ārstniecības augu pārzināšanu un priekšroku tiem salīdzinājumā ar tirdzniecības centros pieejamajiem produktiem. Produktu žāvēšana parasti notiek virs krāsns”.

*Ella starp amariļļiem gatavo Francim brokastis. Mannā putra ar **zapsactiņu**, ola, siļķes gabaliņš. (28)*

*Ella zambaları arasında Fransis'e kahvaltı yapıyor. Kurdet helvası lapası **reçel gözecik** ile, yumurta , ringa balığın tanesi.*

Turcijā “zapte” ir pat vēl plašāk pārtikā lietots produkts, it sevišķi brokastīs ar baltmaizi, tomēr tai nav tik simboliska nozīme kā latviešu valodā, tādēļ zīme tika skaidrota: „Latvijā „zapte” ir paštaisīts produkts, kura klātbūtne ēdienā norāda un rūpēm, vēlmi citu dzīvi padarīt saldāku.”

*(..) no koka **greba kocīšus** un karotes, taisīja beņķīšus, salaboja veco radio (..) (30)*

*(..) **ahşap kabuğu sepetleri** ve kaşıkları yaptı, bankları yapmış, eski radyoya ve herhangi ayakkabıya tamir etmiş (..)*

Precīzs tulkojums būtu „kastes, taisītas no koka mizām,” kas principā paskaidro vārdu *ķocīši*, bet turku kultūrvidē pamatā ir sveša tradīcija veidot priekšmetus mājsaimniecībaipašu rokām, parasti mājsaimniecības koncentrējas uz viena veida izstrādājumu izveidi un to pārdošanu/ iemaiņu pret citiem vajadzīgiem priekšmetiem, tādēļ tika sniegts īss zīmes skaidrojums “Šādas kastes ir raksturīgs priekšmets lauksaimnieku mājās Latvijā, tās ir paštaisītas un atspoguļo latviešu tautas čaklumu, kas ir viena no

svarīgākajām īpašībām latviešu vidū. Mājsaimniecībās gandrīz visi nepieciešamie priekšmeti tiek gatavoti pašu rokām, ja to izveidei nav nepieciešams specifisks inventārs”

4.1.3. Pasaules uztveres kultūras simboli

Stāstā ir 3 pasaules uztveres kultūras simboli, kas principā atklāj latviešu attieksmi pret dzīvi gan tagad, gan arī agrākajos laikos. Bez šī kultūras konteksta šie lingvistiskie elementi nav uztverami.

Vasarā, kad Ella iet garām amariļļu podiem, viņa tos apčamda un apmierināta saka: -

Gaudinaties, gaudinaties ... (28)

*Yazın Ella sulama kabiyle zambağularla geçip okşayıp tatmin edici ile diyor : - **Sertleştir, sertleştir...***

Turku valodas tulkojums ietver sevī domu par “kļūšanu stiprākam, norūdīšanos”, kas ir tuvākais iespējamais ekvivalents, tomēr ir sniegts skaidrojums, lai mērķvalodas uztvērējs saprastu, ka šis, pirmkārt, ir simbols, otrkārt, latviešu mentalitātes daļa: „Kultūras simbols ietver sevī daļu latviešu mentalitātes, kas iestājas par atturību visās dzīves jomās, kura padara cilvēku garīgi un fiziski spēcīgāku”.

Dievu viņa, kristīta katoliete būdama, bija aizliegusi un iemācījusies rakstītu ar mazo burtu (..) (29)

Ella, hrištiyanlaştırmıştı katolik, ilahı yasaklaydı ve onun adı küçük harfla yazmak öğrenmiş(..)

Tā kā lielākā daļa latviešu ir ticīgi un gandrīz 2/3 no tiem ir katoļi, reliģiskā pārliecība tiek augstu vērtēta visās ģimenēs, turklāt daudzi saglabāja ticību arī PSRS laikā, kad tas bija aizliegts. Skaidrojums: “Padomju laikā bija aizliegta kristietiskā mācība un baznīca. Vārds „Dievs” kristietībā vienmēr tiek rakstīts ar lielo burtu, rakstīt ar mazo ir grēks, tāpat kā Allāha vārdu islāmā”.

Tikai smags darbs savas valsts labā izaudzinās viņus par kārtīgiem cilvēkiem.(28)

Sadece zor iş onun vatan için onlardan adamı olunmayı yapabilir.

Tulkojums tika veikts, izmantojot gan kultūras transpozīcijas, gan kultūras transplantācijas metodi. Šajā kultūrspecifiskajā elementā sarežģītākais elements bija vārds “kārtīgs”, kas turku valodas tulkojumā izpaužas kā frazeoloģisms (kultūras transplantācijas metode), kas tiešā tulkojumā nozīmē “kļūt par vīrieti”, t.i. kļūt par atbildīgu sabiedrības locekli, kas tomēr līdz galam neatklāj elementa ideju, tādēļ tam tika sniegts skaidrojums: “Pasaules uzskats par smagu darbu kā tikumu savienojumā ar PSRS laika domāšanu par kolektīvo

darbu valsts labā veido pamatu dzīves redzējumam – “kārtīgs cilvēks” šajā kontekstā nozīmē vidusmēra klases pārstāvi, kas ir lojāls varai un mietpilsonisks – Allaha cilvēks (Allah insanı yarattı)”.

Kultūras zīmes un simboli darbā rada noskaņu, emocionālo un asociatīvo gaisotni. Stāsta tulkojumā tika doti skaidrojumi ne tikai mentālajām kultūras zīmēm, sociālo reāliju un pasaules uzskata simboliem, bez kuru izpratnes nevar iedziļināties varoņu raksturos, veiktajās izvēlēs un darbā tēlotajos notikumos, bet arī vēsturiskajām kultūras zīmēm, kas ļauj vismaz nedaudz iezīmēt latviešu kultūrtelpas atšķirības. Pēc iespējas vairāk elementu skaidrojumā tika iesaistīta “salīdzināšana”, kas, līdzīgi kultūras transplantācijas metodei, ļauj mērķvalodas lietotājiem asociatīvi savīt oriģinālvalodas kultūras un vēsturisko kontekstu ar notikumiem savā kultūrvidē.

Kā jau minēts, kopš 2003. gada latviešu autori nav tulkoti uz turku valodu, tādēļ komentāri, kas skaidro kultūras zīmes un simbolus, ir gan faktoloģiski, gan nedaudz subjektīvi, iezīmējot paša tulkotāja latviskās identitātes izjūtu. Tos var izvietot teksta beigās, tādējādi netraucējot lasītājam kopējo teksta uztveri. Taču tiem varētu būt arī izglītojošs raksturs, īpaši ja runa ir par to, ka tekstu izmanto, piemēram, valodu vai tulka specialitātes, antropoloģijas studenti, speciālisti. Tādā veidā skaidrojumi daļēji pilda arī literatūrkritisko funkciju, jo arī dzimtās valodas lasītājam, īpaši jaunākās paaudzes, kas nav piedzīvojis padomju vai vēl senāku Latvijas vēsturi, kultūrzīmju skaidrojums var rosināt citas asociācijas, padziļināti uztvert stāsta varoņu raksturus, ideju. Kultūras zīmju un simbolu tulkošanā visbiežāk tika izmantota kultūras transpozīcijas metode, kultūras transpozīcijas un transkripcijas metožu sintēze un transkripcijas metode. Izmantojot kultūras transpozīcijas metodi, visretāk bija jāsniedz skaidrojumi kultūras zīmei / simbolam ārpus teksta, savukārt izmantojot transkripcijas un kultūras transpozīcijas metožu sintēzi vai tikai transkripcijas metodi, skaidrojumi bija nepieciešami.

NOBEIGUMS

Bakalaura darbā tika izvirzīt hipotēze – ja tulkojumā tiek sintezētas kultūras transkripcijas, kultūras transplantācijas un kultūras transpozīcijas tehnikas, tulkojot frazeoloģismus, kultūras zīmes un simbolus, tas paver plašākas iespējas mērķvalodas lietotājam izprast oriģinālvalodas un kultūras pamatvērtības. Hipotēze pētījuma iztrādes gaitā apstiprinājās. Protams, labākais tulkošanas variants kultūrspecifiskajiem elementiem (frazeoloģismiem, kultūras zīmēm un simboliem) ir kultūras transplantācija, kas nozīmē kultūrspecifiskā elementa pārvešanu mērķvalodā, saglabājot tā oriģinālvalodas ideju un emocionālo nozīmi, izmantojot mērķkultūrā esošās reālijas. Šo tulkošanas variantu visvairāk izdevās pielietot, tulkojot frazeoloģismus, jo, kā jau tika secināts darba trešajā nodaļā, frazeoloģija samērā cieši pārklājas pat kultūrās ar lielu kultūras distanci. Gadījumos, kad nebija iespējams atrast tiešu ekvivalentu mērķvalodā, tika sintezētas kultūras transkripcijas, kultūras transplantācijas un transpozīcijas metodes, kas ļāva izveidot mērķvalodā uztveramu ideomātisku lingvistisko elementu, kurā tiek saglabāta gan oriģinālteksta ideja, gan iezīmēta asociatīvā līnija uz mērķkultūras reālijām.

Tulkojot kultūras zīmes un simbolus, pamatā tika izmantotas kultūras transkripcijas un transpozīcijas metodes, jo šiem elementiem pārsvarā nav mērķvalodā. Latviešu identitāti un vēsturiskos notikumus skaidrojošās kultūras zīmes un simboli tika skaidroti ārpus teksta komentāros, kur tika pielietots arī kultūras transplantācijas elements – tika skaidrots notikums latviešu kultūras kontekstā un dots piemērs uz līdzīgām situācijām, vērtībām turku valodas un kultūras kontekstā, lai lasītājam būtu vieglāk uztvert zīmes vai simbola emocionālo nokrāsu.

Latviešu literatūras tulkojumu turku valodā maz gan lielās kultūru distances dēļ, gan arī tāpēc, ka ir maz kvalificētu abu valodu tulkošanas speciālistu. Šo situāciju noteikti var uzlabot, veidojot turku valodas un kultūras studiju programmas, kurās lielāks akcents tiktu likts tieši uz iespēju ilgu laiku uzturēties mērķkultūrā (Turcijā vai Latvijā), kur nebūtu iespējama komunikācija citās valodās, lai varētu pēc iespējas efektīvāk attīstīt valodu un izprast tās struktūru, kas turku valodas gadījumā ir ļoti sarežģīti. Šīs sfērās attīstība pavērtu iespējas ne tikai valodniecībai un tulkošanai, bet arī uzņēmējdarbības un abu valstu politiskās sadarbības uzlabošanai.

Savukārt, ja rastos iespēja tulkot latviešu literāros tekstus turku valodā, tad viens no pateicīgākajiem žanriem ir tieši stāsts, jo tā sižetiskums ļauj padarīt saprotamākas arī citā kultūrā svešādo domāšanas un pasaulskatījuma veidu. Iespējams, latviešu prozaiķu stāstu

izlase, kurā iekļauts arī N. Ikstenas stāsts, “Mēs. XX gadsimts” (2011) varētu būt viena no tām grāmatām, ko der tulkot citās valodās, arī turku. Vēsturiskais, emocionālais un stilistiski daudzveidīgais Latvijas likteņu interpretējums var sagatavot lasītāju arī ne kultūrvēsturiskām tēmām un savukārt stilistiskā daudzveidība atrast sev tuvāko, pieņemamāko rakstīšanas un domas izteiksmes veidu.

KOPSAVILKUMS

Bakalaura darbā „Noras Ikstenas stāstā „Amariļļi” izmantoto frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu tulkošanas problemātika turku valodā” izvirzītā hipotēze – ja tulkojumā tiek sintezētas kultūras transkripcijas, kultūras transplantācijas un kultūras transpozīcijas tehnikas, tulkojot frazeoloģismus, kultūras zīmes un simbolus, tas paver plašākas iespējas mērķvalodas lietotājam izprast oriģinālvalodas un kultūras pamatvērtības – darba izstrādes laikā apstiprinājās un radās šādi secinājumi:

1. Frazeoloģismu pētniecībā vēl aizvien pastāv daudz domstarpību to lietojuma, definēšanas un tulkošanas jautājumos. Darbā tika izmantota krievu zinātnieka A.V. Kuņina frazeoloģisma definīcija un pētnieku A. Baranova un D. Dobrovoļska izstrādātā frazeoloģismu grupēšanas un analīzes teorija.
2. Lai gan pastāv vairākas tulkošanas metodes un tehnikas, kultūrspecifisko elementu (frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu) tulkošanai piemērotākās metodes ir kultūras transplantācija, kultūras transpozīcija un transkripcija.
3. Teksta tulkojums uz turku valodu ir liels izaicinājums, jo turku kultūra kopumā ir pilnīgs pretstats latviešu kultūrai – gan reliģijas, gan ģimenes modeļa un vērtību, gan vēsturiskās attīstības un izglītības sistēmas ziņā.
4. Ideālā variantā autoriem būtu jātulko savi darbi citās valodās, lai spētu saglabāt pilnīgu savas ieceres atspoguļojumu mērķvalodā, tomēr, tā kā pamatā šos darbus tulko citi, tad tieši šī samēra atrašana, cik daudz tulkotājs var „likt no sevis” un cik daudz ievērot tulkojamā teksta specifiku, ir radošais tulkojuma moments.
5. Pēc frazeoloģismu tulkojuma un tulkojuma analīzes var secināt, ka ir iespējams atrast gan tuvas frazeoloģismu ekvivalentus, gan pilnīgi ekvivalentas frazeoloģiskās vienības, kas nozīmē arī lielāku dinamisko ekvivalenci visa tekstā.
6. Turku valodas frazeoloģismi atšķirībā no latviešu valodas tekstiem visretāk pēc uzbūves atbilst idiomās definīcijai, biežāk tie ir kolokācijas vai sakāmvārdi.
7. Ir arī gadījumi, kad ekvivalentu mērķvalodā nav iespējams atrast, tomēr, tulkojot latviešu frazeoloģismus turku valodā un veicot modifikācijas frazeoloģismus, līdzīgi autora modifikācijām veidojot tekstu, ir iespējams radīt N. Ikstenas tekstā iecerētās idejas atklāsmi, raisīt nepieciešamās asociācijas. Pamatā šīs modifikācijas ir leksiskās modifikācijas idiomā, un gramatiskās transformācijas, kas ļauj, variējot ar mērķvalodas vārdu krājumu, atklāt oriģinālvalodā pausto ideju.
8. Kultūras zīmju un simbolu tulkošanā visbiežāk tika izmantota kultūras

transpozīcijas metode, kultūras transpozīcijas un transkripcijas metožu sintēze un transkripcijas metode.

9. Izmantojot kultūras transpozīcijas metodi, visretāk bija jāsniedz skaidrojumi kultūras zīmei / simbolam ārpus teksta, savukārt izmantojot transkripcijas un kultūras transpozīcijas metožu sintēzi vai tikai transkripcijas metodi, skaidrojumi bija nepieciešami.
10. Kultūras zīmes un simboli darbā rada noskaņu, emocionālo un asociatīvo gaisotni. Stāsta tulkojumā tika doti skaidrojumi ne tikai mentālajām, sociālo reāliju kultūras zīmēm un pasaules uzskata simboliem, bez kuru izpratnes nevar iedziļināties varoņu raksturos, veiktajās izvēlēs un darbā tēlotajos notikumos, bet arī vēsturiskajām kultūras zīmēm, kas ļauj vismaz nedaudz iezīmēt latviešu kultūrtelpas atšķirības. Tos var izvietot teksta beigās, tādējādi netraucējot lasītājam kopējo teksta uztveri. Taču tiem varētu būt arī izglītojošs raksturs, īpaši, ja runa ir par to, ka tekstu izmanto, piemēram, valodu vai tulka specialitātes, antropoloģijas studenti, speciālisti. Tādā veidā skaidrojumi daļēji pilda arī literatūrkritisko funkciju, jo arī dzimtās valodas lasītājam, īpaši jaunākās paaudzes, kas nav piedzīvojis padomju vai vēl senāku Latvijas vēsturi, kultūrzīmju skaidrojums var rosināt citas asociācijas, padziļināti uztvert stāsta varoņu raksturus, ideju.
11. Tulkojamo valodas vienību (frazoloģismu, kultūras zīmes, simboli) skaidrojumā, ja tas ir nepieciešams, pēc iespējas vairāk ir jāiesaista salīdzinošie skaidrojumi (līdzīgi kultūras transplantācijas metodei), kas ļauj mērķvalodas lietotājiem asociatīvi savīt oriģinālvalodas kultūras un vēsturisko kontekstu ar notikumiem savā kultūrvidē.
12. Tulkošanas metožu sintēze, ļauj vieglāk izveidot mērķvalodā izprotamu tulkojumu, jo tā apvieno autora idejas saglabāšanu un tās pēc iespējas precīzāku pārnese, izmantojot mērķvalodas un kultūras reālijas.

ABSTRACT

The title of the BA paper is “Phraseologisms, Cultural Signs and Symbols Translation Issues in Translation of Story “Amaryllises” by Nora Ikstena to Turkish.” The paper is devoted to research of most suitable translation methods of phraseologisms, cultural signs and symbols, that are cultural code carrying units in the text. The aim of the study is to analyse phraseologisms, cultural signs and symbols in the original text and translation by studying and revealing differences between Turkish and Latvian cultures and languages and by researching methodology of translation and exploring the term “untranslatability”. The main objectives include studying theoretical literature that concerns translation methodology, phraseology, understanding of cultural signs and symbols; exploring and emphasizing the differences between Turkish and Latvian cultures; offering a translation of story “Amaryllises” by N. Ikstena in Turkish; analysing the process and methods of translation used in research.

The paper consists of four introduction, four chapters and subdivisions, conclusion, summary and appendixes. The first chapter deals with questions, concerning translations methods, translation equivalence and translations degree. The second chapter contains information about reasons of bog cultural distance between Latvia and Turkey. The third chapter is devoted to theoretical aspects and analysis of translation of phraseologisms. The fourth chapter reveals the idea of cultural sign and symbol, shows the analysis of cultural signs and symbols in translations of the story “Amaryllises” by Nora Ikstena. Appendixes contain the translation of story “Amaryllises” by N. Ikstena into the Turkish language and table of basic forms of the phraseologisms found in story “Amaryllises”.

Translation methods, the translation equivalence concept and the understanding of the term “untranslatability” were explored in this work, and the most suitable methods for translation of culture-specific elements were chosen – the method of culture transplantation, culture transposition and transcription. As a result of study of translation theories it was identified that there are different criteria for determining the quality of the translation, the most important of which is the translation equivalence, which also has several standards. The main focus in the work was put on the revealance of the text idea and the transparency of phraseologisms, cultural signs and symbols.

After the analysis of issues concerning the translation of phraseologisms, it was concluded that, although the Latvian and Turkish cultures are very distant, it is possible to

find phraseological equivalents and completely equivalent metaphorical units in the Turkish language, which means a greater dynamic equivalence the whole text. Of course there were also cases where the equivalent in the target language could not be found, however, translating Latvian idioms into the Turkish language using the culture transposition method and slightly transforming the words that carry the main idea of the whole phraseologism made it possible to create new idiomatical construction and keep the idea of the Latvian phraseologisms in the target language.

Cultural signs and symbols create the mood, emotional and associative atmosphere of the story. Mainly translations were complemented by explanations given to mental cultural signs, social realities and worldview symbols, without understanding which the reader cannot fully understand the idea of the text.

The hypothesis of the work has approved – if translation methods (culture transposition, culture transplantation and transposition) are synthesized, it gives more opportunities to the translator to “recreate” the text in target language maintaining higher dynamic equivalence.

ÖZET

Lisans kağıt teması “Anlatım biçimi, kültürel işaretler ve semboller tercüme sorunsallar N Ikstena'nın öykünün “Zambaklar” türkçeye tercümede”`dir. Anlatım biçimi, kültürel simgeler ve semboller dilin; günlük hayatta ve edebi metinlerde kullanılan, konuşan/yazanın düşüncelerini daha açık, daha duygusal bir biçimde ifade etmesine yardımcı olan ve okuyucuyu hikayenin içine sürüklemeye yarayan parçalarıdır.

Lisans bitirme tez konusunun N. Ikstena hikaye deyimleri, kültürel simgeleri ve sembollerine göre seçimi ve bunların ingilizceye çevirileri iki dönem raporunda incelenmiştir. "Amaryllises" (“Zambaklar”) (2004) hikayesini de içeren “Hayat hikayeleri” hikaye kitabının ingilizce bir çevirisi; çeviri kalitesi, özellikle phraseologisms, kültürel simge ve semboller açısından incelenmiştir. Letonya-Türkiye kültürlerarası iletişim programı çalışmaları sırasında iki dil arasında ne kadar az çeviri olduğunu görmek, Türk okuyucuların Letonya'nın kültürel gelenekleri ve kimliğini N. Ikstena düzyazısı aracılığıyla nasıl algılayacağını görme isteği uyandırdı.

Bu çalışmada çeviri yöntemleri, çeviri denklik kavramı ve “untranslatability” teriminin anlaşılması araştırıldı ve kültür-özümlü elemansin çevirisi için en uygun yöntemler seçildi – kültür nakli, kültür transpozisyonu ve transkripsiyon yöntemleri. Tabii ki “çeviri kalitesi” denen şey göreceli bir kavramdır çünkü çevirinin kalitesini belirlemek için kullanılan, en önemlisi çeviri denkliği olan farklı kriterler vardır. Çeviri denkliği de kendi içinde çeşitli standartlar barındırır. Bu çalışmanın asıl vurgusu, metin fikri ve anlatım biçimleri, kültürel simge ve şekillerin şeffaflığı arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıydı.

Anlatım biçimlerin çeviri analizinden sonra, Letonya ve Türkiye kültürlerinin birbirine çok uzak ve bir dilden diğerine çevirilebilirliğinin oldukça düşük olmasına rağmen, Anlatım biçimin denklerini ve bütün metne daha büyük dinamik denklik anlamına gelen, tamamen mecazi eşdeğer birimlerin bulunmasının mümkün olduğu sonucuna varıldı. Ayrıca ilginçtir ki, Türk deyimleri genellikle deyim tanımıyla örtüşmezler – sıklıkla they are sıralama ya da atasözüdür. Tabii ki hedef dilde denginin bulunamadığı durumlar da vardı, buna rağmen Letonya dili deyimlerinin anlatım biçiminin ana fikrini taşıyan kültür transpozisyonu metodu ve kelimelerin kısmen değişime uğratarak Türkçe'ye çevrilmesi yeni deyimsel yapının yaratılması ve hedef dildeki anlatım biçiminin korunmasını mümkün kıldı.

Kültürel simge ve semboller hikayenin havasını, duygusal ve sürükleyici atmosferini yaratır. Temel olarak çeviriler, okuyucu metnin fikrini ve duygusal çizgisini

tam olarak anlayamadan, ruhsal kültürel işaretler, sosyal gerçeklikler ve dünya görüşü sembolse verilen açıklamalarla tamamlanır.

Çalışmanın hipotezi, çeviri yöntemleri birleştirildiğinde okuyucunun orijinal dili ve kültür değerlerini anlamasına daha fazla fırsat verdiğini tasvip etmiştir.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Avoti :

1. Ikstena, N. Dzīves stāsti, Rīga: Atēna, 2004, 114 lpp.

Literatūra:

1. Abesadze, D. Religious systems and the secular-religious cleavage: Turkey and Western Europe compared. *Social and Behavioral Sciences* 120. 2014, 190–196 p.
2. Andersons, E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma, 1967, 186 lpp.
3. Bassnett, S. *Translations studies*. Routledge; 3 edition, 2002, 192 lpp.
4. Benmez, S., Brown., C.H. *Redhouse sözlüğü Türkçe-İngilizce, İstanbul: Matabaacılık ve Yayıncılık A.Ş.* 2011, 1001 lpp.
5. Bērks, P. *Kultūru hibriditāte*; no angļu valodas tulkojis Pauls Daija. Rīga: Mansards, 2013, 145 lpp.
6. Cirlot, J. E. *A Dictionary of Symbols*. Courier Dover Publications, 1971, 419 lpp.
7. Deiviss, N. *Eiropas vēsture*. Rīga: Jumava, 2009, 1380 lpp
8. Dirilen-Gumus, O. Differencesin System Justification with Respect to Gender, Political Conservatism, Socio-Economic Status and Religious Fundamentalism. *Social and Behavioral Sciences* 30, 2011, 2607–2611 p.
9. From Social to Genetic Structures in Central Asia. *Current Biology* 17, 43–48, Tiešsaiste:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S096098220602433X/pdf?md5=c98cbda17058465adc4785f70b1f9ffb&pid=1-s2.0-S096098220602433X-main.pdf>
10. Gokar, B., Secor, A. Post-secular geographies and the problem of pluralism: Religion and everyday life in Istanbul. *Political Geography* 46, 2015, 21–30.
11. Hofstede, G. *Dimensions of Natural Culture*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>
12. Hofste, G. *Latvia in comparison with Turkey*. Tiešsaiste: <http://geert-hofstede.com/latvia.html>
13. Jakoba, I., Paula, L. Latviskā identitāte latviešu skatījumā. Tiešsaiste: <http://llufb.llu.lv/Raksti/SZF-raksti-2011/SZF-rakstu-krajums-2011-153-157.pdf>
14. Joseph, J. E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 2004, 268 p.
15. Kalkan, A. *A thesis on some of the regional dialects of Turkey*. Tiešsaiste: <http://www.turkishlanguage.co.uk/canal4.htm>

16. Latvijas Literatūras centrs. *Nora Ikstena*.(2013). Tiešsaiste:
<http://www.literature.lv/lv/dbase/autors.php?id=37>
17. Laua, A. *Latviešu valodas frazeoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 80 lpp.
18. Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*, 2 sēj; 1. sēj. A-M: Rīga, Avots, 1997, 783 lpp.; 2.sēj. N-Ž: Rīga: Avots, 1997, 682 lpp.
19. Lederer, M. *The Interpretive Model*, HACHETE LIVRE, 2003, 219 p.
20. Mouls, Dž. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*; no angļu valodas tulkojusi Renāte Punka. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2003, 303 lpp.
21. Naciscione, A. *Phraseological units in discourse*. Riga: Latvian Academy of Culture: 2001, 283 p.
22. Naciscione, A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010, 292 p.
23. Newmark, P. *A Textbook Of Translation*, Prentice HaH International vUIO Ltd., 1988, 292 p.
24. Öngen, D. E. Vocational identity status among Turkish youth: Relationships between perfectionisms and decision making style. *Social and Behavioral Sciences* 116. Antalya: Akdeniz University, 2014, 472–476 p.
25. Ordudari M., Translation procedures, strategies and methods. *Translation Journal*, 3, volume 11, (2007), Tiešsaiste: <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm>
26. OSMANLI TARİHİNE GİRİŞ, *Türklerin Anavatanı ve Göçleri*. Tiešsaiste: <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=323>
27. *Pillars of Islam*. Tiešsaiste: <http://www.islamicnet.com/islam-quran.htm>
28. Robinson, D. *Who Translates: Translator Subjectivities Beyond Reason*. New York: State University of New York Press, 2001, 50 p.
29. Shuttleworth, M., Cowie M. *Dictionary of Translation Studies*, Routledge, 2014, 32–37 p.
30. Sīlis, J. Tulkojamības problēma netulkojamās tekstos. *Linguistica Lettica X*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2002, 103–155. lpp.
31. Shakernia, S. Study of Nida`s (formal and dynamic equivalence) and Newmark`s (semantic and communicative translation) translating theories on two short stories. *Merit Research Journal of Education and Review*, Vol. 2(1) pp. 001-007, (2013)
Tiešsaiste:

- <http://www.meritresearchjournals.org/er/content/2014/January/Shabnam.pdf>
32. Šmits, P. *Latviešu mitoloģija*. Otrās pārstrādātais izdevums. Rīga: Valtera un Rapa, 1926, 151 lpp.
 33. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290-1500*. Rīga: Daugava 1997, 478 lpp.
 34. Šuplinska, I. Kultūras zīmes funkcijas postmodernā tekstā // Apanavičius, R. (ed.) *Humanities in New Europe*, 1. Kaunas: Vytauto Dižiojo universitetas, 2006, 39–55 p.
 35. *Translation strategies I: methods and procedures*, SIS English, Week 5, Aalborg University <http://www.hum.aau.dk/~kim/BoT10/bot5.pdf>
 36. *The Oxford English Dictionary* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.03.2014.]. Pieejams: <http://www.oxforddictionaries.com/words/the-oxford-english-dictionary>
 37. Turkic languages. *Enciclopedia Britannica*. Tiešsaiste: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/609955/Turkic-languages/80004/Language-contacts>
 38. Veisbergs, A. *Borrowed phraseology in Latvian (17th-21st century)*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2012, 188 lpp.
 39. Vilkonsons, F., Salazars, B. *Islāms*. Enciklopēdija. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002.
 40. Wierzbicka, A. *Understanding Cultures Through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press, 1997, 320 p.
 41. *Zahat*. Tiešsaiste: <http://www.islamicnet.com/zakat.htm>
 42. *Yabancı Dilim Türkçe 5*. Dilmer Yayınları; 2nd edition, 2013, 378 p.
 43. Yüksel, A., Yılmaz, M. L. *İngilizce - Türkçe Arapça sözlük (Atasözleri ve Deyimler)*. Ankara: Birleşik, 1993, 96 p.
 44. Гимбутас, М. *Балты, люди янтарного моря*. Tiešsaiste: <http://anomalija.narod.ru/CentrBalty/12.htm>
 45. Кунин, А. В. *Курс фразеологии современного английского языка*. Москва: Высшая школа, 1996, 381 с.
 46. Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т., *Наука о переводе (история и теория с древнейших времен)*. Москва: Флинта; МПСИ, 2006, 416 с.
 47. Маслова, В. А. *Лингвокультурология*. Москва: Academia, 2004, 208 с.

PIELIKUMI

ZAMBAKLAR

Yakında Ella dönerek çıkan merdivenle yapamayacak. Aslında Francis için aşağıda bir yer ayarlaya-bilirdi, küçük mutfakta. Orası pek *el altında* – su, çöp kutu, ütü masası. Bir *fayans fırın*. Üstünde *fasulye, bitki çayları, mantarlar kuruttuğu bir şömine*¹. İhtiyacı olan herşey elinin altında - su, çöp kovaları, bir ütü masası. Orada sohbet eder, ikisinin emekli aylıklarını getiren postacı ile ve bazen de hali vakti iyi olanlara taze süt götüren komşu uğrar, eski Erenpreis bisikleti ile.

Ella'nın ve Fransis'in evini de muhteşem. İlk kez buraya gelince, onlar en büyük evi komşuluk ilişkilerinde istemişler. O zamanda para onlar için yeterliymiş.. Onlar kazanmış, dimiş, ürünlerini toplamış, satmış, satmış, kazanmış, dimiş, ürünlerini toplamışlar... Böylece tertipli toplam kazanabilirdiler. O gibi çılgınlıkta çocuklar kaybolmuş birer birer, hem de torun-lar.

Ella'nın kendini için göre, Ella tam hayat çok adil yaşamış ve çok fazla çalışmıştı. Fransis'in görüşleri Ella'nın görüşleriyle aynı, ya da Fransis onun düşünceleri kendine tutuyor . Ama neden bunların hepsi kaçmıkaybolmuşu?

Onların damadı grafik sanatçıydı, onun elleri patates ve saman toplama sonra o kadar üpermişti, ki o düz satırı çizemeyebilirmişti, o ilk oraya gitmek vazgeçti. Ellaya göre, o saf korkalıktı. Kağıt çizgi çizgi boyacı. Gelinin mesleği hakkında daha iyi sessiz kalmak. Kadın deliklerin doktorü. Ella onu kulübeye yatmayı için emretti, onların evinin yakında uygulama zamanında, çünkü gelini kendiyile tuhaf araçlar getiriyormuştu. Tabii, sonbaharda sabahleri oldukça soğuktu, ama o gelini serleşilmiş, daha güçlü yapılabilmiş. Bir Ella'nın kızıoyuncu olmuştu. Bunu Ella sevmişti - oyunculara hepsi saygı gösteriyormuş, onların yıldönümleri hep harika kutlayılmış - süslenmiş sandalye oturun sahnede, onlara hediyeleri, çiçekler, devlet ödülleri verildi. Kızına kostüm yapımcısı yerel tiyatrodada sunulmadı. Nasıl Ella denedi, haftalarca oyuncular yönetmeni ile neredeyse gıdadan kırılma masada otürmüş, evde yapılan şarapları ve likörleri içerken. Sonunda onun kızına “Beyaz Bim, kara kulak “ adlı hikayeyi okumak izin verildi. Ella neredeyse bütün gösteri gitmişti. *Eşrap omuzların etrfında, çiçekler elininde, ilk sırada otururken*², o gerçek oyuncu anne gibi hissetmişti. Ve ne güzel hikayesiyidi ! *Kalpten gelen ağlabilirdi* bakarken. O Ella'nın gerçek mutluluğun anlamıydı, çünkü başkası zamanda kızı sadece yemek için eve gitmiş ve bağırken ki annesi onun hayatını bozulmuş. *Sanat yoktu, çocuklar da.*

Torunlarıyla sonra da ilişkisi kötüydü. İkinci kızın kızı tam babası gibiydi, söylendi ki o kızı iyi çiziyor. Ella onu *çalışma eğitime*³ almıştı. Neden o kirlitmeye, daha iyice akordeon çalmayı öğrenecek. O güzel şarkısı “Nye slišni v sadu dazhe šorohi, zges zamerlo da utra, yeslyi znalye b vı, kak mnye dorogi, podmoskovniye veçera...”⁴ Beraber çok güzel bu akordeona oynayabilirdi. Kızın kızı büyüncü, bir kere Ella akordeonu ladınlarda buldu, torun gitmiş.

Oğlun kızlarla uğraşması tam imkansızdı. Biri Ella hiç almamadı, o şehirde viyolon-seli öğreniyormuş. Bir daha işe yaramaz kişi ondan olacak. İkisini Ella almış yazın iki hafta boyunca. Aman, dudak bükmeyi seviyorsun! Matematiği öğrenmeye git! Ella iyi **bartış zaman birindenkalmış cetveli**⁵ varmış, o ile çok iyi asi parlakları fiske vurabilirmiş. Eğer o hiç sonucu olmazdı, o zaman ceza basa çıktı - bahçedeki küçük evinde kil zemini yıkamaya, orası kabakları, tohumları ve diğer yararlı şeyi depoluyormuş. Kendin karar verebilirince yaşı ulaşması andan sonra torun hiç gelmiyordun.

O nasıl mümkün oldu. Ella sadece **adam gibi** insanlar yetiştirmek istiyordu. **Adam gibi** insanlar. Fransis yukarıdan ya da öksürüyor, ya da geveliyor. Ella temiz sargı beziyi, negris merhemi alıyor ve zorla spiral merdivene tırmanıyor. Merdiven zarif, dar. Fransis'in el yapımı. Ama o Ella'nin eski, çarpık kemiklere ve acıyan sırt için uygun değil.

Fransis **sultan gibi** yatıyor. Gülüyor.

- Neden gülüyorsun aptal gibi ki ölmezsin, - Ella düşünüyor. Yaşlı işçi gibi zayıflanmış, ama (bu dünyada) kalıyor.

-Yepçhepçhepçhep, - Fransis Ella'ya "Günaydın" yerine diyor.

-Çiş mi yapmak istiyorsun? - Ella bağırır. Onun için Fransis sağır gibi görünüyor.

Ella battaniyeyi düşürüyor, geniş ağızlı şişeyi alıyor ve büzülmüş çüğü içine itiyor. Fransis gülüyor.

-O normal değil - Ella düşünüyor.

Bu kere Fransis şişenin içinde işiyor. Ama sık sık o Ella ile şaka yapıyor. Ella şişeyi yarım saat tuttuktan sonra uzağa gider, o zamanda Fransis neşeli örtünün üstünde işiyor.

O halde Ella ilk önce tedirgin azarlıyor, sonra güçsüz yatağa oturup şikayet ediyor ki Fransis onu **canlıken mezara sürüyor**.

Eğer bilebilirmiş, ilk kim **cennet bahçeleriye gidecek**. Fransis sakinli Ellaya bakıyor. Neden o imparator gibi yatayan ilgilenmeli?

En kötü "büyük fırsat" zamandır. Bazen Ella düz sürgü Fransis altına koyup tam saat oturuyor ve tek-rarlıyor:

-Sıç, sıç, sıç, şçh, şçh, şçh, sıç, şıç, şıç... - bu gibi ilah Ella'nın sabirini sınıyor.

Eğer Ella direnmeyir, şiddetli cezayı endiniyor - hep örtuleri değiştirmek ve Fransisi baştan aşığa/ ayak baş arası yıkamak lazım.

Ella Fransis'i yıkıyor, ayak arasında sargı beziyi koyuyor. Bezi her zaman kullanmaz, ondan zarar verebilir. Sonra Ella Fransis'in ağızı yıkıyor, yastıkları yükseltiyor, saçları tarıyor. Bak sana, prens gibi olmuş.

Ella çişli şişeyi alt katta taşıyor. Lanetli merdiven.

Ella kendinmutfağın kokusunu seviyor. Orada onun tek sığınaktır. Ama bir kez onun kızı ziyaret etmesine zamanda o dedi ki burada çiş ve eski ilaçlarla kokuyor. O yüzden o benim en

sevdiğimi kokusudur, Ella düşünüyor.

Üç eşikte dokuz çiçek potlar var. Her bir tanesinin içinde bir zambağıdır. Ella'nın en sevdiğini çiçekler. Şimdi şubat, hep çiçekleri açıyor. Beyaz kırmızı hendekli, soluk pembe, saf beyaz, parlak kırmızı... Hep azından dört kalın ve sağlam kök üstüne çiçekleri var/geliş.

Zambağıları Ella'ya itaat ediyor, ve bak işte, sonuç. Deli gibi geliyor Ellanın sevinci için.

Zambağı ile dikkatli olmalısın. Ella edebilir, Ella başarılı olur. İlbaharda ilk güneş açıldığı zamanda çiçeği olgunlaşması sonra dışarıya tanışmak lazım ve onları neredeyse çalılarda koymak. Tam olarak güneşte değil, tam olarak gölgede de değil. Sonra çiçekler bütün yaz ihmal edilmiş kalmak lazım. Susuzlukta bırakılmış. Sonbahar yakına ampuller ordu kampı sonra gibi benziyor. O zaman çiçeği içine taşıyorsun ve ve devamlı suluyorsun. Zaten kasımda çiçekler dalyan gibi kılıçları çimlenir ve tomulaklar gelişir.

Yazın Ella sulama kabıyla zambağılarla geçip okşayıp tatmin edici ile diyor : - **Sertleştir, sertleştir...**⁶

Ella zambaları arasında Fransis'e kahvaltı yapıyor. Kurdet helvası lapası **reçel gözecik**⁷ ile, yumurta , ringa balığın tanesi. Fransis **yiyip bitirmeği** seviyor. Ella düşünüyor ki Fransis onu çok fazla sayıflamış. Fransis Siberya o yüzden gitildi, ki Almanlar zamanda Nazi-liderliğindeki ev gardiyanlar/ bekçiler katılmış ve komşunu yaylım ateşe getirmiş. O tüm zamanlarda - cesaretli değildi, Ella düşünüyor. Ella resmi versyonu duşturdu ki Fransis istasyonun gardiyan çalışıp Rusyanın kade-mesını raydan çıkarmıştı. **Yedi Siberya'da harcanmış yıllar**⁸ dolayı Fransis **bastırmayan kişi emekliliği**⁹ alıyor. O yüzden onlar şimdi çocuklardan yardım almdan yaşabilirler.

Ama o yıllarca, Fransis uzaktadığı zamanda/ yokken, Ella bu dünyadaki cehennem ne demek anladı. O yalnız üç çocukları ile kalmıştı. **Ella – milletin ihanetçisinin eşi**¹⁰. Ve Fransis yakınlarına ihanet etmişti. O yüzden Ella'ya göre her şeyi adıldı. Elladan hem resmi güç, hemde kendin/yakın insanları hakkında deri tepti. Güvenlik için Ella **güçe insanların yerine hizmet vermeye karar verdi**. O şikayet yaptı, ortaya çıkardı, ihanet etti. Güç Ella kullandı neredeyse o gerekliydi, ama güç aynı insanlardan oluşmaktadırdı, onlar daha fazla Ella'dan nefret ettiler. Ella'ya göre Ella her şeyi çocuğun geleceğine için yapmıştı.

Sadece zor iş onun vatan için onlardan terbiyeli insanlar yapabilir¹¹. Nasıl acı cekmek ve reddet-mek bilmeli.

Sertleştir, sertleştir.

Eğer komşumuzun tavukları kompost yığınımızda solucanı arıyor, o adil değil, onlar için kendin kompost yığını vardır, orada arayabilirler. O adil değil, bu gibi küçük suçlardan büyük suçları oluyor.

Eğer okul müdürü, kim aile kişi varsa - ğimenes cilvëks büdams, onun evli meslektaşıyla aşık ol-muş o kömünist ahlakini ciddibir ihalive hakkında ilgili makamlarına rapor yapılmalısın.

Eğer kimse takımda bileştirmez, o çok iş yapmalı bireysel özlemeri bastırmaya için.

O zamanın en karbat ki Ella'ya gecede geliyormuş gibiydi. Ella ilçe partisi bürosuna

çağırınmış. Masa etrafına “troyka“ oturuyormuş, her birinin önünde 1938 yılın “*Atpūta*” dergisi². O dergisinin kapakta gülümseyen başbakan *Kārlis Ulmanis*³ kime genç ve güzel kız elmalarla dolu sepeti veriyor. O (kız) kısa ve kıvrıkcık saçlı, siyah elbiseyle, ve çapraz boyunun etrafına ile. Ve o kız Ella'dır.

Her zaman Ella korkudan terleyerek yatağa atlayıp oturdu. Çünkü biliyordu ki o dergisi kapağı gerçektir, sadece hiç kimse onu şimdikiye kadar görmedi.

*Ella, hıristiyanlaştırmıştı katolik, ilahı yasaklaydı ve onun adı küçük harfla yazmak öğrendi*⁴, ama o kabuslara sonra Ella kapalıperdelerle, battaniye altında sadece akılda ancak sessiz dua etti - *o dergisi hep kapağı ile Allah belanı versin.*

Ella tekrar zoru tırmanışı merdiven yukarıya gidiyor. Fransis'in yemeği yatak en yakın masada koyuyor.

-Yemelisin - Ella sesli diyor.

-Brumrumbrumbrum, - Fransis geveliyor.

Ella Fransis'in pijamaya büyük mama önlüğü tutturuyor. Yulaf lapasıyla başlıyor. Haydi, ham, ham dikkat et, sadece kusma. Fransis dikkatli ve isteyerek yiyor. Ara sırada Ella kaşıkla yulaf lapasının parçaları (Fransisin) çeneden, dudaklardan kaldırıyor, bir parça aşağıda domlatmış olursa. Şimdi(ki) yumurta. Çatalla ezdim. Bak, o ringa balığın parçası. Bak, bak, gurme ... Fransis sakince yiyor ve yemeyi yuttuktan sonra hep gülüyor.

Her öğün de çok yavaş geçiyor. Ella Fransis yutma korkuyor. O yüzden (Ella) ona sadece küçük parçaları veriyor, hep yemekten bir püre yaparak. Şubat sona yaklaşıyor, güneş kahvaltı ayıldığı yere parlıyor. Fransis ilkbahara kadar hayatta kalmayacak, Ella düşünüyor. Yaprak güzelleşmeye sonra o vefat edecek. İki ay bile kalmadı.

Haydi, ham, ham hepsini ye .. Bazen Ella yulaf lapasının çanağı Fransis'in yüzüne atmak istiyor. Hem zarar, hem acı dolay. AmaFransis a kadar aptalca çocuk gibi gülüyor, yüzünü kurutulmuş, gözleri yuvarlak, güneş ışıkta seffaf. İnsan gibi değil, daha fazla bazı hayvan gibi. Belki o bir kemircidir, Ella düşünüyor.

Fransis Siberya'dan döndüğünü zamanda Ella hep hakı Fransis'a çıkardı. Fransis sadece çalışmay, yeye ve uymaya izin verilmişti. Ve o minnetar olmalıydı çünkü Ella onu geri almıştı. Fransis görüşsüz olmalıydı. Ama çocuklar onu çok seviyorlardı, çünkü Fransis çok el aşkınlıktı, mesela, takma dişleri yapmayı, mızıkça çalmayı, farklı hilleri kartlar ve kibretlerle gösterebilmiş, kendim değişik ev halkı için yararlışeyleri katılmış, *ahşap kabuğu sepetleri*⁵ ve kaşıkları yaptı, bankları yapmış, eski radyoya ve herhangi ayakkabıya tamir etmiş, o bile yeni ayakkabı yapabiliymiş, odun topuklara çekiçleydi, ve o ne güzeldi...

Ama kısa zaman geçtikten sonra Fransis anladı ki o Ellasız ve Ella Fransissiz hiç bir şeyi yapamaz. Fransis asla bu tanımayı kötü niyetle kullanmadı. Sadece bir kere, Ella sarhoş halinde Fransis'i tekrar bimeyen şeylere için azarlamadı. Fransis masanın üzerine yumruğu dövdu ve dedi

ki Ella fahişedir. Sonraki günde Fransis Ellanın hazırlanmış kağıt imzamalıydı, nerede Fransisin adından itiraf varmış, ki o söyledi ki Ellayı fahişedir. Fransis **Puşkin takma adlı imzaladı**. Sonra Ella onu üç gün boyunca akşam yemeğine çağırmadı.

Ringa **hoşuma gitti**, Fransis düşünüyor. Neden Ella o kadar sesli konuşuyor? Fransis çok iyi duyabilir. Fransis sadece kelimeleri tellafuz etmez. Fransis kurumuş, vefat, o vefat etmek çok istiyor. Keşke oğlu ve torunları bir daha görebilirdi. Nerede kalmışlar onlar? Fransis müdabale etmemedi, Ella hepsini ile uğraştı. Siberya'dan dönmekten sonra Fransis kendim bütünüyle değildi. Aptallık yüzündekekn oraya gitti, görev yüzünden döndü. Fransis Ella'nın yeşil, buruşuk yüzüne bakıyor, ağza bakıyor ki boş lokmayı yutuyor Fransis dolu lokmayı yutarken. Ella güçlü bir kızdı, ona üç çocukları doğurdu. Ama aşk ne demektir Fransis sadece Siberya'da anladı. İyidir ki Ella o hakkında hiç bilmiyor, bilseydiEllanın dorlukudaha tehdit olsaydı.

-Lezetli, lezetli ringa, - Fransis Ella'ya gülüyor. O bir Rustu, onun adı Olga'yıdı. **ölüp ölüp Fransisi dilirdi**. Olga'nin ilk "borşç¹⁶" Fransis kusmuştu, çünkü **bitki cilt ve dondurulmuş patates ile hayata kalmak alışkınlıktı¹⁷**. O ondan hiç bir şeyi istemedi, sadece her şeyi veriyordu. Yemeğini, barınağını, vücüdünü. Onlar çıplak halindeyken ırmakta yüzdular, yabancı çilekler arasında seviştiler, beraber ormana iş yapmak için gittiler, beraber "piragi" fırında pışıldılar. Fransis ona **ellerimden ahşaptan evi inşa etti¹⁸**, orada bu evi gibi hiç kimse görmememişti. Masa, sandalyeler, yuvarlak ayna, komodin, dolap... Çanaklar ve kaşıklar. Bahçesi yetiştirdi. Orada her şey çok iyi aldı yürüdü, şarap yapmak öğrendi.

Zamanda ki Fransis kurtuluşu almış, o her gece rahatsızdı. O tek başına yıldızlar dolu gök altında dolaştı ve ilaha dua etti, eğer ilah o durumlar hakkında Fransisin yerinde karar versiydi.

Noel'de Ella onu üç çocukların fotoğrafı gönderdi. Resmin arkasında her çocuk nasıl olabilirmiş - kâ mâce'dami bir kelime yazmış - "Sevgili babama uzaklıkta."

O zaman Olga'ya söyledi ki Fransis karısına ve çocuklara eve dönüyor, Olga hiç bir şeyi söylemeyen dizlerine - uz çeliem durdu,Fransisin ayakları vakalaydı ve ağladı.

-Neden **ılık ineğin pisliğine girmiş gibi gülüyorsun?**¹⁹ İyi yemişsin. Kaka yapıcaksın? Ella'nın sert sesi sözünü kesiyor. Ella Fransis'in altına sürgüyü koyuyor, kaka yapmaya için özellikle tesbih ediyorboş bulaşığı topluyor ve spiral merdivene aşağıya taşıyor. Neden Fransis bunun gibi bir şeyi yarattı? Önceden tabiki Ella merdiveni seviyordu, ama şimdi aşağı-yukarı tıranmak çok zor.Ella bulaşığı lavaboya koyuyor. Saksın devriye geziyor. Nem kontrolini eder. Ey, benim güzel taçlarım, ne kadar sizleri sertleştindim, ne güzel şimdi çiçeği açıyorsunuz.

Sertleştir, sertleştir.

Ella onun ikinci kızı gerçekten incitmişti. Ayrıldıktan sonra Ellanın kızı düşündün ki onun küçük kızı çıkarma yapabilir. O okul **kantinin ortak tabloya²⁰** gizlice kirdi kızının yemeğe tatmaya için, zehirlemenden korkayan. Ella hemen kızı tırmahaneye getirmişti. Doktor dedi ki o sadece kısaca delilik büyük bir kalbı acısı yüzünden. Anlayış ve sevgisi ile tedavi edebilirmiş. Ancak Ella torunu onunla yaşamağı için aldı. Kızı kendin delilik ile uğraşmalı, çocukken fazla az sertleştirildi.

Tırmahaneden sonra o kız hiç yerinde iş bulmazdı, fazla sakin ve içine kapanık oldu. Sadece o kızı ara sıra onlara ziyaret ediyor, biraz yardım ediyor. Onlar neredeyse sodbet etmiyorlar. Kız daha fazla Fransis'in yatağının yanında oturuyor. Bir kez Ella fikir vardı ki kızı şimdi kadar o zararı kendin içine tutuyor. Ama o için konuşmaya başlayarak Ella göründü ki kızının gözleri yıldırım attıyor, ve Ellakonuşmayı bıraktı.

Aman, ne güzel ilahin çiçekleri. Bak, burası sizin için su. İç, iç, yeterince sertleştirilmişsiniz Ella güç kökten polenisikeliyor. Ne sağlıklı, ne güçlü çiçekler. Ondan mutluluk geliyor.. Ve her gibi aynı, ölçülü gibi.

Oğunu o bölge partisi arabulcuğulu ile yetiştirdi. Başlangıç iyidi, - onlar beraber bu muhteşem evi kurlardı. Ama gelini Ellanın kurallara kabul etmedi. Ve genelde Ella'ya göre, o normal değildi. Ella **adelet dağuttı**ve oğlundan yarım evi istedi . Yargıç ona garip biçimde baktı, ama o sadece adil, değil mi, Ella söyledi. Oğlu evin evrakları imzaladı ve evin ortadaki duvarı kurdu. Nasıl cesaret etmişti? Ella kanıt topladı ki oğlu yasadışı malzemeleri almış ve o kanıtları bölge partisini komitesinin dikkatine sundu. Orada da onunla garip biçimde davranıyorlardı, Ella hiç bilmiyor, o nasıl bitirmiş, oğlu onunla artık konuşmuştu, ama Ella hiç bir şeyi kötü istememiş, adalet.

Ama bak, ne bu cesur biri yapmış. Hep atlı çiçekleri ortaya koymuş. Ondan dört çiçekleniyor, tomurcukluyor. Fazla ağır olmamaktan için onları haletilmeli, aksı halde bozabilir, o yüzden ne yapalım. Sadece fotoğraf çekmeli ve dergi kapağına koymalı.

Fransis yukarıda garip sesleri yapıyor. Belki kaka yapacak. Ella kahvaltıdan bulaşığı henüz yıkamadı. Tekrar yukarı çıkmalı. Şeytan'ın spiral.

Fransis gülüyor. **İğrenç bir keki yapmış**. Neyse, Allah'a şükür.

-Afferin, oğlan – Ella övüyor Fransis'in götü süpürken. Sonra Ella yüksek yastıkları kaldırıyor ve Fransis'i gerleştiriyor. Ella biliyor ki öğlede Fransis'i uyanın, aski halde Fransis gelecek sabaha kadar uyabilir.

Fransis ne iyi görünüyor beyaz yastıklarda.Yakında diğer aleme gelecek . Masanın çekmecede Fransis'in yatağın yanında Ella zaten mendilini koymuş, Fransisin çeneyi tutmak için. Ella hiç ölmeyen kimseyi görmedi, ama hatırlıyor ki kırsal bölgede eski amcanın çenesini hemen ölmekten sonra mendille eşit oy tuttular, aksı halinde çenesi o tabutta sakabilirdi. Ella **acısını çekecek**ne kadar lazım. **Allahın işine karşısılmaz**. Fransis öldüğü zamanda sonunda herkes buraya gelecek - çocuklar, çocuklarının çocukları, evet, Ella büyük torunu var, kimi Ella hiç görmedi. Ella hepsiyle konuşmak istiyor. Sonunda Ella evi sahibidir. Birhayli isteyecek, ama Ella hepsi oldukça bölecek.

Fransis tabakada uyuyor. O bir kez daha oğlunu, torunları görmek istiyor. O (Fransis) Ella'ya o demek deniyor, ama sadece bu ortaya çıkıyor : praprapra, praprapra...

-Ne yumurtlıyorsun şimdi,- Ella bağıyor, - uyuku arazıya git, şımarmışsın kürek **kral gibi**.

Tekrar spiral merdivenden aşağıya. Ella kahvaltı bulaşığı yıkamalı. Pişirme başlamalı. Bir

potada sığır kemikleri, pancarı başkasında. Fransis kalın pancar çorbasını seviyor ekşi - skābs krema ile zenginleştirilmiş. Ella kirili gazlı bezi suya emiyor.

Gelin genç ve güçlü yıllarında ölmüştü. Muhtemelen *intihar etti*. Ella bu hakkında hepsi öğrenmek isterken garaja gelmiş. Garajın kapıda Ellanın torunu durmuştu, tam soluk, ve o ona Ellaya gelmez dedi. Ve cenaze töreni iken de yakına gelmez dedi. Oğlu ağladı, bağırdı ve geceleri hep duvarı vurmıştu. Ella polis çağırmak istiyordu, ama Fransis'in *gözü karardı*, Fran-sis telefonu uzakta parçaladı ve Ella'ya yumruğu gösterdi. Ella küstu ve ağladı biraz.

Tabii ki, evet, evet. Fransis şimdi kadar düşünüyor ki gelin onun hayatını kurtardı o zamanda iken duvar yoktu. Fransis meninjit ile hasta olmuştu. Ella düşünüyordu ki Fransis şaka yapıyor, biraz sümüklü, ciddi bir şeyi değil. Fransisi oturup kaldırdı ve ileri sürdü :

- Topla kendini topla kendini.. - Gelin kendi aklında ambulans çağırıyordu. Hastanede zor zor kurturmuştu. Tabii, evet, evet. Kim bilebilirdi?

Ama ne o zambaklar çiçekleniyor. Hiçbir diğer sene onun gibi çiçeklenmemişti. O bir işarettir - pancaları yıkarken Ella düşünüyor. Tabii ki Fransis ilkbahara dayanmaz - neizturēs.

Evini böldüktensonra onlar ön kısmı edinlerdi. Oğlu tamiri bitmemiş bölümüne taşındı. Onların kısımda oğlun en küçük kızının odası kalmıştı. Oğlun kızı o ilkbaharda okludan derecelendirdi. Ama ne yapalım ki bunun gibi her şeyi olmuştu? Ella söylemiş ki torun taşınmak lazım. Veda için ona on gümüş rubleleri vermiş. O çok paraydı bu kadar genç bir çocuk için.

Eğer yaprakları daha erken geliştii. Ella çok yorgun, o kadar yorgun aşağı - yukarı merdivene çıkmaktan. Ve hep yakınları gelmeye sonra Ella ne gibi hissetecek? Onların arasında da nefret var. Kızlar ve oğlu ile. Bilmem, o neden olmuş?

Bak, çiçekleri onunla tartışmıyor, aralarında da. Hep yazın sertleştirilmişti, şimdi çiçeklenip çiçekleniyor. Düz, ince. Ella'nin hayatı gibi, eğer hepsi o kadar dolaşık değildi. Fransis öldükten sonra Ella hepsini çözecek.Ella yeterli gücü var.

Yaprakları zaten geliştii, o zaman bir gece Ella Fransis'in midede büyük yumru bulur. Fransis ya da uyku ya da uyanık, ama Ella çok korkuyor. Doktoru çağırıyor. Doktor diyor ki Fransis'in fitı var, cerrahlık için hastaneye getirmeli. Ambulans geliyor, Fransis'i hastaneye getiriyor.

Evi çok boş, çok sesiz, çok korkutucu Ellaya görünüyor. Ella mutfağa katlanabilir yatağı taşıyor ve bütün gece boyunca açık gözlerle yatıyor.Zambakları zaten olgunlaşmış, ama henüz dışarı alınmaz. Ne Ella bahçede yapabilir ki Fransis onu tükenmiş. Ama şimdi sonu geldi. Ama, barışçıl vefat etmeye izin vermiş, fitkı vermiş. Ama şimdi herkes buraya gelecek. Cenaze töreni hakkında karar verecekler. Cenaze töreni onları birleştirecek. Ella torunları ve torunları görecek. O zamanda Ella evi kime vermeye karar verecek. Göreceğiz.

Ertesi sabah Fransis'in odayı temizlemek için Ella spiral merdivene yukarı çıkarken düşüyor. Tuhaf bir hiss - o (Ella) orada yatıyor, her şeyi anlıyor, ama hareket edemiyor, yardımı aramıyor. Ella bağırmak istiyor, ama sadece bole sesler çıkıyor : brumbrumbrum.

O gibi Ella her gün yatıyor. Akşamda oğlu onu buluyor. Ondan sonra her şeyi atıklarınca gibi görünüyor . Onu hastaneye getiriyor. Buraya kızlar geliyor, arada tartışırken.

-Haydi, sakın olun, sakın olun - Ella diyor, ama sadece böyle sesler çıkıyor- yepyepyepyep...

Ama Fransis nerede? Nerede kalmış Fransis? Neden Fransis Ella'ya gelmiyor?

Hastaneden onu evine getiriyorlar. Mutfakta yerleştiriliyorlar. Yabancı kadın ve o kız kime Ella zarar etti Ella hakkında özen gösteriyor.

-Brumbrumbrumbrum - Fransis nerede? Onlar nereye Fransis'i gizeldi-ler?

Ve neden onlar her zaman zambağı suluyorlar? Çiçekler dışarıda ko-ymalı, neredeyse çalılarda. Hem güneşte değil, hem gölgede değil. Sonra sertleştirmeli yazın boyunca. Su yoksa kurutmak lazım.

Ella yabancı kadının vermeyen lapasını kaşığı uzağa itiyor ve ona diyor - Sertleştir, sertleştir, ama bakıcı anlamıyor.

¹ Sonbaharda Letonya'daki insanlar şekerlemeleri topluyor kış için. Bu alışkanlığı letonların doğa ile yakınlığı, doğal süreçlerim ve otları hakkında bilgisi, doğal ürünleri tercih vermeyi gösteriyor.

Doğal ürünlerin kurutmayı genellikle şömine üstünde yapılı.

² Bu söylemeyi SSCB iken Letonya'da sanat sınırlı erişimi sergiliyor. SSCB iken kültür olayları nadirmiş, o yüzden kültür olaya giderse ağırbaşlı giyisi giymişler (kadınlar genellikle çıplak omuzlu gece elbisesi ve omuzlar etrafında eşrabi giymiş) ve çiçekler götürmüş teşekkür etmeye için, çünkü bu kültür olayları günlük iş rutin arasında manevi sevinci vermiş. Bu gibi giyisi ve çiçek vermeyi gelenek şimdi kadar kaybolmamış

³ İş - leton kişinin bir temel değerdir, çünkü iş yaparken insan kendin gerçek karakteri, düşünceleri gösteriyor. Genellikle işi sözden daha değer biçiyor. İş yeteştirmekken çocuklara dikkatli, sorumlu ve mutlu iş yapmayı öğreniyor. Bu yetiştirmeyi de oldukça sıkı kontrol edilir hata yapmamaya ve tekrarlamaya için.

⁴ Podbototov Aleksandr "Podmoskovniye veçera" (Подболотов Александр "Подмосковные вечера")

⁵ Sembol cetvelin yapılan ve kullanılan zamanı vurguluyor - barış zaman süresi Letonyada. bu zaman keyifli hatırmalarla ve okul hayatı ile ilişkili - okulda öğretmenler cetveli ceza aracı gibi kullanılmış, o ile öğrencilerin parmaklar vurmuş eğer öğrenciler kötü davranmış.

⁶ Kültür sembol leton zihniyeti gösteriyor - letonlar her alanında çok ayrılmış, rezerv edilmiştir.

Bu karakteristik özellikleri insanı fiziksel ve zihinsel güçlü kılar.

⁷ Letonyada "zapte" (reçel) el yapımı gidasıdır. Eğer hostes onu yemeğe koyuyor, o bakımı ve hayatı daha tatlı hale getirmeyi gösteriyor.

⁸ SSCB zamanda letonları Siberyaya sınırışı edilebilirmiş, o yüzden Siberya üzüntü, ağrı, zarar ve ailenin, evin kaybı, açlık, fakirlik ile ilişkili.

⁹ Letonyada siyasi baskı altında kişiler vatan emekliliği 5 yıl önce talep edebilir (5 yıl 62 yaşında önce, bu resmi emeklilik yaşı Letonyada), eğer onun sigortanın süresi 30 yıldır (ya da daha fazla). Kültür işareti sefil ve berbat insanlara hakkında, kim SSCB'dan çok zarar almış. O çok acı , para ile değiştirilmemiş duyguları gösteriyor

¹⁰ Leton milleti kendin kültürü, dili ve gelenekleri kurtarmak denedi, SSCB zamanda o yasaktı. SSCB zamanda sadece devlet kurumlarının işçileri ve iktidara sadık insanlar zengin yaşabilirmiş, o yüzden pek çok letonları bile arkadaşlara, komşulara, akrabalara ihanet etti. Tabii ki o insalnara diğerleri aldırması ve ondan nefret etti. Bu gibi durum Türkiye de varmış 2002. yıl kadar, o zamanda Letonyada gibi sansür ve misillemesi varmış.

¹¹ Leton dünya görüşü, nerede iş en önemli erdemdir, ve SSCB'n kolektif çalışma ve zihin değeri dünya algısı yapılıyor. "Terbiyeli insan" bu bağlamda güce sadık ve darkafalı orta sınıf temsilcisi demek - Allah insanı yarattı gibi.

¹² "Atpūta" dergisi ("Dinlenme") ilk yayınlandı 1911. yılda, ilk bağımsız Letonya Cumhuriyet önceki, o yüzden bu dergisi Letonya tarihsel olayları arasında çok önemlidir - letonca edebiyat ve eğlence dergisi, nerede sonradan satirik ve ironik görünümü o zanamdaki siyasi duruma yayınladı. SSCB işgali sonra bu dergisini yasakmış ve onun yönetmeni Siberyaya sınırışı edilebilirmiş. bu gibi kaderi hep dergisi bağlı kimse ile olmuş.

¹³ Kārlis Ulmanis Letonya için bir çok önemli tarihsel kişidir. Letonya cumhuriyetin başlangıç onu ile bağlı, hem de reformlar, dil ve tarım gelişme. SSCB zamanda Ulmanis yapılmış fikirleri ve reformleri yasaktı. Ulmanis Atatürk paralel çalıştı ve çoğunlukla Letonyada Karlis Ulmanis Atatürk gibi algılanandır.

¹⁴ SSCB zamanda Hıristiyan doktrin yasaktı. Adı "İlah" hristiyanlıkta daima büyük harf ile yazılır, küçük harf ile yazma günahdır, aynı bu islamda - "Allah" adı her zaman büyük harf ile yazmak lazım.

¹⁵ Bu gibi kutular olağan şeyi çiftçinin evde Letonyadaki. Bu kutuları ev yapımıdır ve letonların çalışkanlığı gösteriyor - çalışkan insanlar Letonyada yüksek değerlidir. Evde neredeyse hep araçları ev yapımıdır, eğer onlar yapmaya için özel envanter gereksiz.

¹⁶ Pancardan yapılan slav geleneksel çorbası.

¹⁷ Letonyadan Siberyaya sınırdışı kişiler genellikle hiç geçim ve gıda yoktu, dondurucu soğuk ve açlık Siberyada yaşayı çok iyi nitelendiriyor.

¹⁸ Letonya'nın kültürde iş çok yüksek değerlidir, letonlara çocukken iş için sevinci yetiştiriliyor.

¹⁹ Letonyada, erken ve soğuk sabahta gütken çobanlar ayaklarını inek

pişliğinde ısıtmış, çünkü çobanlar yalınayakmış ve bu hasta alamaya için bir iyi yöntemdi.

²⁰ Edebi çeviri *ortak tablosu* demek. O Letonya öğrencilerin birliği ve eşitliği gösteriyor. Genellikle bir sınıf tablo etrafında oturuyor.

1. tabula "N. Ikstena frazeoloģismu tulkojumi turku valodā"

Frazeoloģisms latviešu valodā	Vārdnīcas skaidrojums	Frazeoloģisma tulkojums turku valodā	Vārdnīcas skaidrojums
Idioms			
izvilka viņu nāvītei no klēpja „Olga viņu sauca. Izvilka viņu nāvītei no klēpja.” (Ikstena, N., 2004, 31)	kā nāvei caur zobiem izvilks (4,2, 36) – novārdzis, novājējis	ölüp ölup dilirmek/ gitti de geldi	Finally to get well after being at death`s door several times (3, 668)/ escape from certain death (3, 328)
pati sev roku pielika „Vedekla nomira pašos spēka gados. Laikam pati sev roku pielika.” (Ikstena, N., 2004, 33)	pielikt roku (4,1, 282) – izdarīt pašnāvību	-	-
aizies pie Pētera „Ka vēl jau nevar zināt, kurš pirmais aizies pie Pētera.” (Ikstena, N., 2004,	aiziet pie Pētera (4,2, 116) – nomirt	gözünü kapatmak	To die (3, 340)
dzīvu dzen kapā „Tad Ella vispirms dusmīgi rājas, pēc tam noslīgst uz gultas un žēlojas, ka Francis viņu dzīvu dzen kapā.” (Ikstena, N., 2004, 27)	iedzīt kapā (4, 1, 511) – saīsināt kāda mūžu tam kaitējot; aprakt dzīvu (4, 1, 300) – radīt apstākļus, kuros nav iespējams dzīvot	Mezardan çıkarmak	To save from certain death (3, 607)
nesīs savu krustu „Viņa nesīs savu krustu, cik vajadzīgs.” (Ikstena, N., 2004, 33)	nest krustu (4, 1, 562) – paciest grūtības, bēdas, samierināties ar tām	acısını çekmek	To pay the penalty of, to suffer for (3, 5)

piesiet dūšu „Mannā putra ar zapsactiņu, ola, siļķes gabaliņš. Viņam patīk piesiet dūšu.” (Ikstena, N., 2004, 28)	piesiet dūšu (4,1, 282) – panākt, ka rodas paēduša cilvēka labsajūta	Yiyip bitirmek	To eat every bit of a food (3, 955)
iet pie dūšas „Siļķīte gan labi iet pie dūšas (..)” (Ikstena, N., 2004, 30)	iet pie dūšas – garšot (1, 281)	Yeme da yanında yat!/ Hoşuma gitti	It`s a food that isn`t just good; it`s finger licking good! (3, 955)/ I liked it; it was good (3, 327)
laist pār lūpu „Nu, ama, ama, tik nelaid pār lūpu.” Ikstena, N., 2004, 29)	-	-	-
kūku izlīcis „Pfutu, kādu kūku izlīcis.” (Ikstena, N., 2004, 33)	-	-	-
acis sāk zvērot „Bet, kad viņa uzsāka par to sarunu, viņai šķita – meitas acis sāk zvērot, un viņa likās mierā.” (Ikstena, N., 2004, 32)	acis met zibeņus (4, 1, 16) – skatās ar dusmām, nicinājumu	gözleri kanlanmak/ gözü kararmak	Eyes become bloodshot (3, 340)/ to lose self control, lose one`s temper (3, 340)
<u>Sakāmvārdi</u>			
pēc tiesas un taisnības „Ella pēc tiesas un taisnības pieprasīja, lai dēls noraksta pusi mājas tēvam un mātei.” (Ikstena, N., 2004, 32)	-	Adelet dağıtmak	To administer justice (3, 11)

lai velns parauj „(..) domās viņa klusu, kļu tomēr lūdza – lai velns parauj šo „Atpūtu” ar visu to vāka bildi.” (Ikstena, N., 2004,	lai velns sasper (4, 2, 557),kad tevi velns (4, 2, 551) – saka lielā neapmierinātībā, dusmojoties, lādējoties	Allah belanı versin	God damn you! (3, 39)
Dievs jau nav mazais bērns „Bet Dievs jau arī nav mazais bērns. Kad Francis nomirs, viņi visi te sabrauks (..)” (Ikstena, N., 2004, 33)	kā mazs bērns (4, 1, 133) – saka, ja kāds rīkojas muļķīgi, bērnišķīgi	Allahin işine karşısılmaz	(A person should not interfere in the business of God) God knows best (3, 39)
Kolokācijas			
no sirds izraudāties „Un kas par stāstu! Varēja no sirds izraudāties.” (2Ikstena, N. 2004, 26)	no sirds (4, 2, 359) – pilnīgi atklāti, patiesi	kalpten gelen ağlamak	Sincere, heartfelt, from the heart (3, 473)
viss ir pa rokai „Te viss ir pa rokai – ūdens, atkritumu spaiņi, gludināmais dēlis” (Ikstena, N., 2004, 25)	pa rokai (4,2, 259) – ir prātā, zināms	parmağına dolamak/ el altında	To get sth on the brain (3, 2000, 685)/ handy, within reach (3, 265)
kā ķeizars „Kas šim, guļ kā ķeizars.” (Ikstena, N., 2004, 27)	kā ķeizars (4, 1, 578) – lepnībā pārticībā, ērti, bez rūpēm	Sultani gibi	Extremely lazy (3, 788)
apkopts kā ercens „(..) laidies tik uz čūčumižu, apkopts kā ercens.” (Ikstena, N., 2004,33)	kā ercens (4, 1, 318) – labi, bez rūpēm, ērti	kraliçe gibi	Beautiful and elegant (3, 554)

1. Angļu – latviešu frazeoloģijas vārdnīca Aizstrauta G. (sast.), mākslinieks Baltutis, U. „Avots” 2002, ISBN 9984-700-74-7

2. Angļu – latviešu frazeoloģiskā vārdnīca – J. Raškēvičs, J. Vējš, 1993, JUMAVA, Rīga
3. Benmez, S., Brown., C.H. *Redhouse sözlüğü Türkçe-İngilizce, İstanbul: Matabaacılık ve Yayıncılık A.Ş.* 2011, 1001 lpp

Bakalaura darbs

**“ NORAS IKSTENAS STĀSTĀ “AMARIĻI” IZMANTOTO FRAZEOĻĪSMU, KULTŪRAS ZĪMJU
UN SIMBOLU TULKOŠANAS PROBLEMĀTIKA TURKU VALODĀ”**

izstrādāts Latvijas Kultūras akadēmijas Starpkultūru komunikācijas un svešvalodu katedrā

Ar savu parakstu apliecinu, ka bakalaura darbs “ Noras Ikstenas stāstā “Amarīļi” izmantoto frazeoloģismu, kultūras zīmju un simbolu tulkošanas problemātika turku valodā” izstrādāts patstāvīgi; izmantojot citu autoru darbos publicētus datus, definējumus un viedokļus, dotas precīzas norādes (atsauces) uz to ieguves avotu; iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ . ____ . 2015.

Vārds, uzvārds

Paraksts

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: _____ . ____ . 2015.

Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds

Paraksts

Recenzents: _____

Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds

Darbs iesniegts ____ . ____ . 2015.

Studējošo servisa speciālists : _____

Vārds, uzvārds

Paraksts

Darbs aizstāvēts LKA bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē

____ . ____ . 2015. prot. Nr. _____ vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____

Vārds, uzvārds

Paraksts

Ar savu parakstu apliecinu, ka bakalaura darbs izstrādāts patstāvīgi; izmantojot citu autoru darbos publicētus datus, definējumus un viedokļus, dotas precīzas norādes (atsauces) uz to ieguves avotu.

Autors: _____ .___.2015.

Vārds, uzvārds

Paraksts